МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

СПІВОРГАНІЗАТОРИ:
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ПРИ ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОДА

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Матеріали
XIV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції

(м. Чернігів, 13 грудня 2024 року)

Чернігів 2024

УДК 343.8(477)”2024”](06)
К82

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 14 від 27 грудня 2024 р.).

Головний редактор:
Пузирний В. Ф., доктор юридичних наук, професор.
Редакційна колегія:
Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор;
Гончаренко О. Г., доктор економічних наук, професор;
Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор;
Ніщимна С. О., доктор юридичних наук, професор;
Тагієв С. Р., доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України.

К82 **Кримінально-виконавча** система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави : матеріали XIV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 13 грудня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 208 с.

До збірника матеріалів XIV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції увійшли тези доповідей студентів, курсантів, молодих учених, науково-педагогічних працівників, представників різних громадських та державних інституцій, які присвячені проблемам реформування кримінально-виконавчої системи України, актуальним питанням конституційного, цивільного, трудового, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого та інших галузей права, кримінології, криміналістики, а також психолого-педагогічним аспектам підготовки фахівців.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(477)”2024”](06)

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

© Пенітенціарна академія України, 2024

ЗМІСТ

Аніщенко В., Костюченко М.
АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ ЩОДО ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ 7

Артьомов К.
ПУБЛІЧНЕ ВИБАЧЕННЯ ЯК ВИПРАВНИЙ ЗАХІД ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ 9

Болгарова В., Приходько Ю., Красковський Є.
СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 12

Борисов О., Іванова І., Лапко М., Цибульська А.
СТРЕСОГЕННІ ФАКТОРИ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НИМИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПИТУВАННЯ СЛУХАЧІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ) 14

Вареник К.
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТАНУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ ТА ПРОЦЕСІ 18

Варламова Я.
ВИКЛИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ 21

Васильцов Д.
СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ: ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ 25

Василяченко А.
ПРАВОВЕ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СИСТЕМІ ДКВС ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ 28

Волеваха С.
ГУМАНІСТИЧНА ПАРАДИГМА В ПРОБАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР 31

Ворошилова Д.
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НАРКОМАНІЇ ЯК ФАКТОРА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 35

Гриценко Я., Доній Н.
ВОЛОНТЕРСТВО В СИСТЕМІ ПРОБАЦІЇ ЯПОНІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ 39

Дегтяр Д.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК МЕДІАТОР В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ 42

Дженджеро О., Косов О.
ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ МІНІМУМ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ 46

Дрозд В., Малишенко Є., Єсипенко О.
БЕЗПЕКА СПІВРОБІТНИКІВ ПРОБАЦІЇ ПІД ЧАС РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ 50

Жеребний В.
СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ 54

Жулковський В.
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПСИХОЛОГІВ
ДКВС УКРАЇНИ 57
Запрудська С., Томков Н.
ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ
РЕАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ 60
Зеляк О.
СИСТЕМА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ
В ДІЯЛЬНОСТІ ДКВС УКРАЇНИ 62
Зінчук Ю.
ГНУЧКІ НАВИЧКИ (SOFT SKILLS) ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ 66
Іванова С.
ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ: ЕЛЕМЕНТ ПРАВА
НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД 68
Іваньков І., Боднар І. Смалько А.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЯГАНЬ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ
ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАННІСТЬ УКРАЇНИ (СТ. 110 КК УКРАЇНИ) 71
Іваньков О., Грідіна К.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО 74
Іваньков І., Жарченко А.
МЕДІАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ
ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНУ СИСТЕМУ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ 78
Кириченко В.
СПОСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЮ НОРМОЮ 82
Коломієць А.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА ТА ВИСОКОСПЕЦІАЛІЗОВАНІ
ЗАКЛАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ОНКОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ:
ЩО СПІЛЬНОГО? 86
Кучеревська А.
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ
ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВОСУДДЯ 90
Лазаренко А.
ПРОФАЙЛІНГ ЯК МЕТОД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 94
Лазаренко А., Тимошенко Б.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 99
Левчановський Д.
МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ
ВОЛІ: ВИЗНАЧЕННЯ, МЕТА, ЗАВДАННЯ 103

Леоненко О., Кирієнко А., Красковський Є.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УСТАНОВ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 106
Ліксман В.
УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХОДАХ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ.....111
Лях А.
ДОСВІД ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ
УСТАНОВАХ НА ПРИКЛАДІ НОРВЕГІЇ, ФРАНЦІЇ ТА АНГЛІЇ.....115
Маслова Л., Кисельов Д.
РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ 119
Недій Н.
ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....122
Новак А.
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ КОЛИШНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ У СУСПІЛЬСТВІ 127
Пирогова К.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО 131
Попружна А.
ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ПРОТИ РЕЛІГІЙНИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНИ.....136
Попружний Т.
ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ХІМІКИ, ЗНАНІ У СВІТІ.....138
Пузирна Н.
ПОНЯТТЯ ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ ЯК АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ 140
Рябуха А.
АВТОМАТИЗАЦІЯ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСНЕ
ЗРОСТАННЯ ТА КРЕАТИВНІСТЬ.....144
Олефір Л., Барахта В., Дудка Н.
МАТИ Й ДИТИНА В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ:
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА РЕАЛІЇ 147
Петренко С.
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ОДИН З МЕХАНІЗМІВ
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ
З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ 150
Петрик О., Падалка В.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЮ 156
Рябуха А., Томков Н.
ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....159
Савельєва Д.
РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ЧАТ-БОТІВ У НАДАННІ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ 162
Салай М.
ВІДКРИТТЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ІЗ ВЧИНЕННЯ
ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ДІЙ НОТАРІУСА НА ЦІЙ СТАДІЇ 167

Смалько А., Осипенко І.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 110 КК УКРАЇНИ 171
Татарінова М., Доній Н.
ВПЛИВ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ 174
Тимошенко Б., Доній Н.
ПУБЛІЧНА ВЛАДА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....178
Тимощук О., Льоренс Д.
ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ 180
Ткаченко О., Разумейко Н., Лілікович П.
ПЕРЕПОНИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТНИХ ПРАВИЛ
ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ В
РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ 184
Толкач А., Ющенко О.
ОСНОВНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВДУ В КОНТЕКСТІ
БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА 187
Шестак Л., Ворушило О.
ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ
ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНУ ПРАКТИКУ 190
Шипілов О.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ПОВ'ЯЗАНІ З РАТИФІКАЦІЄЮ
РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ 193
Шумар О., Доній Н.
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД НА СУД ЯК ВЛАДНУ ІНСТАНЦІЮ 197
Щербина Н.
САМООЦІНЮВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ
ЯК РУШІЙ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ 200
Bykonia O., Riabchun A.
LAW ENFORCEMENT SYSTEM OF GREAT BRITAIN
AND REGULATORY AND LEGAL BASIS OF ITS ACTIVITIES 203

Вікторія Аніщенко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України;
Максим Костюченко,
доктор філософії, Пенітенціарна академія України

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ ЩОДО ГУМАННОГО СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ

Для чіткого розуміння процесу гуманного ставлення до засуджених, непорушення їхнього права на повагу до людської гідності вимагає визначення змісту його складових. Це повною мірою стосується і поняття гуманного ставлення до засуджених під час виконання покарання у вигляді позбавлення волі.

У науковій літературі поняття гідності людини і громадянина розглядають таким чином:

– як визнання суспільством соціальної цінності та неповторності кожної конкретної людини, значущості й недоторканості кожної особистості як члена людської спільноти;

– визначення гідності як сукупності рис, що характеризують позитивні моральні якості людини, усвідомлення нею свого громадянського значення в суспільстві та державі, відповідальне й позитивне ставлення її до своїх обов'язків;

– гідність є моральною властивістю людини, яка відображає її унікальну, неперевершену цінність та є однаковою для всіх, тобто рівною з гідністю інших людей.

Таке тлумачення змісту поняття «гідність» сприяє формуванню в кожної особи почуття власної гідності, очікування поваги до себе з боку інших людей, можливості відстоювання своїх прав та визнання рівності прав усіх інших людей. Саме в такому аспекті пенітенціарний персонал і керівники в'язниць мають розуміти, що засуджений – насамперед людина, а потім – особа, яка скоїла злочин, має нести відповідальність в умовах обмеження волі, але її права як людини й громадянина зберігаються.

Сам факт позбавлення волі ув'язненого накладає на в'язничний персонал зобов'язання опікуватися ним відповідно як до національ-

ного законодавства кожної країни (наприклад, у ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплено право ув'язненого на повагу до його людської гідності), так і Європейської конвенції з прав людини (ст. 2, ст. 3), Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими (правила 1–10), Європейських тюремних правил, інших міжнародних правових актів у сфері кримінального, кримінально-виконавчого права.

Гуманне ставлення та повага до ув'язненого мають бути спрямовані на їх захист від фізичної та психологічної шкоди, тому пенітенціарний персонал має бути обізнаним у нормах та правилах поводження з ув'язненими, розуміти, чому забороняються катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, які наслідки можуть бути в разі порушення персоналом зазначених вище норм законодавства. Персонал також має бути здатним захистити ув'язнених від насильства чи залякування з боку інших ув'язнених.

З метою підвищення рівня обізнаності пенітенціарного персоналу щодо застосування норм і правил законодавчих документів національного та міжнародного рівня необхідно запроваджувати в освітні програми підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу конкретні теми, що розкривають правові та моральні аспекти питань реалізації на практиці права ув'язнених на гуманне ставлення та повагу до людської гідності.

Важливими в навчанні пенітенціарного персоналу стають такі форми проведення підвищення кваліфікації:

– гостьові лекції, де лекторами виступають провідні науковці у сфері кримінально-виконавчого права, адвокати, які представляють інтереси ув'язнених та засуджених у Європейському суді з прав людини, керівники в'язниць, прокурори, представники судів, вітчизняних та міжнародних громадських організацій, які переймаються цією проблематикою;

– бінарні воркшопи, які проводять одночасно з представниками законотворчих установ і практичними співробітниками слідчих ізоляторів та в'язниць не тільки вітчизняних, а й міжнародних;

– спеціальні тренінги, метою яких є поглиблення знань у сфері дотримання прав ув'язнених і засуджених загалом, а особливо права на гуманне ставлення та повагу до людської

гідності, набуття навичок застосування правових норм та норм професійної етики.

Отже, вищевикладене дає підстави зауважити:

1) початком у процесі гуманізації пенітенціарної системи загалом є фундаментальний і основний принцип про те, що жорстоке поводження заборонено;

2) право не бути підданим катуванням або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню, є абсолютним;

3) європейські держави беруть на себе низку позитивних зобов'язань у контексті захисту ув'язнених від ризиків, пов'язаних з іншими в'язнями;

4) процес підготовки пенітенціарного персоналу має стати інноваційним та бути спрямованим на формування гуманістичної складової його професійної компетентності;

5) вивчення та запровадження міжнародного досвіду у сфері гуманізації пенітенціарної політики дасть змогу сформувати або оновити модель свідомості персоналу в'язниць, загалом покращити процеси реформування пенітенціарної системи.

Костянтин Артьомов,
аспірант 4 курсу кафедри адміністративного
і кримінального права юридичного факультету
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

ПУБЛІЧНЕ ВИБАЧЕННЯ ЯК ВИПРАВНИЙ ЗАХІД ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ

Ідея оформлення вибачення у формі відеозвернення є дуже ефективною, оскільки дозволяє не лише необмежено за часом зберігати його в електронній мережі, а й надає можливість вільного перегляду іншим людям, що створює і публічний осуд правопорушення, з одного боку, і слугує прикладом та запобігання у дусі превенції злочинності.

Вибачившись перед певним обмеженим колом осіб, правопорушник з часом звикає до думки, що про його негативний вчинок відомо лише учасникам судової справи, які також з плином часу забудуть про цей інцидент і покарання не матиме відповідного ефекту виправлення та запобігання вчиненню нових правопорушень. Натомість, якщо вибачення засудженого оформити у вигляді

відеозвернення з публікацією на офіційних каналах з відкритим доступом до них, ця обставина підсилюватиме виправний ефект навіть поза часом, оскільки згадка про почуття, викликане наявністю відповідного відеозапису, буде певною мірою стримувати правопорушника від вчинення подібних правопорушень у майбутньому.

З цією метою пропонується доповнити повноваження органу пробації, додавши компетенцією здійснювати відеозапис публічного вибачення обвинуваченого та забезпечувати розміщення на відповідному офіційному каналі. Для цього можливим є доповнення глави 1 розділу X «Виконання покарання у виді пробаційного нагляду» Порядку здійснення нагляду та проведення роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, пунктом 9 у такій редакції:

«9. Якщо на засудженого покладено обов'язок щодо здійснення публічного вибачення шляхом виготовлення відповідного відеозапису, засуджений протягом трьох днів з дня набрання законної сили рішення суду звертається до уповноваженого органу з питань пробації для узгодження дати, часу виготовлення відеозапису вибачення.

Узгодження дати та часу підтверджується складеною у довільній формі заявою засудженого. Така заява повинна містити відомості про засудженого, номер справи, дату, короткий зміст рішення суду та підписи засудженого і уповноваженого працівника органу з питань пробації.

Після прибуття засудженого до уповноваженого органу з питань пробації у визначену заявою дату та час працівниками уповноваженого органу з питань пробації вчиняються відповідні дії для забезпечення організації запису відеозвернення засудженого з вибаченням, що має містити коротке викладення суті вчиненого правопорушення, ставлення засудженого до вини й саме вибачення у довільній формі.

На уповноважений орган з питань пробації покладається обов'язок не пізніше двох днів з дня запису відповідного вибачення розмістити його на офіційному каналі».

Крім того, внести зміни до пункту 4 глави 1 розділу IX Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, виклавши в такій редакції:

«4. Якщо звільненому з випробуванням судом покладено обов'язок публічно вибачитися, він має з'явитися до уповноваженого органу з питань пробації для складання заяви в довільній формі про дату та час запису відповідного відеозвернення. Така заява повинна містити відомості про засудженого, номер справи, дату, короткий зміст рішення суду та підписи засудженого і уповноваженого працівника органу з питань пробації.

Після прибуття засудженого до уповноваженого органу з питань пробації у визначену заявою дату та час працівниками уповноваженого органу з питань пробації вчиняються відповідні дії для забезпечення організації запису відеозвернення засудженого з вибаченням, що має містити коротке викладення суті вчиненого правопорушення, ставлення засудженого до вини й саме вибачення в довільній формі.

На уповноважений орган з питань пробації покладається обов'язок не пізніше двох днів від дня запису відповідного вибачення розмістити його на офіційному каналі.

Примітка. У разі неприбуття без поважних причин засудженого до установи уповноваженого органу з питань пробації після винесення судом рішення та (або) після складання відповідної заяви щодо узгодження відеозапису засуджений буде нести кримінальну відповідальність, передбачену статтею 382 Кримінального кодексу України, як за невиконання рішення суду».

Список використаних джерел

1. Про затвердження порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 29.01.2019 № 272/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0120-19#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n406.

Віолетта Болгарова,
студентка 1 курсу Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ;
***Юрій Приходько*,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових
експертиз Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ;
***Євгеній Красковський*,**
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
полковник внутрішньої служби
Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Реформування кримінально-виконавчої системи України є важливим етапом у забезпеченні демократизації суспільства та дотримання прав людини. Цей процес зумовлений низкою соціальних, економічних та історико-культурних факторів, які впливають на напрям і глибину змін у цій сфері.

Соціальні фактори є одними з ключових у реформуванні кримінально-виконавчої системи. Суспільство дедалі більше усвідомлює необхідність гуманізації умов відбування покарань засудженими. Одне з головних завдань – забезпечення прав людини в місцях позбавлення волі відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Важливим соціальним аспектом є ресоціалізація засуджених. Стигматизація осіб, які відбули покарання, залишається серйозною проблемою. Більшість звільнених стикаються з труднощами у працевлаштуванні, поверненні до родини та інтеграції у суспільство. У таких умовах створення ефективних ресоціалізаційних програм – невід'ємна частина реформи. Це охоплює професійну підготовку засуджених, психологічну підтримку та співпрацю з громадськими організаціями, які сприяють адаптації після звільнення.

Поширення пробаційних програм – також важливий крок у гуманізації системи покарань. Закон України «Про пробацію» передбачає застосуванння альтернативних форм покарання, таких як виправні роботи або нагляд, які дозволяють зменшити ізо-

ляцію осіб від суспільства. Це сприяє зниженню рівня рецидивізму та більш ефективній соціальній адаптації. Економічні виклики також відіграють значну роль у реформуванні кримінально-виконавчої системи.

Фінансування пенітенціарної системи в Україні обмежене, що ускладнює забезпечення належних умов утримання засуджених. Станом на сьогодні більшість установ потребують модернізації, адже багато з них перебувають у незадовільному технічному стані, що порушує міжнародні норми та стандарти. Економічна ситуація в країні значною мірою впливає на здатність держави розвивати пенітенціарну систему. Зменшення фінансового навантаження на бюджет можливо за рахунок впровадження державно-приватного партнерства. Наприклад, приватні інвестори можуть брати участь у будівництві сучасних виправних установ або забезпеченні умов утримання засуджених.

Ще одним важливим напрямом є розвиток пробації. Цей механізм не лише гуманніший, але й економічно вигідніший, адже утримання однієї особи у виправній установі значно дорожче, ніж спостереження пробаційних органів. Зменшення кількості осіб у місцях позбавлення волі дозволяє перенаправити фінансові ресурси на програми ресоціалізації, освіти та реабілітації. Історично кримінально-виконавча система України була сформована на основі радянської моделі, яка базувалася на репресивному підході. Основною метою цієї системи було покарання, а не виправлення чи ресоціалізація засуджених. Тривалий час умови утримання осіб у місцях позбавлення волі не відповідали жодним стандартам гуманності, а права людини систематично порушувалися.

Після здобуття незалежності Україна стикнулася з необхідністю радикальних змін у цій сфері. Орієнтиром стали міжнародні стандарти, зокрема Європейські пенітенціарні правила, що передбачають забезпечення прав засуджених, гідних умов утримання та програм реабілітації. Важливим етапом стало підписання і ратифікація Україною міжнародних договорів, які зобов’язують державу впроваджувати прогресивні методи поводження із засудженими. Історико-культурні традиції України також впливають на процес реформування.

Традиції українського суспільства завжди були пов’язані із сильними моральними принципами та високим рівнем співчут-

тя до ближнього, що суперечить репресивним практикам радянського періоду. Повернення до справжніх цінностей у поєднанні з міжнародними стандартами створює основу для розробки ефективної системи покарань, орієнтованої на гуманність і повагу до людської гідності.

Отже, реформування кримінально-виконавчої системи України зумовлено необхідністю забезпечення прав людини, оптимізації ресурсів і подолання радянської спадщини. Соціальні, економічні та історико-культурні передумови створюють комплексну базу для змін, які мають на меті гуманізацію системи, розвиток пробації, модернізацію установ та впровадження програм ресоціалізації. Лише інтеграція цих факторів дозволить побудувати ефективну кримінально-виконавчу систему, яка відповідатиме потребам суспільства та міжнародним стандартам.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text.

2. Сущенко В. В. Кримінально-виконавча система України: проблеми реформування. Київ, 2020. С. 14–20.

3. Павловський М. М. Економічні аспекти реформування пенітенціарної системи. Київ, 2019. С. 33–39.

4. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

***Олексій Борисов*,**
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України;
***Ірина Іванова*, *Марина Лапко, Анна Цибульська*,**
слухачки 4 курсу
Пенітенціарної академії України

СТРЕСОГЕННІ ФАКТОРИ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НИМИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПИТУВАННЯ СЛУХАЧІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ)

Молодь України живе й навчається під час повномасштабної воєнної агресії проти нашої країни. Безумовно, до стресових факторів повсякденного життя додалися чинники, які не тільки завдають руйнівну шкоду психіці людини, але й загострюють вплив вищезгаданих стресорів. Стрес, занепокоєння, страх, фрус-

трація (апатія, роздратованість, агресивність як її характерні ознаки), ригідність визначають змістовні контури поведінки особи та її діяльності [3, с. 83], які можуть бути охарактеризовані лише негативно [1]. Під стресом будемо розуміти стан емоційного напруження організму, який виникає у відповідь на негативний вплив навколишнього середовища [2, с. 453; 4, с. 216]. Стрес є адаптивним синдромом [2, с. 511], активною реакцією людського організму в спробі здійснення саморегуляції та самозбереження. Запобігання стресу та його подолання досягається різними психологічними методами, зокрема психокорекцією [5, с. 3].

Дослідження пропонує вашій увазі аналіз результатів опитування слухачів першого року навчання Пенітенціарної академії України щодо визначення ступеня дієвості найбільш впливових стресових факторів сучасності, у контексті яких живуть та навчаються студенти і курсанти ПАУ, а також ступеня дієвості запропонованих для боротьби з факторами стресу методів подолання.

Опитування, яке здійснювалося у вересні–жовтні 2024 року, не обмежувалося першим курсом навчання, а проводилося серед студентів і курсантів стаціонарного відділення 1–4 курсів бакалаврату та офіцерів 1–2 курсів магістратури спеціальностей «Психологія», «Правоохоронна діяльність», «Право», які виявили бажання висловити свою думку. Магістратура розглядалася нами як один віковий період. Відповідно магістри були об'єднані умовною назвою – 5 курс. Усіх слухачів поділяли за трьома критеріями: *вік* (який передбачає той самий *курс* навчання), *стать* (жіноча/чоловіча) і стосунок до правоохоронної діяльності (студент(-ка) (цивільний) та курсант(-ка) / офіцер ДКВС). Нами була розроблена електронна анкета у вигляді Google форми, у якій респонденти мали змогу позначити на шкалі інтенсивності *low-middle-high* level (низький, середній, високий рівень) ступінь впливу десяти, на наш погляд, найбільш стресових ситуацій сучасного життя для молоді. Друга частина анкети містила десять найбільш дієвих шляхів подолання того чи іншого стресора, що теж позначали респонденти на шкалі інтенсивності *low-middle-high* level. Загалом було опитано 196 респондентів, серед яких 68 студентів і 128 курсантів (умовна назва для зручності). Зокрема йдеться про 25 студентів (50 %, серед яких 60 % дівчат і 40 % хлопців) та 25 курсантів першого року (50 %, серед яких

40 % дівчат і 60 % хлопців) навчання – загалом 50; 16 студентів (25,4 %, серед яких 81,3 % дівчат і 18,7 % хлопців) та 47 курсантів другого курсу (74,6 %, серед яких 51 % дівчат, 49 % хлопців) – загалом 63; 23 студенти (50 %, серед яких 73,9 % дівчат і 26,1 % хлопців) та 26 курсантів (50 %, серед яких 50 % дівчат і 50 % хлопців) третього курсу – загалом 49; 4 студенти (23,5% вибірки, 100 % дівчат) та 13 курсантів четвертого курсу (76,5 %, з яких 31 % дівчат і 69 % хлопців) – загалом 17 та 17 магістрів (офіцерів) п'ятого курсу (100 %, серед яких 9 дівчат (52,9 %) та 8 хлопців (47,1 %).

Дослідження розроблялося та проводилося в межах наукового мініпроєкту з теми № 1 "Stress. How Does Fear Spread?" підручника "Close-up" рівня B2 з англійської мови курсантками 4 курсу спеціальності «Психологія» та керівником проєкту. Тому психологічне за своєю суттю дослідження мало англомовну формальну складову: питання були сформульовані англійською з перекладом на українську. Відповідно іншою метою проекту було залучення слухачів-респондентів до вивчення англійської мови, підвищення рівня їхньої мотивації тощо.

Список ***stress factors*** / ***факторів стресу*** містив таке:

1. Failure of physical needs satisfaction / незадоволення фізичних потреб.
2. Health problems (mental / physical) / проблеми зі здоров'ям (психічне / фізичне).
3. Air raid alert / повітряна тривога.
4. Social isolation / соціальна ізоляція.
5. Conflict situations (family, friends, colleagues, etc.) / конфліктні ситуації (родина, друзі, колеги тощо).
6. A forced relocation / вимушений переїзд.
7. A financial situation / фінансове становище.
8. Uncertainty of one's own future / невизначеність власного майбутнього.
9. Lack of rest / відсутність відпочинку.
10. News / новини.

Список обговорених та запропонованих ***methods for combating stress*** / ***методів подолання стресу*** стосувався:

1. Physical / emotional relaxation (SPA, massage, yoga, music) / фізична / емоційна релаксація (СПА, масаж, йога, музика тощо).

2. Sport / спорт.

3. Zootherapy / зоотерапія.

4. Meeting with friends, acquaintances / зустріч з друзями, знайомими.

5. Psychological support (a psychologist, friends, anonymous sites, etc.) / психологічна підтримка (психолог, друзі, анонімні сайти тощо).

6. Fresh air and exercise / прогулянки на свіжому повітрі.

7. Creativity (art therapy, etc.) / творчість (арт-терапія тощо).

8. A trip to another city / поїздка в інше місто.

9. Keeping regular hours / режим дня.

10. Computer games / комп'ютерні ігри.

У межах цієї роботи обмежимося даними, отриманими від слухачів першого року навчання. Тож, якщо йдеться про перший курс, результати анкетування свідчать про те, що найпоширеніший стресовий фактор для всіх категорій 1 курсу – *відсутність відпочинку*: у курсантів-дівчат показник становить 61,5 %, у курсантів-хлопців – 46,7 %, дівчат-студенток – 66,7 %, хлопців-студентів – 60 %. Нерелевантними для курсанток виявилися такі фактори, як *вимушений переїзд* (60 %) та *фінансове становище* (60 %), для студенток – *повітряна тривога* (33 %), проте актуальним для останньої категорії *є фінансове становище* (46,7 %) та *проблеми зі здоров'ям* (40 %). Для курсантів неактуальним є *медіановини* (80 %), для студентів – *соціальна ізоляція* та *незадоволення фізичних потреб* (по 60 %), проте важливими виявилися наявні *конфліктні ситуації* (40 %) та *проблеми зі здоров'ям* – психічне/фізичне (40 %).

Щодо методів подолання стресу, то курсанток і студенток об'єднує відсутність пристрасті до *комп'ютерних ігор* (70 % і 73,3 %), водночас у курсантів неактуальним є *зоотерапія* (100 %), у студентів – *творчість* (60 %). Найпоширеніші методи боротьби зі стресом для курсанток – *зустріч з друзями, знайомими* (80 %), а також *фізична/емоційна релаксація* (60 %) та *режим дня* (50 %), у курсантів – *зустріч з друзями, знайомими* (46,7 %), а також *спорт* – 40 %. Важливим антистресовим фактором для студенток є *режим дня* (50 %), а для студентів – *фізична/емоційна релаксація* (60 %), *психологічна підтримка – психолог, друзі, анонімні сайти* (40 %) та *комп'ютерні ігри* (40 %).

Список використаних джерел

1. Борисов О. О. Організація мовних засобів концепту СТРАХ у сучасній англійській мові. *Наука і сучасність. Філологія*. 2004. № 42. С. 127–135.

2. Варій М. Й. Загальна психологія. Київ, 2009. 1007 с.

3. Васянович Г. П. Основи психології. Київ : Педагогічна думка, 2012. 114 с.

4. Максименко С. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доповн. Київ, 2008. 272 с.

5. Мельничук І. Я., Близнюкова О. М. Психокорекція : навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять студентів з навчальної дисципліни «Основи психокорекції». Кропивницький : ЦДПУ імені В. Винниченка, 2018. 140 с.

6. Healan A., Gormley K. Close-Up English in Use B2: Student's book. National Geographic Learning. New York : Cengage Learning, 2013. 182 p.

Катерина Вареник,
слухачка 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТАНУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ ТА ПРОЦЕСІ

Антикорупційна політика є невід'ємною складовою забезпечення верховенства права, прозорості та ефективності публічного управління. Однак сучасний стан антикорупційної політики в Україні потребує подальшого вдосконалення для досягнення більш відчутних результатів у боротьбі з корупцією, особливо в адміністративній сфері. Високий рівень корупції продовжує підривати довіру громадян до державних інституцій, створювати перешкоди для залучення інвестицій і стримувати економічний розвиток країни.

Успіх антикорупційної політики залежить від інтегрованого підходу, що охоплює законодавчі реформи, інституційну розбудову та освітні ініціативи. За останні роки Україна досягла певного прогресу в цьому напрямі. Зокрема, створено ключові антикорупційні органи: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП) та Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Впроваджено електронну систему декларування доходів посадовців, а також ефективну

платформу електронних закупівель ProZorro, яка сприяє прозорості у витратах державних коштів. Попри ці досягнення перед Україною все ще стоять суттєві виклики.

Важливим кроком у боротьбі з корупцією в Україні стало ухвалення 20 червня 2022 року Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки. Цей стратегічний документ спрямований на системне подолання корупційних викликів шляхом запровадження нових підходів до запобігання корупції та протидії їй. Особливу увагу приділено координації дій між усіма рівнями влади та вдосконаленню інституційної бази для забезпечення прозорості та підзвітності.

Корупція розглядається як одна з найбільших загроз для сталого розвитку економіки, безпеки держави та довіри громадян до влади. Стратегія передбачає активну участь громадянського суспільства в моніторингу дій влади та контроль за виконанням антикорупційних заходів. Важливим елементом документа є підтримка цифровізації управління, що значно знижує ризики корупційних проявів завдяки автоматизації процесів і зменшенню впливу людського фактору.

Також передбачається посилення міжнародної співпраці у сфері боротьби з корупцією, зокрема через інтеграцію найкращих практик і стандартів, що застосовуються в ЄС. Успішна реалізація стратегії вимагає політичної волі, злагодженої роботи державних інституцій та активної взаємодії з громадянським суспільством, що є ключовими факторами на шляху до побудови прозорого й ефективного управління [1].

Для посилення правового регулювання запобігання корупції необхідно розробити чіткі критерії та стандарти антикорупційної поведінки державних службовців, а також удосконалити законодавство щодо конфлікту інтересів, декларування доходів та майна, що сприятиме підвищенню прозорості, підзвітності та ефективності державного управління.

В умовах воєнного часу антикорупційне законодавство України потребує адаптації до нових викликів, зокрема посилення контролю за використанням бюджетних коштів, гуманітарної допомоги та оборонних ресурсів. Основними проблемами залишаються зростання корупційних ризиків через ослаблення інституційного контролю, непрозорість державних закупівель та обмежений доступ до інформації. Для їх розв’язання необхідно

запровадити спеціальні механізми моніторингу та аудиту, удосконалити нормативно-правову базу, а також забезпечити ефективну співпрацю між антикорупційними органами навіть в умовах надзвичайного стану [2].

Оптимізація антикорупційного контролю полягає в розширенні повноважень органів, що здійснюють моніторинг діяльності публічної адміністрації, зокрема Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), створенні дієвих механізмів внутрішнього контролю в органах влади [3, с. 15–23].

Для більш дієвого вдосконалення адміністративних процедур потрібно забезпечити максимальну прозорість адміністративних процесів через цифровізацію та запровадження електронних реєстрів та онлайн-сервісів, які мінімізують контакт громадян з посадовцями [4, с. 45–52].

Для ефективної боротьби з корупцією необхідно значно підвищити рівень юридичної відповідальності за корупційні правопорушення. Зокрема, важливо посилити санкції за адміністративні правопорушення, пов’язані з корупцією, забезпечити впровадження дієвих механізмів відшкодування збитків, завданих корупційними діями, та створити умови для невідворотності покарання. Особливий акцент має бути зроблений на вдосконаленні антикорупційного законодавства та підвищенні ефективності судових рішень у справах, пов’язаних із корупцією.

Паралельно з цим необхідно запровадити комплексну освітню політику, спрямовану на формування антикорупційної культури з раннього віку. Починаючи із закладів загальної середньої освіти, слід розробити навчальні програми для школярів, що сприятимуть розумінню шкоди корупції та важливості чесності й прозорості в суспільстві. Окрім цього, важливо проводити широкомасштабні інформаційно-просвітницькі кампанії для підвищення обізнаності населення про механізми боротьби з корупцією, права громадян та можливості захисту від незаконних дій.

Додатково варто залучати громадянське суспільство до реалізації просвітницьких ініціатив, створювати інтерактивні платформи для обговорення антикорупційних заходів, а також впроваджувати інструменти зворотного зв’язку для моніторингу ефективності антикорупційної політики. Такий багаторівневий

підхід сприятиме створенню суспільства, яке не тільки нетерпимо ставиться до корупції, але й активно протидіє їй [5, с. 20–28].

Гармонізація антикорупційної політики з міжнародними стандартами має важливе значення. Тому необхідно імплементувати рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO) та інших міжнародних організацій, а також організувати взаємодію з антикорупційними інституціями ЄС для посилення спільної боротьби з корупцією.

Отже, ефективна реалізація зазначених напрямів удосконалення дозволить зміцнити довіру громадян до органів державної влади, підвищити ефективність адміністративного управління та забезпечити відповідність антикорупційної політики міжнародним стандартам.

Список використаних джерел

1. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf (дата звернення: 05.12.2024).

2. Наливайко І. О. Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в Україні // "Science, innovations and education: problems and prospects" : 5th International scientific and practical conference (December 8–10, 2021, Tokyo, Japan). Tokyo : CPN Publishing Group, 2021. P. 1036.

3. Вишневський О. С. Державне управління і корупція: проблеми та виклики. *Часопис адміністративного права*. 2022. № 4. С. 15–23.

4. Стефанюк І. Б. Цифровізація адміністративного управління як спосіб протидії корупції. *Науковий вісник Національної академії державного управління*. 2023. № 2. С. 45–52.

5. Коваленко В. В. Європейські стандарти антикорупційної політики: імплементація в Україні. *Електронне урядування* : збірник наукових праць. 2023. № 3. С. 20–28.

Ярослава Варламова,
слухачка 1 курсу Пенітенціарної академії України

ВИКЛИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Бурхливий прогрес цифрових технологій є рушійною силою змін в усіх сферах суспільного життя, що потребує постійної трансформації усталених моделей і способів взаємодії.

В Україні розвиток інформаційних технологій пов’язаний з розробкою різноманітних програм, вебсайтів та застосунків, що

передбачають полегшення процесу отримання інформації. Не винятком є і сфера надання адміністративних послуг.

Визначення терміна «цифровізація» дається в багатьох статтях і наукових працях, але в нормативно-правових актах не часто трапляється тлумачення цього терміну. У розпорядженні Кабінету Міністрів України від від 17.01.2018 № 67-р «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» визначено, що «цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [1].

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [2].

Держава надає великий перелік адміністративних послуг фізичним та юридичним особам, наприклад: реєстраційні послуги, акредитація, атестація, сертифікація, видача ліцензій, дозволів та інших документів дозвільного характеру. Значний розвиток цифровізації адміністративних послуг, на мою думку, розпочався після поширення пандемії COVID-19, яка змусила органи державної влади та місцевого самоврядування взаємодіяти із суспільством, застосовуючи винятково електронні послуги. Приклад – запровадження в застосунку «Дія» отримання адміністративних послуг онлайн.

Після запровадження використання цифрових технологій у наданні адміністративних послуг можна зробити висновки щодо деяких негативних чинників, з якими держава повинна боротися та покращувати механізми роботи для їх усунення, а саме:

1) кібербезпека: зростання кількості електронного урядування робить інформаційні системи вразливими до різних видів кібератак, що ставить під загрозу захист персональних даних громадян та забезпечення безперебійної роботи державних сервісів;

2) цифровий розрив: можливість доступу до цифрових технологій у наданні адміністративних послуг є не в кожного громадянина, тобто існують групи населення, які через матеріальні труднощі, вікові обмеження, недостатність навичок та інших соціальних факторів не можуть у повному обсязі користуватися такими адміністративними послугами;

3) законодавча база: для ефективного регулювання електронних взаємовідносин має бути оновлено законодавство України та розроблено нові нормативно-правові акти.

На думку Петренко Н. О. та Машковської Л. В., основними проблемами у сфері цифровізації надання адміністративних послуг є відсутність електронної взаємодії державних систем, що не дозоляє спростити порядок надання послуг і виконати вимоги Закону України «Про адміністративні послуги» від 06 вересня 2012 р. № 5203-VI щодо заборони вимагати від суб'єктів звернення інформацію або дані, що перебувають в інших органах влади, тобто вже були надані громадянами раніше. Крім того, проблемним питанням залишається відсутність надійних засобів захисту для захищеного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб, які мають місце в інформаційних системах органів державної влади. З популяризацією надання адміністративних послуг через мережу Інтернет зростає кількість використання технологічно несумісних механізмів, алгоритмів і протоколів електронної ідентифікації та впізнання в системах реєстрації та в системах доступу до інформаційних систем [3, с. 117].

Цифровізація адміністративних послуг полегшила взаємодію громадян з органами державної влади та місцевого самоврядування, а саме:

1) створення онлайн-платформ та застосунків, завдяки яким можна отримати великий перелік послуг, таких як реєстрація шлюбу або отримання різноманітних довідок;

2) запровадження електронного документообігу: тобто державні органи поступово відмовляються від ведення справ у паперовому вигляді, переходячи до електронних, що дозволяє скоротити час обробки запитів та зберігати інформацію в одній базі;

3) ідентифікація та автентифікація: використання електронного підпису, що дозволяє підписувати документи в будь-який час

і з будь-якого місця, де є доступ до інтернету, банківських ідентифікаторів та інших засобів для верифікації особистості;

4) відкриті дані: законодавець визначає публічну інформацію у формі відкритих даних у такому форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання [4];

5) інтеграція різноманітних систем: об'єднання різних інформаційних систем для забезпечення безперервного обміну даними.

Цифровізація адміністративних послуг є важливим процесом цифрового світу, що дає змогу отримати послуги в будь-який час і в будь-якому місці, завдяки автоматизації процесів скоротити термін їх отримання, зменшити витрати ресурсів; автоматизація процесів ускладнює втручання посередників, що призводить до зменшення корупції.

Таким чином, цифровізація адміністративних послуг – невід'ємна частина сучасного суспільства, яка сприяє підвищенню ефективності роботи державних органів та органів місцевого самоврядування, зручності громадян та прозорості влади, але для досягнення ще більших результатів потрібно подолати наявні проблеми кібербезпеки, цифрового розриву та законодавчої бази в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 14.10.2024).

2. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI : станом на 27.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text (дата звернення: 14.10.2024).

3. Петренко Н. О., Машковська Л. В. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. *Право і суспільство.* 2020. № 2. С. 112–119.

4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI : станом на 08.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 14.10.2024).

Денис Васильцов,
слухач 1 курсу групи ПД-452
Пенітенціарної академії України

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ: ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Суб'єкти адміністративного процесу – це особи, які беруть участь у розгляді та вирішенні адміністративних справ, мають відповідну правосуб'єктність і процесуальні права та обов'язки. До основних суб'єктів належать суд, сторони, треті особи, а також допоміжні учасники, такі як свідки, експерти, перекладачі. Головна роль суб'єктів полягає у сприянні досягненню цілей адміністративного процесу, включно із захистом прав, свобод та інтересів осіб у публічно-правових спорах [1, с. 134].

У юридичній літературі детально вивчається система суб'єкта процесуальних відносин, а в загальній теорії права суб'єктами права є учасники суспільних відносин, наділені правами та обов'язками й певними характеристиками:

а) здатність брати участь у суспільних відносинах як соціальний і незалежний суб'єкт, а також здатність вільно висловлювати та реалізовувати свою волю;

б) здатність ставати носієм прав та обов'язків і брати участь у правовідносинах відповідно до правових і нормативно-правових норм.

Ці характеристики притаманні всім суб'єктам правовідносин, наділеним правосуб'єктністю, включно з правоздатністю і дієздатним потенціалом.

Правова компетентність – це здатність особи володіти процесуальними правами та обов'язками у сфері суспільних відносин. Правоздатність починається з моменту народження громадянина, коли мова йде про фізичну особу, або в момент створення (в деяких випадках реєстрації) підприємств, установ та інституцій, пов'язаних з юридичними особами. Якщо йдеться про фізичних осіб або про реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ, інституцій, то правоздатність припиняється у разі смерті громадянина [1,с. 245].

Правоздатність – це здійснення наданих суб'єкту правовідносин процесуальних прав, незалежно від його власної волі, шля-

хом усвідомлених дій і процесуальних обов'язків у сфері суспільних відносин. Правоздатність фізичної особи виникає (пов'язана) з досягненням певного віку і припиняється зі смертю фізичної особи. Що стосується юридичної особи, то правоздатність і дієздатний потенціал виникають одночасно і припиняються. Складовою частиною правоздатності є адміністративна відповідальність, тобто здатність особи нести юридичну відповідальність за порушення адміністративно-правових норм.

Слід зазначити, що в юридичній літературі не уточнюються поняття «суб'єкт» і «учасник» адміністративного процесу. Поняття «суб'єкт процесу» є більш широким щодо поняття «учасники процесу». О. В. Кузьменко вважає, що суб'єкт процесу – це потенційний учасник адміністративно-процесуальних відносин, тобто той, хто має можливість у майбутньому стати учасником провадження, а учасник процесу – це вже реальна сторона адміністративно-процесуальних відносин. Це стосується і співвідношення понять «суб'єкт адміністративного процесу» і «суб'єкт адміністративно-процесуальних відносин» [3, с. 38].

Таким чином, суб'єктом адміністративного процесу є особа, яка має право (може) стати учасником процесу за наявності відповідних юридичних фактів, а учасниками процесу фактично є ті, хто бере участь у розгляді та вирішенні певних адміністративних справ, у той час як дослідники процесуальних відносин інтенсивно використовують поняття «предмет виробництва».

Незважаючи на те, що класифікація суб'єктів і учасників адміністративно-процесуальних відносин доволі ретельно і всебічно вивчена в юридичній літературі, з точки зору, що застосовується, на наш погляд, при розгляді та вирішенні адміністративних справ у публічній сфері учасників процесу бажано класифікувати за їх повноваженнями і функціональним призначенням. Усіх учасників адміністративного процесу (адміністративної процедури) можна розділити на кілька груп:

1) особи, які розглядають і приймають рішення в адміністративних справах (установи);

2) ті, хто захищає права і законні інтереси фізичних осіб в адміністративному процесі;

3) особа, яка представляє і відстоює інтереси інших осіб;

4) особи, які сприяють здійсненню адміністративних процедур та розпорядку дня.

Звичайно, така класифікація доволі умовна, але водночас вона прояснює уявлення про структуру учасників процесу управління або окремих процедур.

Суб'єкти мають низку прав, які забезпечують можливість ефективно брати участь у процесі. Зокрема, загальні права охоплюють доступ до правосуддя, подання доказів, заявлення клопотань, участь у дослідженні доказів, право на оскарження судових рішень. Суд має право приймати та розглядати справи, залучати учасників процесу, витребувати докази, призначати експертизи. Сторони процесу, такі як позивач і відповідач, мають право подавати заяви, пояснення, докази, а також брати участь у судових дебатах [4, с. 67].

Обов'язки суб'єктів спрямовані на забезпечення належного виконання процесуальних функцій. Вони стосуються дотримання законодавства, виконання розпоряджень суду, надання правдивих свідчень і документів. Суд зобов'язаний дотримуватися принципів об'єктивності, неупередженості та законності, забезпечувати рівність сторін, сприяти мирному врегулюванню спору. Сторони процесу мають обов'язок дотримуватися судової дисципліни, подавати всі необхідні докази вчасно.

Права та обов'язки суб'єктів адміністративного процесу можуть мати свої особливості залежно від категорії справи. У справах про оскарження дій чи бездіяльності органів влади позивач має право вимагати визнання таких дій протиправними, тоді як відповідач зобов'язаний обґрунтувати їхню правомірність. У справах, що стосуються надання публічних послуг, учасники процесу мають право вимагати дотримання стандартів, а органи влади зобов'язані забезпечувати якісні послуги.

Суб'єкти адміністративного процесу відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості, законності та ефективності розгляду адміністративних справ. Їхні права спрямовані на реалізацію можливостей для захисту своїх інтересів та забезпечення правосуддя, тоді як обов'язки гарантують дотримання законності та порядку у процесі.

Основними принципами, які регулюють права та обов'язки суб'єктів, є рівність перед законом і судом, змагальність, диспо-

зитивність та забезпечення права на захист. Виконання обов'язків суб'єктами процесу сприяє належному функціонуванню адміністративної юстиції, тоді як зловживання правами або невиконання обов'язків може призвести до юридичних санкцій.

Таким чином, ефективне поєднання прав та обов'язків суб'єктів адміністративного процесу є запорукою реалізації принципу верховенства права, забезпечує захист публічних інтересів і відновлення порушених прав у публічно-правових відносинах.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. проф. Ю. П. Битяка та ін. ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків : Право, 2010. 624 с.

2. Гончарук С. Т. Адміністративний процес : навч. посіб. Київ : НАУ, 2012. 184 с.

3. Кузьменко О. В., Гуржій Т. О. Адміністративно-процесуальне право України : підручник. Київ : Атіка, 2007. 416 с.

4. Мельник Р. С., Мосьондз С. О. Адміністративне право України (у схемах та коментарях) : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 344 с.

Алла Василяченко,
ад'юнкт 2 курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: *Вячеслав Пузирний,*
доктор юридичних наук, професор
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВЕ ЗАПОБІГАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СИСТЕМІ ДКВС ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

Статтею 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [1] передбачено, що Державна кримінально-виконавча служба України відповідно до закону виконує функції правозастосовування та правоохоронні функції, тому запобігання адміністративним правопорушенням у системі ДКВС є ключовим елементом забезпечення правопорядку та правової дисципліни в державних установах. Дослідження шляхів розв'язання проблем адміністративно-правового регулювання персоналу ДКВС України допоможе виявити недоліки в підходах і вдосконалити механізм правового запобігання порушенням.

Це сприятиме усуненню прогалин, допущених законодавцем. Крім того, актуальність полягає в нещодавніх змінах (ліквідація ДПСУ, підпорядкування Мін'юсту), які не усунули всі проблеми. Тому важливо дослідити правове запобігання адміністративним правопорушенням у системі Державної кримінально-виконавчої служби з метою надання актуальних пропозицій щодо поліпшення та усунення наявних прогалин.

Щодо адміністративних правопорушень, то на сьогодні є дуже цікавою ситуація з притягненням до адміністративної відповідальності осіб рядового та начальницького складу ДКВС. Згідно зі статтею 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X працівники рядового та начальницького складу ДКВС України притягуються до відповідальності за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами, що означає наявність дисциплінарної відповідальності. Проте у випадку порушення правил, норм і стандартів, що стосуються безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних вимог, норм полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митного законодавства, правопорушень, пов'язаних з корупцією, додержання тиші в громадських місцях, раціонального використання державного майна та спеціальних технічних засобів негласного отримання, невиконання рішень суду або вимог прокурора, порушення правил обліку, зберігання та використання документів та носіїв інформації, що містять державну і службову таємницю особи рядового та начальницького складу ДКВС України несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах [2].

З огляду на те, що суб'єкта правопорушення в такому випадку можна одночасно притягти і до адміністративної, і до дисциплінарної відповідальності, а також позбавити можливості отримати премію, виникає ризик подвійного притягнення до відповідальності за одне й те саме адміністративне правопорушення [3]. Що, відповідно, не запобігає адміністративним правопорушенням та не сприяє бажанню співробітників забезпечувати на належному рівні правопорядок.

Дослідження сучасної практики нормативно-правового забезпечення ДКВС України свідчить, що однією з проблем вчинення адміністративних проступків є невідповідність та суперечності

чинного адміністративно-правового регулювання відповідальності сучасним реаліям. Це потребує вдосконалення законодавства у сфері правозастосування. Чинні норми не повною мірою враховують особливості функціонування пенітенціарної системи і містять прогалини. Зокрема, жоден нормативно-правовий акт, що регулює притягнення до адміністративної відповідальності, не визначає принципи дисциплінарного провадження. Це потребує усунення.

Отже, розробка концепції сучасної національної правової системи має ґрунтуватися на принципах, змісті, структурі, формах і засобах здійснення запобігання адміністративним правопорушенням, а з огляду на сучасний стан нормативно-правового забезпечення запобігання адміністративним правопорушенням у системі ДКВС України виникає необхідність не лише розробки нових законів, а й удосконалення підзаконних нормативних актів, що прямо чи опосередковано регулюють цю сферу. Це може істотно покращити ефективність запобігання адміністративним правопорушенням у системі ДКВС України [4, с. 252–258].

Доцільно констатувати, що в законодавстві України з питань запобігання адміністративним правопорушенням досі існує багато недоліків. Значна частина норм застаріла, інші встановлені відомчими актами, що ускладнює їх застосування. Зокрема, в системі ДКВС України значна частина норм регулюється відомчими актами, при цьому переважають вузькосекторальні інтереси, окремі норми суперечать загальним принципам вищих нормативних актів. Це вимагає подальшого вдосконалення саме законодавчого забезпечення запобігання адміністративним правопорушенням у системі ДКВС України.

Основною проблемою чинного нормативно-правового регулювання запобігання адміністративним правопорушенням у системі ДКВС України є відсутність якісного спеціалізованого Закону «Про профілактику адміністративних правопорушень в Україні» чи хоча б ухвалення відповідної постанови «Про затвердження Положення про профілактику правопорушень, пов’язаних зі здійсненням службової діяльності працівниками ДКВС України» на відомчому рівні, яка дозволила б врегулювати більшість питань, що постають у законодавстві з цієї проблематики, а також усунути численні колізії у правозастосуванні. Дер-

жава має завершити тривалі спроби ухвалення такого базового профільного закону, оскільки це сприяло б удосконаленню відповідного законодавства.

Враховуючи наведені положення, доцільним у сфері адміністративно-правового забезпечення профілактики адміністративних правопорушень на державному рівні є розроблення «Комплексної програми профілактики адміністративних правопорушень у системі ДКВС України» з детальнішою конкретизацією її змісту з урахуванням сучасних особливостей функціонування та реформування пенітенціарної системи і проведення профілактичної роботи. Це допомогло б удосконалити нормативно-правове забезпечення запобігання адміністративним правопорушенням на державному та відомчому рівнях.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15 (дата звернення: 12.11.2024).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 12.11.2024).

3. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України від 22.02.2006 № 3460-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-15 (дата звернення: 12.11.2024).

4. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку : монографія. Львів : ЛІВС при НАВСУ, 1995. 312 с.

Сергій Волеваха,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ГУМАНІСТИЧНА ПАРАДИГМА В ПРОБАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР

Гуманістична парадигма в пробації базується на повазі до прав людини, індивідуальному підході до правопорушників і акценті на їх ресоціалізацію. Для України, яка прагне гармонізувати своє законодавство і практику з європейськими стандартами, це є важливим кроком до створення більш гуманного суспільства.

Гуманістична пробація сприяє реінтеграції правопорушників у суспільство, знижує соціальну ізоляцію та стигматизацію, дозволяє будувати міцні соціальні зв'язки у громадах. Вивчення і впровадження підходів європейської гуманістичної парадигми в пробації також відповідає вимогам євроінтеграції України, адже так ми демонструємо прихильність країни до спільних європейських цінностей і стандартів, що підвищує рівень міжнародної довіри.

Гуманістична парадигма (парадигма турботи) є підходом, протилежним до традиційної парадигми контролю. Остання робить акцент на громадській безпеці, дотриманні суб'єктами правил та умов пробації, запобіганні новим правопорушенням і розглядає пробацію як механізм моніторингу та обмеження свободи.

Своєю чергою парадигма турботи орієнтована на реабілітацію, підтримку та розуміння глибинних причин злочинної поведінки. Її основна мета – задовольнити потреби особи та сприяти її реінтеграції в суспільство. Ключовою рисою такого підходу є фокус на реабілітації. Працівники пробації виступають наставниками, допомагаючи суб'єктам долати виклики, такі як залежність, безробіття чи проблеми психічного здоров'я, надаючи необхідні інструменти для життя без правопорушень. У своїй роботі вони застосовують індивідуалізований підхід, за якого інтервенції адаптуються під конкретні потреби, ризики та сильні сторони особи, використовуються інструменти оцінки ризиків і потреб для створення персональних планів реабілітації. Для успішної реалізації своїх завдань працівники пробації будують довірчі стосунки із суб'єктами, співпрацюють із громадськими організаціями, службами охорони здоров'я, закладами освіти та волонтерами.

Хоча системи пробації в різних країнах Європи відрізняються, вони ґрунтуються на спільних принципах, закріплених, зокрема, у Європейських правилах пробації Ради Європи (2010) [1]. У цьому документі відображені гуманістичні принципи, спрямовані на забезпечення справедливого ставлення до осіб, які перебувають на пробації, та підтримання їхньої реабілітації й соціальної реінтеграції, такі як:

Повага до людської гідності. Усі особи, які перебувають на пробації, мають право на повагу до їхньої гідності незалежно від обставин, які призвели до їхньої кримінальної відповідально-

сті. Усі заходи, що плануються, повинні враховувати здоров'я, безпеку та благополуччя правопорушників.

Недискримінація. Жодна особа не може бути обмежена у своїх правах через стать, расу, колір шкіри, мову, релігію, інвалідність, сексуальну орієнтацію, політичні або інші погляди, національне або соціальне походження, належність до етнічної меншини, майновий стан, народження або інший статус.

Індивідуалізований підхід. Пробаційні заходи повинні враховувати особисті обставини, потреби та потенціал кожної людини, забезпечуючи персоналізовану підтримку. Для цього необхідне встановлення позитивних взаємин з правопорушниками.

Соціальна реінтеграція. Основна мета пробації – допомогти людині повернутися до суспільства, уникнувши рецидиву.

Пропорційність. Пробаційні заходи мають бути пропорційними до тяжкості правопорушення і не створювати невиправданих обмежень для людини.

Добровільна співпраця. Суб'єкт пробації має брати участь у реабілітаційних програмах на добровільній основі, наскільки це можливо для підвищення ефективності таких заходів.

Зазначені принципи узгоджуються з європейськими стандартами прав людини, зокрема Європейською конвенцією з прав людини.

Найбільш яскравим прикладом застосування гуманістичної парадигми є скандинавські країни, такі як Норвегія, Швеція, Данія, де основний акцент робиться на реабілітації, гуманному ставленні, освіті та розвитку навичок при мінімальному використанні каральних заходів. Однак цей підхід притаманний і для інших країн ЄС. Наприклад, для Німеччини характерна сильна інтеграція пробації із соціальною роботою та громадськими послугами, широке застосування послуг волонтерів, які допомагають правопорушникам у реабілітації; у Франції робиться наголос на розв'язанні соціально-економічних проблем, таких як працевлаштування і житло тощо.

У ст. 5 Закону України «Про пробацію» гуманістична складова закріплена у таких принципах, як справедливість, дотримання прав і свобод людини і громадянина, повага до людської гідності, диференційований та індивідуальний підхід. Відповідно до ст. 13 цього Закону соціально-виховна робота, що проводиться із засудженими, передбачає диференційований підхід під час надання

консультативної, психологічної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи [2].

У Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року зазначено потребу в розширенні переліку інструментів, форм соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими [3].

Разом з тим впровадження гуманістичного підходу в пробації України стикається з низкою проблем, які потребують системного розв'язання. Серед них недостатнє фінансування, що зумовлює відсутність сучасної матеріально-технічної бази та зниження мотивації працівників через низькі зарплати, суспільна недовіра та сприйняття гуманістичного підходу як «поблажливості» до правопорушників, високе навантаження на працівників пробації та недостатня підготовка фахівців щодо сучасних європейських методик тощо. Розв'язання цих проблем дозволить Україні наблизитися до європейських стандартів, підвищити ефективність пробації та зробити її важливим елементом гуманізації кримінальної юстиції.

Таким чином, гуманістична парадигма пробації орієнтована на довгострокове розв'язання проблем через особистісний розвиток і соціальну інтеграцію суб'єктів пробації, тоді як парадигма контролю робить акцент на негайній безпеці та стримуванні. На нашу думку, дотримання саме гуманістичного вектора розвитку пробації і просування соціального (а не лише кримінального) правосуддя слід розглядати як свідчення європейського вибору України. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в розробці програми підготовки працівників пробації до здійснення соціально-виховної роботи, побудованої на європейських практиках і цінностях, у тому числі гуманістичній парадигмі пробації.

Список використаних джерел

1. Recommendation CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 20 January 2010 at the 1075th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/CoE-probation-rules-recommendation.pdf (дата звернення: 10.12.2024).

2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text (дата звернення: 10.12.2024).

3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 10.12.2024).

Дарина Ворошилова,
аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НАРКОМАНІЇ ЯК ФАКТОРА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Наркоманія належить до найбільш актуальних соціальних і кримінологічних викликів сучасного суспільства, оскільки її поширення корелює зі зростанням рівня злочинності, особливо рецидивної. Її природа полягає в патологічній залежності від психоактивних речовин, що змінює психіку людини, руйнує моральні орієнтири та соціальні зв'язки. У кримінології наркоманія вивчається як один із ключових факторів та є фоновим для злочинності явищем, що також сприяє рецедивним злочинам. Наркозалежні часто здійснюють повторні кримінальні правопорушення, зокрема крадіжки, грабежі, шахрайства та кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, з метою фінансування своєї залежності. Такі дії створюють небезпечне криміногенне середовище, яке стимулює поширення злочинної субкультури та посилює соціальну напругу.

Рецидивна злочинність наркозалежних переважно виникає внаслідок економічної залежності, адже наркотики є фінансово обтяжливими. Рецидив у кримінології розглядається як повторне вчинення злочину після покарання. Природа рецидиву серед наркозалежних часто пов'язана з їхньою нездатністю соціально адаптуватися після звільнення. Таких осіб переслідує стигматизація, ворожість суспільства та недостатній доступ до реабілітаційних послуг. Рецидив є не лише юридичною, а й соціальною проблемою, що демонструє глибину інтеграції залежності в поведінковій моделі осіб.

Гладкова Є. О. звертає увагу, що значна частка рецидиву – саме у структурі наркозлочинності. Питома вага кримінологічного рецидиву становить 43,5 %. Поряд із цим значним є відсоток тих, хто вчиняє наркозлочини, маючи незняту або непогашену судимість. До цієї категорії належить кожен четвертий злочинець (26,9 %). Приблизно 45,5 % припадає на спеціальний рецидив або повторність наркозлочинів. Друга позиція у структурі предикатної злочинної поведінки цілком закономірно й очікувано належить злочинам проти власності. Далі за ранжиром у структурі рецидивної наркозлочинності розташувалися такі групи злочинів: проти життя та здоров'я (4,7 %), проти громадського порядку та моральності (2,4 %), проти статевої свободи та узагальнена категорія «інші» становить 7,1 % [1].

Наркозалежність супроводжується глибокими особистісними змінами, які спричиняють ризиковану поведінку. Залежні особи навіть після відбуття покарання часто опиняються в ситуації безвиході: вони не мають засобів до існування, втрачають соціальні зв'язки та стикаються з відчуттям непотрібності. Через це повертаються до звичного способу життя, де кримінальне правопорушення є основним способом виживання, а наркотичні речовини – засобом існування. Ба більше, існуюча пенітенціарна система недостатньо сприяє ресоціалізації залежних. Програми лікування часто є короткотривалими, а реабілітація не враховує потреби кожної особи, що лише збільшує ймовірність рецидиву.

Ефективна боротьба з рецидивною злочинністю серед наркозалежних потребує комплексного підходу, що містить реабілітацію, ресоціалізацію та правову підтримку. Необхідно вдосконалити законодавство щодо контролю та профілактики наркозлочинів, розвивати пробаційні та реабілітаційні установи, а також забезпечувати співпрацю між правоохоронцями, соціальними службами та медичними закладами, адже наркозалежні після звільнення часто стають джерелом рецидивів та соціальної дезадаптації. Тому процес ресоціалізації має на меті глибоку психологічну та соціальну реабілітацію. Стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України закладає основи виправлення та ресоціалізації, спрямовані на формування законослухняної поведінки, з акцентом на індивідуальний підхід залежно від особливостей засудженого [2].

Чернецька Ю. І. вважає, що ресоціалізація наркозалежних осіб можлива завдяки створенню спеціально організованого соціально-педагогічного середовища в реабілітаційних центрах. Формування правової свідомості цих осіб є ключовим компонентом процесу ресоціалізації, адже наркозалежні часто мають деформовану правову культуру, яка впливає на їхню поведінку. Авторка підкреслює важливість позитивного ставлення до правових цінностей, яке можна розвинути через інтерактивні методи навчання, семінари, культурно-мистецькі заходи та ділові ігри. Такі програми не лише підвищують рівень правових знань, а й сприяють формуванню соціально позитивних якостей, що допомагають повернути наркозалежних до повноцінного життя в суспільстві [3].

Ресоціалізація наркозалежних осіб після відбуття покарання є багатогранним процесом, який базується на міждисциплінарному підході. Центральне місце посідає психолого-педагогічний вплив, спрямований на корекцію поведінкових моделей, відновлення моральних цінностей і розвиток соціальних навичок, необхідних для інтеграції в суспільство. Гіпотеза «принципу ризику» стверджує, що реабілітаційні заходи найбільш ефективні для осіб з високим ризиком повторного злочину. Інтенсивність втручань для них має бути максимальною, тоді як до осіб з низьким ризиком підхід має бути помірним, щоб уникнути негативних наслідків [4].

Забродська Т. А. досліджує рецидивну злочинність, пов'язану з наркоманією, акцентуючи на її суспільній небезпеці та недоліках чинних механізмів запобігання. Основною причиною рецидиву авторка вбачає збереження злочинної субкультури серед наркозалежних після відбуття покарання. Вона критикує формальний підхід судів до звільнення від відповідальності за ст. 307 і 309 КК України, пропонуючи його дозволяти лише після успішного лікування. Авторка наголошує на реорганізації центрів адаптації, продовженні соціального патронажу, запровадженні альтернативних покарань та реабілітаційних програм за прикладом іноземних держав [5].

У багатьох країнах світу напрацьовані успішні моделі, які варто аналізувати та враховувати під час реформування системи виправлення в Україні. На нашу думку, варто звернути увагу на досвід США, де суди з питань наркотиків у (Drug Courts) являють собою інноваційну модель, спрямовану на лікування наркозалеж-

них осіб замість їх ув'язнення. Вони залучають учасників до тривалих програм реабілітації під суворим судовим наглядом, включно з регулярним тестуванням на наркотики, клінічним лікуванням та соціальною підтримкою. Успішні учасники можуть уникнути судимостей, тоді як порушники повертаються до звичайного судового процесу. Ефективність програм доведена зниженням рівня рецидиву на 35–40 % і значною економією державних коштів. Існує кілька процедур звернення до суду з питань наркотиків. В одній моделі обвинувачені, які відповідають вимогам придатності, переходять із традиційного судового провадження до суду з питань наркотиків, перш ніж висувати звинувачення. Це зазвичай називають досудовим або відкладеним судовим переслідуванням. В іншій – постсудимовій – моделі підсудні, які відповідають вимогам, визнають себе винними за висунутими їм звинуваченнями, і їхні вироки відкладаються або призупиняються, поки вони беруть участь у програмі суду з наркотиків. Таким чином, основною метою судів з питань наркотиків є зменшення рецидиву через реабілітацію, соціальну інтеграцію та судовий контроль [4].

Підсумовуючи, варто зазначити, що наркоманія як криміногенний фактор суттєво ускладнює боротьбу зі злочинністю, особливо рецидивною. Комплексний підхід, який поєднує реабілітацію, ресоціалізацію, правову підтримку та профілактику, є ключовим для зниження рівня злочинів, пов'язаних з наркозалежністю. Упровадження ефективних механізмів, таких як спеціалізовані суди з питань наркотиків, та адаптація міжнародного досвіду дозволять не лише зменшити рецидиви, але й сприяти інтеграції залежних осіб у суспільство. Лише таким чином можна розірвати замкнене коло, у якому наркозалежність призводить до злочинів, а злочини – до нових залежностей.

Список використаних джерел

1. Гладкова Є. О. Стан, структура й динаміка наркозлочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2019. № 2 (21). URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/327c0e9e-0ed9-49d9-bf42-c8f9c39f5a19/content].

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.11.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text].

3. Чернецька Ю. І. Формування правової свідомості наркозалежних осіб в умовах реабілітаційних центрів : матеріали VI Всеукраїнського науково-практичного семінару з міжнародною участю (м. Суми, 24 квітня 2014 р.). URL: https://library.sspu.edu.ua/wpcontent/uploads/2018/04/Aktualny_problemy_resoc.pdf].

4. Mitchell O., Wilson D. B., Eggers A., MacKenzie D. L. Assessing the effectiveness of drug courts on recidivism: A meta-analytic review of traditional and non-traditional drug courts. *Journal of Criminal Justice.* 2012. № 40. P. 60–71. URL: https://www.innovatingjustice.org/sites/default/files/documents/Assessing_Efectiveness.pdf].

5. Забродська Т. А. Удосконалення чинного законодавства як основа ефективного запобігання рецидивним злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : тези доп. наук.-теор. конф. (м. Київ, 20 березня 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 141–147.

Ярослава Гриценко,
курсантка 2 курсу Пенітенціарної академії України;
Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ВОЛОНТЕРСТВО В СИСТЕМІ ПРОБАЦІЇ ЯПОНІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

На сьогодні в усьому світі волонтерство та доброчинність є особливими феноменами громадянської активності, що виконують низку важливих соціальних функцій як для соціального простору, так і для людини, що долучається до таких видів активності. Фактично саме волонтерство уособлює систему ідеальних зв'язків особистості та суспільства: людина, творячи добро та слугуючи благу соціального простору, відчуває повноту існування та формує сенс власного життя. Однак, навіть попри повномасштабну воєнну агресію проти України, волонтерство ще не увійшло до колективної свідомості українців настільки, щоб вдалося здолати ілюзорність браку часу чи відмовитися від матеріальної винагороди за справи на користь громади / суспільства. На міжнародному рівні – інша ситуація, і волонтери виконують широкий спектр важливих ролей, включно з роботою з підвище-

ним ризиком щодо осіб, які мають у власній історії вирок суду і термін перебування у статусі «суб'єкт пробації».

Волонтери, залучені з громади до активності в системі пробації, є в багатьох країнах. Спираючись на матеріали, доступні англійською мовою, хочемо зосередити увагу на стані волонтерства у японській системі пробації. Почнемо з історії цього виду громадянської активності. Перші кроки в організації надання допомоги щодо реабілітації правопорушників в Японії чітко простежуються ще у XIX ст., але сучасна система виникла після Другої світової війни [5]. У 1888 р. була заснована «Компанія захисту звільнених в'язнів префектури Сідзуока», яка фактично надавала послугу «приватний будинок на півдорозі». Це дозволило забезпечити проживання для колишніх ув'язнених, і через залучення приблизно 1700 волонтерів по всій префектурі було забезпечено підтримку колишніх ув'язнених консультаціями та допомогою. Дослідники стверджують, що саме ці зусилля є попередниками системи волонтерства в японській системі пробації. У рамках радикальних реформ довоєнного кримінального процесу в Японії, здійснених переважно американським «Генеральним штабом союзних держав» [3, с. 29–31; 423], «Закон про реабілітацію злочинців» (1949 р.) запровадив іншу систему реабілітації, яка мала сприяти захисту і добробуту суспільства й мала допомогти у виправленні та реабілітації правопорушників. Згодом у 1950 р. було ухвалено «Закон про волонтерів-офіцерів пробації», і діяльність цих волонтерів була прийнята як національна система, що діє й дотепер.

Нині відділення пробації Японії підпорядковуються Бюро реабілітації, що є одним із шести департаментів Міністерства юстиції Японії. Особливістю японської системи пробації є порівняно мала кількість професійних офіцерів пробації («PPO») порівняно з великою кількістю офіцерів пробації-добровольців («VPO»). Згідно з даними, наданими Бюро реабілітації, нагляд за суб'єктами пробації та умовно-достроково звільненими здійснюють приблизно 1000 офіцерів пробації, які є штатними співробітниками Міністерства юстиції, та 46 763 (станом на 2020 рік) волонтерів-офіцерів пробації (VPO), які набираються з-поміж населення [2]. За соціально-демографічними характеристиками VPO характеризуються таким співвідношенням: 26,5 % – жінки, 73,5 % – чоловіки; середній вік – 65,1; 56 % мають стаж у статусі

VPO в середньому більше 8 років; за професійною сферою 12 % – представники релігійних громад, 2 % – шкільні вчителі, 23 % – співробітники компаній, 11 % – особи, які зайняті в промисловості, 8 % – медичні працівники, 18 % – інші, 26 % – особи, не задіяні у сфері виробництва [2].

VPO в Японії називають «hogoshi». Штатні офіцери (PPO) – це переважно менеджери, які проводять вступні співбесіди, формулюють і впроваджують плани соціальної терапії, вживають заходи проти порушення умов умовного засудження або умовно-дострокового звільнення, а також підтримують зв'язок з відповідними установами. VPO мають статус позаштатних національних державних службовців (що дозволяє отримати виплати за лікарняними через травми). Серед інших відмінних рис – обсяг їх обов'язків і присутність по всій країні. Відповідно до закону обов'язок VPO – «доповнювати роботу, що не охоплена офіцерами пробації» (ст. 32) [1]. Однак на практиці VPO відіграють дуже важливу роль у пробаційному нагляді та допомозі, оскільки вони зазвичай живуть у тій самій громаді, що й правопорушники, і регулярно зустрічаються з правопорушниками у власних домівках або вдома у правопорушників.

Система VPO є винятковим прикладом залучення громади до взаємодопомоги та соціального контролю на основі правосуддя. VPO сприяють стійкості системи, заохочуючи інших до волонтерства. Волонтери, які працюють з особами, що мають складне минуле та специфічні потреби, демонструють турботу про суспільство, віру в те, що зміни можливі, та заохочують оптимізм щодо майбутнього осіб, які мають власну тюремну історію. VPO мають хороші можливості для «розтаємничення» практики пробації та заохочення громад приймати і активно підтримувати реінтеграцію таких осіб, пропонуючи практичні поради та підтримку в подоланні перешкод для реінтеграції.

Отже, волонтерство в системі пробації в Японії має відмінні риси та значні сильні сторони. По-перше, волонтерство в системі пробації Японії є високорозвиненою, добре юридично закріпленою та широко використовуваною формою громадянської активності, яка спрямовує людський і соціальний капітал на ефективність боротьби зі злочинністю. Соціокультурні та політико-економічні особливості Японії сприяли мобілізації десятків тисяч

волонтерів. По-друге, VPO надають практичне застосування важливості дотримання Токійських правил участі громадськості в громадській роботі та сприяють безсумнівній цінності впровадження тісної співпраці системи пробації з громадами, на території яких вона виконує свої завдання. Відмінності Японії порівняно з іншими країнами існують, їх не слід недооцінювати. Проте внесок волонтерів, особливо тих, хто має досвід і статус «пенсіонер», та які можуть проявляти соціальну активність, працюючи в іншому місці, беззаперечний. Для VPO членство в цілеспрямованій соціальній мережі та відчуття соціальної цінності завдяки безпосередній допомозі іншим у встановленні більш стабільного і законного життя також має користь.

Список використаних джерел

1. Akashi F. The Role of Volunteer Probation Officers in Japan – Recent Challenges and Responses. *International Journal of Law, Crime and Justice.* 2018. № 54. P. 121–132. URL: https://globcci.org/wpcontent/uploads/2021/08/The-Role-of-Volunteer-Probation-Officers-in-Japan-2018.pdf.

2. HOGOSHI or Volunteer Probation Officers. Rehabilitation Bureau Ministry of Jusitce Japan. March, 2020. 8 p. URL: https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2020/04/Hogoshi-Volunteer-Probation-Officers-in-Japan.pdf.

3. Oda H. Japanese Law. 2nd edition. Oxford : Oxford University Press, 1999. 460 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Japanese_Law.html?id=sJI9AQAAIAAJ&redir_esc=y.

4. Watson A. Probation and Volunteers in Japan. *Advancing Corrections Journal: Edition.* 2019. № 7. P. 46–59.

5. Watson A. Probation and lowering the age of Criminal Majority in Japan. *Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies*. 2018. Vol. 18. Iss. 3. URL: https://japanesestudies.org.uk/ejcjs/vol18/iss3/watson.html.

Дмитро Дегтяр,
студент 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК МЕДІАТОР В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Живучи в сучасному світі, кожна пересічна людина звертає увагу на стрімкий розвиток технологій. Використання їх у різних галузях дозволяє знизити корупційні ризики, пришвидшити про-

цеси прийняття рішень, прибрати так званий «людський фактор» у відносинах з державою. В Україні велика кількість державних послуг надається в електронній формі за рахунок «Дії» та інших сервісів.

Також слід звернути увагу на впровадження електронного суду, що дає можливість здійснювати обмін процесуальними документами, а ще безпосередньо брати участь у судовому засіданні в онлайн-режимі.

З-поміж новел процесуального характеру варто виокремити позасудову процедуру врегулювання конфлікту (спору) – медіацію [1].

Питання медіації розглядається законодавцем та доктриною з моменту визначення чіткого вектора до процесу євроінтеграції. Науковці вважають, що саме цей процес є фундаментом для запровадження інституту медіації, зокрема і в адміністративному судочинстві. Тут важливу роль відіграє практика застосування названої процедури в європейських країнах [2, с. 439].

Науковці вважають, що застосування медіації дозволяє вирішувати спори набагато швидше, ніж судовий розгляд і має можливість досягти у спорі такого результату, що міг би задовольнити обидві сторони [3, с. 481].

На нашу думку, медіацію слід підіймати на новий рівень і робити її обов'язковою ланкою під час вирішення певного переліку спорів. Слід зауважити, що медіацію варто використовувати не лише в адміністративному процесі, а й під час вирішення справ про адміністративні правопорушення.

Метою застосування медіації є розвантаження судів, економія часу та грошових коштів сторін. На нашу думку, необхідними категоріями справ, що мають розглядатися медіатором, є такі:

– спори щодо застосування пенсійного законодавства. Дуже часто люди, яким за законом надано право на пенсійне забезпечення, звертаються до адміністративних судів з позовом до Пенсійного фонду щодо порушення законодавства останнім і неправильне нарахування / перерахунок пенсій або відмову в наданні пенсійного забезпечення. Обсяг цих справ і рішення щодо них є у відкритому доступі на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень;

– спори щодо порушень податкового законодавства, зокрема невиконання, неналежне виконання суб'єктом права податкових зобов'язань. Частка таких справ менша в адміністративних судах, але все-таки має велику кількість судових рішень;

– справи щодо дорожньо-транспортних пригод, у яких було завдано шкоду майновим інтересам учасників, де слід розглядати індивідуально всі аспекти вчинення ДТП та виходити на результат, що задовольнить сторони, при цьому не буде порушуватися чинне законодавство.

Цей перелік не є вичерпним і може доповнюватися залежно від потреб населення, можливостей судової влади та органів державної влади.

Разом з тим застосування медіації в тому вигляді, який визначає Закон України «Про медіацію», передбачає значні витрати для підготовки таких спеціалістів та використання послуг медіатора. Нині процедура медіації не є надто популярною, але кількість справ, які вирішуються з її застосуванням, постійно зростає. Здебільшого це типові спори за участю органів державної влади, орієнтовний перелік яких було подано вище і розгляд яких здійснюється за чітко встановленою процедурою. Але попри те, що процедура вирішення спорів є однаковою, суди нині перевантажені такими позовами. Тому, враховуючи сучасні тенденції розвитку юриспруденції і суспільства загалом, доцільним є розглянути можливість використання штучного інтелекту (далі – ШІ) у ролі медіатора в адміністративному процесі. На думку багатьох дослідників, ШІ може бути використаний юристом для виконання рутинних завдань та при повному забезпеченні основних прав людини, хоча й не може бути заміною людського експертного висновку [4, с. 72].

Варто відзначити й зручність та неминучість використання ШІ, хоча при цьому є велика кількість проблемних аспектів, зокрема: відсутність законодавчого визначення та врегулювання ШІ; низький рівень цифрової грамотності людей (як звичайних громадян, так і юристів); порушення прав людей, що лише збільшить кількість судових справ тощо [5, с. 33].

Тому в юриспруденції слід використовувати ШІ як інструмент для діловодства, аналізу документів (але без даних про фізичних чи юридичних осіб), адміністрування роботи нотаріальних контор, адвокатських об’єднань, підприємств, установ, організацій тощо. При цьому використання ШІ має бути чітко врегульоване на законодавчому рівні, оскільки існує ризик злов-

живання можливостями ШІ або використання його у спосіб, що порушуватиме права та свободи людини.

Використовувати ШІ в системі права науковці вважають доцільним, але для розв'язання питання застосування ШІ необхідно чітко визначити межі його використання. Важливою є законодавча фіксація всіх питань, пов'язаних зі ШІ. Також потрібно залучити до процесу легалізації ШІ інженерів, футурологів, філософів, щоб усебічно розглянути це питання. Науковці також зазначають, що автори ШІ повинні визнати, що ШІ не є витвором мистецтва і вони не претендують на авторські права щодо нього. Тільки в такому випадку ШІ може бути використано повно і всебічно для полегшення повсякденної діяльності та виконання певних професійних чи побутових завдань [6, с. 77].

Таким чином, ШІ може бути використаний у сфері юриспруденції лише як допоміжний інструмент. Щодо застосування ШІ інтелекту як медіатора в адміністративних чи будь-яких інших спорах говорити поки зарано, оскільки можливості ШІ не надають гарантій захисту прав та свобод людей на належному рівні, хоча можливості ШІ в питаннях обробки даних, аналізі судової практики тощо дозволять суттєво полегшити роботу фізичних осіб-медіаторів. Також важливим є розгляд спорів індивідуально, де велике значення мають психологічні аспекти людини, знання конфліктології, психології тощо, які не зможе оцінити ШІ, але ці аспекти можуть відігравати вирішальну роль у справі.

Вважаємо, що в майбутньому така позиція може змінитися, враховуючи сучасні тенденції і стрімкий розвиток технологій. Але нині розглядати ШІ як медіатора або взагалі як інструмент для вирішення спорів, на нашу думку, зарано.

Список використаних джерел

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 20.10.2024).

2. Різенко О. В. Медіація в адміністративному процесі. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 437–440.

3. Логвиненко М. І., Олексенко К. Д. Примирення сторін: роль медіації у розв'язанні адміністративних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 479–482.

4. Письменна О., Лаврентій З. Artificial intelligence in jurisprudence: prospects and problems. 2024. *Modern Engineering and Innovative Technologies.* № 4 (31-04). С. 69–73.

5. Гришко В. І., Вознюк С. С. Проблемні аспекти впровадження штучного інтелекту у сфері юриспрудентції. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 29–33.

6. Парамонова О. Ю., Варава П. І. Місце штучного інтелекту в системі права. *Юридичний вісник.* 2023. № 3 (68). С. 73–80.

Оксана Дженджеро,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Олександр Косов,
старший викладач кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ МІНІМУМ ДЛЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ

У будь-якій сильній цивілізованій країні важливу роль відіграє її мовна політика, яка, з одного боку, встановлює стандарти та нормативи для використання державної мови в усіх сферах життя, з іншого – повинна забезпечити гармонійне функціонування багатомовного суспільства, захищаючи права мовних меншин та сприяючи культурному різноманіттю. Такий підхід сприяє утвердженню національної ідентичності та соціальної єдності.

Мета статті – проаналізувати мовну політику України, розглянувши її правові засади.

Україна є багатонаціональною країною з різноманітним етнічним складом, адже на її території проживають представники численних національних меншин (понад 130), які є носіями 79 мов. Водночас основну частину населення становлять українці – не менше ніж 75 %.

У Конституції України, ухваленій 28 червня 1996 року, у статті 10 було закріплено правові основи державної мовної політики: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мо-

ви в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [1]. Це означало, що мовою спілкування держави з громадянами й навпаки офіційно визнано національну мову найчисельнішої етнічної спільноти. Водночас у зазначеній статті передбачено також гарантії для вільного розвитку, використання й захисту мов національних меншин України, що мало на меті збереження й розвиток мовного різноманіття в країні. Прикінцевою тезою статті 10 Конституції України декларувалося сприяння держави у вивченні її громадянами мов міжнародного спілкування. Таким чином, законодавчо було забезпечено правову основу для розроблення та впровадження в подальшому нормативних актів, які регулюють мовну політику.

Наступним важливим кроком послідовної державної політики було ухвалення Закону «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (1992 / 2003). Положення зазначеного документа застосовуються до мов таких національних меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької й угорської [2]. Закон забезпечує захист та підтримку регіональних мов або мов меншин в Україні й спрямований на збереження культурного різноманіття.

Усвідомлюючи, що мовна політика посідає чільне місце в системі державних пріоритетів, Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010 було схвалено Концепцію державної мовної політики, у якій першочергово наголошувалось, що, попри задекларованість державного статусу української мови, аналіз мовної ситуації в державі свідчив про наявність політичних спекуляцій щодо її використання, а це суперечило інтересам національної безпеки України й ставило під загрозу її суверенітет. З метою усунення такої загрози нагальним питанням постало розширення сфери застосування української мови, сприяння у формуванні й захисті національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору. І саме держава повинна забезпечити безумовне виконання конституційної норми про всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [3].

Проте вже 2012 року було ухвалено Закон «Про засади державної мовної політики» (так званий «закон Колесніченка-

Ківалова»), який передбачав зміни в мовній політиці через дозвіл місцевим радам визначати офіційну мову регіону іншу, аніж державна. Закон також містив неоднозначне визначення терміну «рідна мова» й 17 помилкових посилань на неналежну статтю закону. Закономірно, що це викликало дискусії та суперечки серед різних груп населення України, адже після його ухвалення в деяких областях України, зокрема Луганській, Донецькій, Харківській, Одеській, російська мова була визнана офіційною [4]. Питання конституційного статусу зазначеного закону з лютого 2015 року впродовж трьох років вирішував Конституційний Суд України і 28 лютого 2018 року визнав його неконституційним і таким, що втратив чинність.

Важливим для українського суспільства став ухвалений 2019 року Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України і є інструментом об'єднання українського суспільства, засобом зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності і національної безпеки (статті 1, 3) [5].

Першочергово в Законі було усунуто розбіжності між поняттями «державна мова», «офіційна мова»: єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова і це зумовлено державотворчим самовизначенням української нації (стаття 1, пункти 1, 2). Також подано перелік осіб, які зобов'язані володіти державною мовою і застосовувати її під час виконання службових обов'язків. З-поміж різних категорій виділимо осіб рядового, сержантського, старшинського і начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання (стаття 9, п. 7, 9). Застосування державної мови поширюється і на нормативні акти, діловодство, документообіг (стаття 13), зокрема у статті 16 Закону зазначено, що мовою нормативних актів, документації, діловодства, службової діяльності та спілкування з громадянами України в органах правопорядку, розвідувальних органах, державних органах спеціального призначення з правоохоронними функціями є державна мова [5]. Трапляються випадки, коли представники органів з пра-

воохоронною функцією ініціюють спілкування російською мовою, посилаючись на те, що співрозмовник російськомовний. Законом не передбачено це, проте у статті 16, п. 2 є пояснення щодо подібних ситуацій: працівник органу правопорядку, розвідувального органу або державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями може спілкуватися з особою, яка не розуміє державної мови, англійською мовою або іншою мовою, прийнятною для обох сторін, а також за допомогою перекладача [5].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що мовна політика відіграє ключову роль у підтриманні стабільності, правопорядку та соціальної гармонії в правовій державі, забезпечуючи повагу до культурних та мовних прав кожного громадянина, а також сприяє забезпеченню рівного доступу до правосуддя, освіти та інших суспільних благ для всіх громадян, незалежно від їхнього мовного походження. Це також допомагає уникнути соціальних конфліктів на мовному ґрунті, забезпечуючи взаємоповагу і толерантність між різними мовними групами.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 09.12.2024).

2. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15 травня 2003 р. № 802-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=802-15#Text (дата звернення: 09.12.2024).

3. Про Концепцію державної мовної політики : Указ Президента України від 15 лютого 2010 р. № 161/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text (дата звернення: 09.12.2024).

4. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text (дата звернення: 09.12.2024).

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII : станом на 15 листопада 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 09.12.2024).

Вікторія Дрозд,
начальник кабінету
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Євген Малишенко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Олександр Єсипенко,
старший викладач
кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

БЕЗПЕКА СПІВРОБІТНИКІВ ПРОБАЦІЇ ПІД ЧАС РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Безпека у суспільстві – це запорука успішного розвитку і добробуту у громаді. Важливу роль у забезпеченні безпечного середовища відіграє служба пробації, діяльність якої направлена на виправлення засуджених, сприяння їх ресоціалізації та соціальній адаптації, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень без ізоляції від суспільства. Прикладом ефективності такої системи служить багаторічний міжнародний досвід застосування пробації. Особи, які не становлять загрози для життя і здоров'я громадян, не повинні утримуватись у місцях позбавлення волі за гроші платників податків, набуваючи нового кримінального досвіду та поповнюючи лави безробітних у майбутньому. Крім того, перебування на обліках органів пробації засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням або обмеженням волі, обходиться державі в 10–12 разів дешевше, аніж відбуття засудженими покарань у місцях позбавлення волі.

У статті 4 Закону України «Про пробацію» зазначено: «Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

У статті 6 цього самого Закону визначені завдання пробації:

здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяль-

ністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років, особами, засудженими до покарання у виді пробаційного нагляду та за особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді пробаційного нагляду.

Статтею 19 ЗУ «Про пробацію» закріплено правовий статус персоналу органу пробації:

1. Права, обов'язки, відповідальність, правовий та соціальний захист персоналу органу пробації визначаються Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та цим Законом.

2. Під час здійснення нагляду персонал органу пробації має право:

перебувати на земельних ділянках, у жилих та інших приміщеннях громадян за їхньою згодою, а також на території і в приміщеннях підприємств, установ і організацій з повідомленням про це керівника або уповноваженої ним особи;

відвідувати суб'єктів пробації за місцем їх проживання, роботи або навчання;

викликати суб'єктів пробації до органу пробації та отримувати від них усні чи письмові пояснення.

На цей час приділено достатньо уваги захисту працівників пробації на робочому місці, розроблені методичні матеріали, роз'яснення, проведені тренінгові заняття. Але основним напрямом діяльності працівника органу пробації є збір інформації стосовно клієнта, що передбачає не тільки здійснення запитів в органи і установи, а й відвідування засудженого вдома.

Здійснюючи оцінку ризиків скоєння повторного кримінального правопорушення та виявляючи криміногенні фактори, що призвели до скоєння злочину, співробітник заповнює розділ II «Ризик шкоди життю і здоров'ю», звертаючи особливу увагу на:

– наявність у біографії епізодів насильства (як фізичного, так і морально-психологічного) щодо людини або здійсненого людиною (сім'я, навчання, робота, побут, дозвілля, поводження з тваринами тощо);

– наявність родичів з психічними хворобами та/або, яким притаманна агресивна поведінка;

– наявність правопорушень, які передбачали насильницькі дії особи;

– повторювані епізоди в житті застосування фізичної сили щодо інших людей та/або тварин та/або деструктивні дії щодо предметів, майна тощо (у тому числі підпали);

– якщо людина з неповної сім'ї (особливо відсутність батька);

– суворе (у тому числі релігійно зумовлене) виховання в дитинстві;

– відсутність систематичного виховання (безпритульник);

– ризик імпульсивної агресії (реакція «тут і зараз») вище, якщо особа мала старших братів або сестер;

– ризик інструментальної агресії (продумана агресивна поведінка, спрямована не тільки безпосередньо на іншу людину, а й на її інтереси, майно тощо) вище, якщо особа – старша дитина в сім'ї;

– радикальний світогляд (за будь-якою ознакою – релігійною, політичною, етнічною, гендерною тощо);

– низький рівень інтелекту та освіти;

– травматичний та психотравматичний досвід людини як суб'єкта, так і об'єкта агресії, насильства тощо;

– досвід знепритомнення внаслідок травм (у тому числі хімічних);

– наявність будь-яких шкідливих звичок, особливо пов'язаних із вживанням психоактивних речовин;

– наявність близьких родичів та друзів із проблемами з психічним здоров'ям, вживанням наркотиків, агресивною поведінкою тощо, про яких людина ініціативно розказує (згадує);

– епізоди (хоча б один) звернення за допомогою до психологів, психіатрів, соціальних робітників тощо;

– нечупарний та/або непримітний зовнішній вигляд або навпаки надто досконалий та/або надзвичайно яскравий;

– груба манера поведінки (не вітається, не звертає увагу на інших тощо) або навпаки неадекватно підкреслена надлишкова ввічливість, манерність спілкування;

– належність до формальних чи неформальних організацій, а також наявність друзів, яких об'єднує радикальна філософія, ідеологія та погляди (схильність поділяти на «своїх» та «чужих»);

– колекціонування різноманітної зброї (у тому числі моделей або зображень) чи суміжних предметів та речей.

Для своєчасного виявлення та запобігання скоєнню повторного кримінального правопорушення засудженим, який має насильницьке спрямування, а також з метою убезпечення осіб, що спільно з ним проживають і, можливо, є жертвами домашнього насильства, співробітник пробації здійснює вихід до місця проживання (перебування) суб'єкта пробації.

Під час відвідування клієнта пробації за місцем його проживання (перебування), особливо нині, в умовах ведення російсько-української війни, співробітник пробації не захищений від ризиків загрози життю та здоров'ю. Нині в Україні неодноразово траплялися випадки нападу з боку суб'єктів пробації на співробітників, що призвело до прикрих наслідків. Доволі часто клієнти пробації, які є учасниками бойових дій, мають зброю вдома. Ця категорія осіб через психічні травми та неконтрольований гнів особливо небезпечна не тільки для співробітників пробації, а й для всього суспільства.

Під час з'ясування обставин надзвичайної події виникає питання, чому не викликали поліцію.

Звичайно, виклик поліції за умови будь-яких протиправних дій – найкращий варіант. Але злочинець не чекатиме, доки жертва телефонує на гарячу лінію. Тому такі відвідування засудженого за місцем проживання (перебування) обов'язково повинні бути спільно зі співробітниками поліції (патрульними чи дільничним офіцером).

Питання безпеки співробітників пробації під час відвідування клієнта вдома має бути закріплено на законодавчому рівні спільними нормативно-правовими актами між ДУ «Центр пробації» та органами Національної поліції. Розроблені алгоритми спільних дій.

Отже, слід визначити, що особиста безпека персоналу є результатом реалізації комплексу заходів, спрямованих на зниження рівня професійного ризику до реально можливого мінімуму, що дозволяє гарантувати збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану та дієздатності працівника за високої ефективності виконання професійних завдань.

Владислав Жеребний,
студент 2 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ

Інститут спеціального правового статусу засуджених є фундаментальною складовою кримінально-виконавчої системи, що відображає унікальне правове становище осіб, які відбувають покарання за вчинені злочини. Цей статус являє собою складну правову конструкцію, яка поєднує в собі елементи обмеження прав та забезпечення основоположних прав людини навіть в умовах ізоляції від суспільства. Специфіка правового статусу засуджених виявляється в особливому комплексі прав, обов'язків та законодавчо встановлених обмежень, що кардинально відрізняються від правового становища звичайних громадян. Він формується на перетині кількох галузей права – кримінального, кримінально-виконавчого, адміністративного та конституційного – і спрямований на досягнення подвійної мети: забезпечення безпеки суспільства та створення умов для можливої соціальної реабілітації особи. Актуальність дослідження спеціального правового статусу засуджених обумовлена необхідністю постійного вдосконалення механізмів правового регулювання, які б відповідали сучасним демократичним стандартам у сфері прав людини. Особливого значення набувають питання дотримання балансу між карально-виправною функцією покарання та гуманізацією умов відбування покарання, забезпеченням прав і свобод засуджених. Дослідження цього правового інституту дозволяє не лише зрозуміти механізми правового регулювання становища засуджених, а й оцінити ефективність системи виконання покарань, її відповідність принципам верховенства права та поваги до людської гідності.

Спеціальний правовий статус засуджених є унікальним правовим явищем, що має складну внутрішню структуру. Його формування та реалізація здійснюються через призму основних принципів кримінально-виконавчого права та конституційних гарантій прав людини [1, 6]. Правова природа спеціального статусу засуджених характеризується системою юридичних обмежень та спеціальних прав, які виникають з моменту набрання за-

конної сили судового рішення про призначення покарання. Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України правовий статус засуджених визначається сукупністю їхніх прав, законних інтересів та обов'язків, що мають особливий характер порівняно з правовим статусом інших громадян [7]. Структура спеціального правового статусу містить кілька ключових елементів. Насамперед це правосуб'єктність засуджених, яка має специфічні обмеження. Вона характеризується частковою деліктоздатністю, модифікованою правоздатністю та особливим порядком реалізації конституційних прав [8, с. 12]. Система прав засуджених має чітко регламентований характер і охоплює право на особисту безпеку, право на матеріально-побутове забезпечення, право на медичну допомогу, право на соціальний захист, право на освіту та професійну підготовку [8, с. 13]. Водночас спеціальний статус передбачає суттєві правові обмеження: обмеження свободи пересування, обмеження у виборі місця перебування, заборону на деякі види діяльності, специфічний режим комунікацій. Важливим аспектом є відповідність правових обмежень принципам гуманізму та поваги до прав людини. Особливості реалізації спеціального правового статусу залежать від виду призначеного покарання. Зокрема, для осіб, позбавлених волі, правовий статус має більш суворі обмеження порівняно з особами, які відбувають покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства [2]. Кримінально-виконавче законодавство України передбачає диференційований підхід до реалізації прав засуджених [1]. Це залежить від тяжкості вчиненого злочину, поведінки засудженого, виду установи виконання покарань і стадії відбування покарання.

Важливу роль у забезпеченні прав засуджених відіграють міжнародні нормативно-правові акти, зокрема Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [3], Європейські пенітенціарні правила [4], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [5].

Підсумовуючи вищенаведені факти, можна стверджувати, що спеціальний правовий статус засуджених – важливий правовий інститут, який має особливе значення в системі кримінально-виконавчого права. Ключовими характеристиками цього статусу є унікальна правова природа, що поєднує елементи обмеження та захисту прав особи, формування на перетині кількох галузей

права, чіткц структурованість і регламентованість. Спеціальний правовий статус засуджених забезпечує баланс між каральновиправною функцією та принципами гуманізму, гарантує дотримання конституційних прав людини навіть в умовах ізоляції, має диференційований характер залежно від виду призначеного покарання та базується на міжнародних стандартах прав людини. Особливістю правового статусу є його динамічність і здатність адаптуватися до індивідуальних особливостей засудженого, що створює передумови для його соціальної реабілітації та реінтеграції в суспільство.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.11.2003 № 1129-IV. Редакція від 21.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 08.12.2024).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Редакція від 21.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 08.12.2024).

3. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. Редакція від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 08.12.2024).

4. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць. Редакція від 11.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 08.12.2024).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Редакція від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.12.2024).

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.12.2024).

7. Литвиненко О. Ю. Стан дослідження правового статусу засуджених у кримінально-виконавчому праві України. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/10.pdf (дата звернення: 08.12.2024).

8. Зарадюк З. В. Правовий статус засуджених. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21346/1/Prav_stat_zasudzhen.pdf (дата звернення: 08.12.2024).

Вадим Жулковський,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПСИХОЛОГІВ ДКВС УКРАЇНИ

В умовах демократизації українського суспільства та реформування пенітенціарної системи особливо важливого значення набуває формування, розвиток і закріплення нового мислення, високої професійності, почуття відповідальності, справедливості психолога установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Місія Державної кримінально-виконавчої служби України полягає в підвищенні безпеки суспільства через реабілітацію, ресоціалізацію та підготовку до реінтеграції осіб, що увійшли в конфлікт із законом. Це завдання в повному обсязі реалізується через ефективність і компетентність психологів УВП та СІЗО. Специфіка діяльності сучасного працівника вимагає високого рівня професіоналізму. Компетентність конкретного працівника є результатом його самореалізації під час тривалого процесу професійного становлення, для якого характерні індивідуальна своєрідність і унікальність.

Професія психолога в пенітенціарній системі непроста й висуває високі вимоги як до професійних, так і до особистісних якостей. Комплектування посад психологів установ здійснюється за рахунок осіб, які мають повну, базову або неповну вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста, бакалавра, молодшого бакалавра за напрямами підготовки «Психологія», «Педагогічна освіта».

Загальне керівництво психологами здійснює начальник установи, який всебічно сприяє у створенні належних умов для їхньої роботи. Безпосереднє керівництво психологами здійснює заступник начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи – начальник відділу соціально-виховної та психологічної роботи. За наявності в установі двох і більше посад психологів за функціональними обов’язками визначається старший психолог, який безпосередньо організовує роботу психологів установи.

Ефективний психолог – це зріла особистість, яка у своїй роботі керується не формулами і правилами, а вимогами ситуації, здатна здійснювати власний вибір, будувати глибокі взаємини з іншими людьми, усвідомлювати себе і свої обмеження, розуміти іншу людину. При цьому важливо, щоб він мав високий рівень рефлексії і був здатний сам ефективно розв'язувати власні проблеми.

Вимоги до особистості психолога УВП та СІЗО:

– особистісні якості: інтелект, оптимізм, порядність, емоційна стійкість, самокритичність;

– свідомість та самосвідомість: висока рефлексивність, знання своїх особливостей, здібностей, сильних і слабких сторін, способів компенсації недоліків, уміння регулювати свої емоційні стани, мобілізовувати психічні функції;

– професійні знання та вміння: комунікативні, психодіагностичні, педагогічні, вміння побудувати й організувати психопрофілактичну і психокорекційну роботу;

– фізичний стан, психічне здоров'я, особливості мотиваційної сфери [1, с. 217].

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що успішність професійної діяльності психолога УВП та СІЗО значною мірою залежить від психологічної підготовленості до виконання службових обов'язків та психологічної компетентності.

Компетентність – інформованість, обізнаність, авторитетність. У перекладі з латини "competentia" означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має знання та досвід; набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, що охоплює знання, досвід, цінності, які можуть реалізовуватися на практиці.

Професійне становлення психолога – цілісний і безперервний процес розвитку практичної, освітньої діяльності особистості у сфері виконання покарань, орієнтований на формування професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, адекватних кваліфікаційним вимогам та етичному стандарту професії [2, с. 157].

Державна кримінально-виконавча служба України потребує високопрофесійного, високоморального, духовно і фізично підготовленого психолога, здатного виконувати покладені на нього непрості функції виправлення і ресоціалізації злочинця на основі найсучасніших підходів і методів психологічної роботи. Ця робота щодня пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, необхідністю

постійного спілкування з людьми, які мають проблеми різного характеру, вона вимагає постійної концентрації уваги і пильності.

Психологам УВП та СІЗО часто доводиться діяти в екстремальних умовах, що підвищує вимоги до рівня розвитку професійних якостей. Це обумовлено їх здатністю розуміти та передавати інформацію, встановлювати й підтримувати необхідні контакти, розуміти ситуацію та предмет спілкування, розв'язувати конфліктні та проблемні ситуації за оптимального використання ресурсів. Від наявності цих професійних якостей залежить не лише результативність виконання службових завдань, а й життя людей.

Діяльність психолога УВП та СІЗО є багатоплановою, адже полягає у виконанні певних функцій як щодо засуджених, так і щодо колег. Вона належить до таких видів професійної діяльності, коли не лише знання та вміння, а й особистісні якості спеціаліста впливають у багатьох випадках на її результативність. Визначаючи особистісні характеристики психолога УВП та СІЗО, слід пам'ятати, що він працює у сфері «людина – людина», що вимагає насамперед здатності успішно функціонувати в системі міжособистісних відносин. Тому професійна компетентність визначається наявністю групи поведінкових компетенцій.

Список використаних джерел

1. Романовська Л. І., Попик Ю. В., Замула С. Ю. Модуль психолого-педагогічної компетентності : навч.-метод. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2013. 326 с.

2. Сахнік О. В. Основи професійно-психологічної підготовки працівників установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : навчально-методичний посібник / за ред. І. М. Охріменка. Хмельницький : Державна пенітенціарна служба України; Хмельницьке училище ПКПП ДКВС України, 2016. 226 с.

Софія Запрудська,
студентка 2 курсу Пенітенціарної академії України;
Никита Томков,
старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного
права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ

На сьогодні неможливо уявити організацію освітнього процесу без механізму діджиталізації, що являє собою процес використання цифрових технологій для організації та функціонування освітнього процесу і створення нових можливостей у сфері освіти.

Сучасне українське суспільство переживає період значних змін, спричинених низкою подій, зокрема пандемією коронавірусу та повномасштабним вторгненнями росії на територію України. Ці виклики є важливою складовою для вдосконалення й розвитку освітніх технологій.

Пандемія коронавірусної хвороби суттєво змінила сучасне розуміння освітньої парадигми, зокрема у сфері юридичної освіти. У закладах вищої освіти важливо враховувати баланс між технологіями і традиційними методами навчання. Дистанційна освіта має свої позитиви, такі як швидший доступ до інформації та гнучкість навчального процесу, проте необхідно враховувати і її недоліки, зокрема відсутність прямого спілкування між студентами й викладачами, а також негативний вплив емоційного забарвлення на процес навчання і засвоєння знань.

Проаналізувавши низку інформаційних і наукових джерел, можемо констатувати: більшість відомостей стосується теоретичних особливостей удосконалення системи функціонування юридичної освіти та застосування інновацій, проте доволі невеликий обсяг інформації присвячений реальному втіленню теоретичних аспектів у практичну площину.

На нашу думку, використання сучасних технологій дозволить максимально ефективно розвивати й удосконалювати систему юридичної освіти. Тому актуальним на сьогоднішній день є пи-

тання впровадження віртуальної реальності в юридичній освіті, що може стати важливим кроком на шляху до підвищення якості навчання та готовності майбутніх правників-юристів. Саме віртуальна реальність може створити нові виклики для сучасної юридичної освіти, оскільки постане нагальна потреба кардинального впровадження інновацій у практичну площину.

Використання технології віртуальної реальності являє собою механізм, який переносить людину у штучний імітаційний світ. Таким чином, за допомогою інноваційних технологій з використання віртуальної реальності можна створити імітації виконання практичних ситуацій для правників-юристів, таких як адміністративний, цивільний, кримінальний і загалом судові процеси. Додатково впровадження такої технології стане великою рушійною силою для набуття практичних навичок у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Пропонуємо більш детально розглянути переваги впровадження технології віртуальної реальності в освітній процес задля вдосконалення юридичної освіти.

По-перше, віртуальна реальність дозволить студентам мати реалістичний досвід правничої справи без необхідності фізичної присутності у визначених інстанціях. Це сприятиме отриманню різних перспектив на одну ситуацію та розумінню студентами різних аспектів правозастосування. Віртуальна реальність створить унікальне середовище для здобуття освіти, де можливості для практичного застосування безмежні.

По-друге, інтеграція віртуальної реальності в освітній процес може зробити механізм здобуття юридичної освіти більш захопливим і динамічним. Це дозволить студентам зануритися у реалістичні ситуації, сприяючи кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу. Використання віртуальної реальності також може стати потужним інструментом для стимулювання інтерактивного навчання й розвитку критичного мислення, оскільки заохочує студентів до активної участі у віртуальних сценаріях та ситуаціях, які можуть відбуватися в реальному житті.

Однак у процесі впровадження віртуальної реальності у практичну площину важливо не забувати про реальний стан речей, а саме розвиток суспільства. Інновації як організаційний механізм присутні в багатьох цілеспрямованих змінах, і саме з іннова-

ціями пов'язані справжні перетворення в соціумі. Після повномасштабного воргнення з боку Росії багато студентів змушені навчатися дистанційно за кордоном, виявляючи переваги, недоліки та особливості в системі функціонування вітчизняної освіти.

Запровадження глобальної освітньої електронної платформи для обміну досвідом та інформацією між українськими студентами та їхніми колегами з усього світу може стати важливим кроком у розвитку юридичної освіти. Ця платформа може стати тією самою площиною, на якій користувачі-студенти та користувачі-випускники з усіх куточків світу зможуть обмінюватись інформацією, спілкуватися, обговорювати правові питання, ділитися досвідом та знаннями, вивчати особливості різних правових систем. Вважаємо, що імплементація такої платформи у практичну площину сприятиме активному обміну ідеями та найкращими практиками і стане ключовим елементом до вдосконалення й розвитку національної юридичної освіти, адже освітній осередок, обмінюючись інформацією, вже буде налаштований на виклики сьогодення. Глобальна електронна платформа дозволить українським студентам не лише вивчати теоретичні аспекти, а й аналізувати та впроваджувати реальні зміни на основі міжнародного досвіду і практики, покращуючи якість та ефективність правової освіти в Україні.

Отже, діджиталізація надає унікальні можливості для покращення юридичної освіти в Україні. Впровадження віртуальної реальності та глобальних платформ для обміну знаннями може значно підвищити якість навчання та підготовку майбутніх юристів.

Олег Зеляк,
аспірант кафедри адміністративного,
цивільного, господарського права та процесу
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

СИСТЕМА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ ДКВС УКРАЇНИ

Діяльність ДКВС України з огляду на її специфічний характер, у тому числі на контингент, щодо якого ця діяльність прово-

диться і поведінка якого переважно характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпеки, а також з урахуванням необхідності неухильного дотримання встановленого в установах виконання покарань (далі – УВП) режиму, для виконання поставлених перед ДКВС України цілей завжди відбувається чітко в межах, визначених чинними правовими нормами. Це безпосередньо пов'язано із застосуванням заходів адміністративного примусу, коли співробітники УВП повинні поєднати щодо кожного суб'єкта максимальний рівень дотримання прав людини з обмеженнями, які накладаються у зв'язку з відбуванням кримінального покарання та через застосування адміністративного примусу в тій чи іншій формі.

Нормативно-правове регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності ДКВС України здійснюється на основі положень, що містяться в міжнародно-правових документах. Сучасні міжнародні правові норми, визнані прогресивним людством, чітко фіксують конкретний обсяг прав і свобод людини, визначають механізми їх захисту. Саме вони є основою для національного законодавства України, у тому числі в частині регулювання застосування заходів адміністративного примусу в діяльності ДКВС України.

На теперішній час загальна кількість таких міжнародних документів є доволі значною. Центральне місце серед них належить Загальній декларації прав людини 1948 р. [1], яка встановила основні принципи у цій сфері, серед яких: повага до честі і гідності людини, непорушність її свобод. Ці принципи конкретизовані у вигляді сучасних стандартів поводження із засудженими особами у низці спеціалізованих міжнародних актів, а саме: у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими 1955 р. [2], у Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1975 р. [3], у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. [4], у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р. [5], а також у Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином 1989 р. [6], в інших універсальних актах.

Крім універсальних актів ООН, нормативно-правововe регулювання застосування адміністративного примусу в діяльності ДКВС України ґрунтується на положеннях європейських документів, насамперед Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини 1950 р. [7] та Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. [8]. На основі положень цих конвенцій Комітет Міністрів Ради Європи розробив низку правил та рекомендацій для влади країн-учасниць, у яких більш повно розкрито механізм поводження із засудженими: йдеться про Європейські пенітенціарні правила 1987 р. [9], які були суттєво відкореговані та доповнені у 2006 р., а також про резолюції цього органу, такі як: «Щодо виборчих, громадянських та соціальних прав ув'язнених» 1962 р. [10], Рекомендація стосовно системи ув'язнення та поводження з небезпечними злочинцями від 24.09.1982 р. [11], «Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів» 1992 р. [12] тощо.

На національному рівні стандарти поводження із засудженими, насамперед щодо дотримання їхніх прав, втілені в положеннях Конституції України та конкретизовані в галузевих кодексах і законах, зокрема у КВК України, у КУпАП України та ін. Положення кодексів та механізми їх практичного застосування закріплені в законах України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про попереднє ув'язнення» та ін., положення яких своєю чергою уточнені у відповідних інструкціях, розпорядженнях та інших нормативних документах ДКВС України, насамперед у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, в інструкції «З оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення» тощо.

Таким чином, система нормативно-правових актів, на основі яких відбувається нормативно-правове регулювання застосування заходів адміністративної примусу в діяльності ДКВС України, є багаторівневою: її основу становлять загальні положення універсальних та європейських міжнародно-правових атів, які закріплюються на конституційному рівні й уточнюються в галузевих кодексах, а потім – на наступних рівнях – у кримінально-виконавчому законодавстві, у галузевих положеннях та інструкціях ДКВС України, у наказах Міністерства юстиції України тощо.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України. Київ : Велес, 1992. С. 23–27.

2. Мінімальні стандартні правила поводження із засудженими // Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / ред. В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. Харків : Харків юридичний, 2008. С. 78–79.

3. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 09.12.1975 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_084 (дата звернення: 03.11.2024).

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12. 1984 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_085 (дата звернення: 03.12.2024).

5. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_282 (дата звернення: 03.12.2024).

6. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином : Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1988 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_206 (дата звернення: 03.12.2024).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.12.2024).

8. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню : міжнародний документ від 26.11.1987 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_068 (дата звернення: 03.12.2024).

9. Європейські пенітенціарні правила : міжнародний документ від 12.02.1987 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032/ed19870212 (дата звернення: 03.12.2024).

10. Резолюція (62) 2 Комітету Міністрів державам-членам щодо виборчих, громадянських та соціальних прав ув'язнених : міжнародний документ від 01.02.1962 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/994_801 (дата звернення: 03.12.2024).

11. Рекомендація R (82) 17 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-учасницям стосовно системи ув'язнення та поводження з небезпечними злочинцями : міжнародний документ від 24.09.1982 р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/994_340 (дата звернення: 03.12.2024).

12. Рекомендація № R (92) 16 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські правила щодо загальних санкцій та заходів : міжнародний документ від 19.10.1992 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_047 (дата звернення: 05.12.2024).

Юлія Зінчук,
аспірантка Науково-дослідного
інституту публічного права

ГНУЧКІ НАВИЧКИ (SOFT SKILLS) ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Війна в Україні суттєво змінила функціональні особливості діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), поставивши перед персоналом нові складні завдання. Одним із ключових викликів стало запровадження роботи з новою категорією утримуваних осіб – військовополоненими. Це зумовило необхідність адаптації до нових умов роботи, що характеризуються високим рівнем відповідальності, постійними емоційними навантаженнями та потребою в оперативному прийнятті обґрунтованих рішень. У таких умовах персонал ДКВС не лише дотримується міжнародних стандартів поводження з військовополоненими, а й робить вагомий внесок у зміцнення авторитету України на міжнародній арені.

Окрім професійних знань, сучасні виклики вимагають від працівників ДКВС України розвинутих гнучких навичок (soft skills), серед яких можна виділити такі:

– уміння працювати в команді;

– комунікація та вміння налагоджувати діалог з різними категоріями осіб;

– стресостійкість;

– здатність приймати ефективні рішення в умовах високого ризику.

Особливо актуальними є навички взаємодії з особливими категоріями осіб, що утриму ються в пенітенціарних установах. На думку В. О. Тюріної, розвиток soft skills сприяє не лише кращій взаємодії з відповідним контингентом, а й забезпечує ефективність роботи персоналу в умовах емоційного навантаження. Уміння працювати з невизначеністю та стресом є основою для забезпечення безпеки та виконання службових обов’язків у складних умовах [1, С. 111–115.].

Попри зростання потреби в розвитку гнучких навичок, їх формування залишається недостатньо врахованим у системі підготовки працівників ДКВС україни. Наразі акцент робиться

на професійних компетенціях (hard skills), тоді як розвиток soft skills здебільшого залишається на розсуд самих працівників, співробітників ДКВС України. Це створює значні прогалини в готовності персоналу ефективно виконувати обов'язки. Зокрема, відсутність навчальних програм зі стрес-менеджменту та емоційного інтелекту обмежує адаптивність працівників до нових викликів.

Зважаючи на специфіку діяльності ДКВС України, є необхідність перегляду підходів до навчання та підготовки працівників. Серед першочергових заходів:

– інтеграція тренінгів з розвитку гнучких навичок у базові навчальні програми;

– впровадження навчальних курсів з емоційного інтелекту та управління стресом;

– створення мотиваційних механізмів, які сприятимуть формуванню толерантності до невизначеності.

Підвищення уваги до розвитку soft skills дозволить персоналу ДКВС України ефективніше адаптуватися до змін, мінімізувати ризики професійної деформації та знизити рівень емоційного вигорання.

Згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року одним із ключових завдань є вдосконалення умов праці та модернізація навчання персоналу через впровадження сучасних освітніх технологій [2]. Це стане важливим кроком до підвищення професійної спроможності працівників, зокрема у складних умовах війни.

Розвиток soft skills є невід'ємною складовою професійної компетентності працівників ДКВС України. У контексті сучасних викликів впровадження тренінгів і навчальних програм з формування гнучких навичок сприятиме підвищенню ефективності роботи персоналу, забезпеченню безпеки та покращенню взаємодії з утримуваними особами. Це своєю чергою стане важливим кроком на шляху реформування пенітенціарної системи України.

Список використаних джерел

1. Тюріна В. О., Лисяк М. В., Медведєва А. А., Харітонова В. М. Формування толерантності до невизначеності як якості особистості майбутніх офіцерів поліції в процесі професійної підготовки. *Modern vision of Implementing Innovations in Scientific Studies :* матеріали I науко-

во-теоретичної конференції (31.03.2023, м. Софія (Болгарія)). 2023. С. 111–115.

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2024 № 1153-2022-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 21.20.2024).

Світлана Іванова,
завідувач відділу забезпечення діяльності
Сумського НДЕКЦ МВС,
викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії ХНУВС

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ: ЕЛЕМЕНТ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Презумпція невинуватості визнається однією з основоположних засад кримінального провадження у правовій державі. Водночас вона є важливим елементом права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства в силу статті 9 Конституції України – як міжнародний договір, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України [5, с. 39].

Принцип презумпції невинуватості в кримінальному праві є гарантією забезпечення і захисту прав і свобод людини, що відображено у частині 2 статті 2 Кримінального кодексу України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3].

Зміст принципу невинуватості закріплюється не тільки в кримінально- правових, а й у кримінально-процесуальних нормах (стаття 17 Кримінального процесуального кодексу України), що й дозволяє визначити цей принцип як міжгалузевий [4].

Формула презумпції невинуватості – це об'єктивне правове положення, констатація і вимога закону, звернена до всіх державних і громадських формувань, службових осіб, громадян, до загальної суспільної думки: підозрюваний чи обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинува-

тим, допоки той, хто вважає його винним на суб'єктивному рівні – слідчий, прокурор, потерпілий (у випадках, коли обвинувачення набуло приватного характеру), не доведе у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом порядку його вину перед судом належними, допустимими і достовірними доказами. Лише якщо суд погодиться з ними і на їх основі ухвалить обвинувальний вирок щодо обвинуваченого, цей вирок набере законної сили, тільки з цього часу обвинувачений вважається винним у вчиненні кримінального правопорушення.

Визнання особи винною у вчиненні злочину – це прерогатива суду, який відповідно до статті 124 Конституції України є носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [1].

Вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює винуватість обвинуваченого (підсудного). Під обвинувальним вироком суду слід розуміти вирок, що набрав законної сили. Така необхідність обумовлює наявність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві процедур з перегляду судових рішень в апеляційному і касаційному порядку. Процесуальний порядок, що передує набранню вироком суду законної сили, є надійною гарантією справедливості правосуддя і визнання винуватими тільки осіб, що дійсно вчинили злочин. Ці статті закріплюють правові положення, що випливають із цієї формули і є гарантіями від безпідставної та необґрунтованої підозри й обвинувачення. До них, зокрема, належить положення, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

Разом з тим звільнення обвинуваченого від обов'язку доказувати свою невинуватість не позбавляє його права брати участь у доказуванні в кримінальному провадженні. Він має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, давати показання, заявляти клопотання тощо. При цьому, оскільки підозрюваний, обвинувачений зацікавлений у тому, щоб довести свою невинуватість, меншу винуватість чи взагалі уникнути покарання, закон не передбачає для нього відповідальності за дачу завідомо неправдивого показання (якщо таке показання не поєд-

нане з обвинуваченням невинуватого у вчиненні злочину) і не розцінює цей факт як обставину, що обтяжує покарання. Доводячи свою невинуватість чи меншу винуватість, підозрюваний, обвинувачений здійснює в такий спосіб своє право на захист. Тому доказування є його правом, але не є його юридичним обов'язком.

Отже, принцип презумпції невинуватості є фундаментальною гарантією кримінального процесу, яка убезпечує особу від несправедливого покарання. Він діє на всіх стадіях кримінального процесу і сприяє повному, безсторонньому, об'єктивному дослідженню всіх обставин справи, що є життєво важливим для обґрунтованого і справедливого винесення судового рішення. А порушення цього принципу веде до порушення законності і прав людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 (дата звернення: 06.12.2024).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : ратифіковано Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.12.2024).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 06.12.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 06.12.2024).

5. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України.* 2012. № 1. С. 39–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_7.

Ігор Іваньков,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя,
кандидат юридичних наук, доцент
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Ігор Боднар,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент Пенітенціарної академії України;
Анастасія Смалько,
здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОСЯГАНЬ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАННІСТЬ УКРАЇНИ (Ст. 110 КК України)

З огляду на сьогодення Україна стрімко прямує шляхом європейської інтеграції з метою покращення соціальних, політичних і економічних стандартів життя власного народу. Глибокі зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, потребують кардинального переосмислення державної політики у сфері національної безпеки країни. А визнаючи пріоритет прав людини, держава повинна постійно вдосконалювати механізми забезпечення національної безпеки, аби вони відповідали сучасним викликам та зберігали мирне співіснування. Російська агресія проти нашої країни, яка бере свій початок ще з 2014 р. і набула широкого поширення по всій території України з 24 лютого 2022 р., змусила керівництво країни та відповідні служби активізуватись та більш якісно зосередитись на безпековій політиці та протидії агресору. Отже, слід визначитись, що дослідження сучасного стану справ щодо забезпечення засад національної безпеки, зокрема захисту цілісності і недоторканності державної території, постає достатньо актуальним.

Відповідно до статті 110 Кримінального кодексу України (далі – КК України) посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України є умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій [1].

Загалом, якщо поставити за мету надати характеристику певному кримінальному правопорушенню, слід визначити його

склад, а саме: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. В науковій літературі на теперішній час не має єдиної думки щодо визначення поняття об'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого вказаною статтею. Деякі науковці стверджують, що об'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 КК України, виступає національна безпека в політичній сфері [2, с. 55]. Інші переконані, що об'єктом складу цього кримінального правопорушення є відносини щодо забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України в межах встановлених кордонів [3, с. 20]. Охарактеризувати об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення можна як суспільно небезпечні дії, а відсутність такої форми діяння як бездіяльність пов'язана з тим, що бездіяльність не може призвести до зміни меж території. У диспозиції ст. 110 КК України зазначено чотири форми діяння: 1) дії, вчинені з метою зміни меж території України на порушення порядку, установленого Конституцією України; 2) дії, вчинені з метою зміни державного кордону на порушення порядку, установленого Конституцією України; 3) публічні заклики до вчинення таких дій; 4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій [1].

Поведінка людини, що має суттєве кримінально-правове значення, завжди підпорядкована психічним властивостям суб'єкта, тобто його волі. Суб'єктивна сторона створює, спрямовує і регулює об'єктивну сторону кримінального правопорушення, а отже, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинене діяння лише в межах, що їх охоплює суб'єктивна сторона. Під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення слід розуміти психологічну діяльність злочинця при вчиненні кримінального правопорушення, яка виявляється у вині, мотиві та меті кримінального правопорушення, а в окремих кримінальних справах – і в емоційному стані. Метою кримінального правопорушення слід вважати уявлення про суспільну небезпечність результату, якого прагне досягти особа під час вчинення таких дій. Через своє правове значення мета в першій та другій формах учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 КК України, значно відрізняється від інших складів кримінальних правопорушень, у яких мета є обов'язковою ознакою

суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, тим, що вона ще й визначає зміст об'єктивної сторони дій та об'єкта кримінального правопорушення [4, с. 173]. Для публічних закликів до вчинення дій, спрямованих на зміну меж державної території України, і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, зазначена мета не є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення. Відповідальність за ці дії має нести й особа, яка особисто не має такої мети [5, с. 12]. Мотиви можуть бути різними і мають кримінально-правове значення тільки як обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання.

Останнім елементом складу кримінального правопорушення виступає суб'єкт. Питання щодо суб'єкта кримінального правопорушення «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» стосується того, хто вчинив дії, передбачені ст. 110 КК України, і підлягає кримінальній відповідальності. Відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність [1].

У ч. 1 ст. 110 КК України передбачений простий склад кримінального правопорушення, що є базою для інших частин цієї статті. Для того, щоб кримінально протиправні дії особи були кваліфіковані за ч. 2 ст. 110 КК України, необхідно, щоб був встановлений склад кримінального правопорушення, передбачений у ч. 1 цієї статті, та принаймні одна з кваліфікаційних ознак, що обтяжують відповідальність за порушення територіальної цілісності і недоторканності України. Ця стаття передбачає п'ять кваліфікаційних ознак: 1) дії вчинені представником влади; 2) дії, вчинені повторно; 3) дії, вчинені за попередньою змовою групи осіб; 4) дії поєднані з розпалюванням релігійної чи національної ворожнечі; 5) дії, які призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Отже, проблема забезпечення національної безпеки України, зокрема збереження її територіальної цілісності та недоторканності, є пріоритетним завданням державної політики, особливо в умовах збройної агресії з боку росії. Під час надання кримінально-правової характеристики цього кримінального правопорушення можливо виділити основні складові, що є ключовими для

його розуміння. Це, зокрема, об'єкт кримінального правопорушення, який визначається як територіальна цілісність держави та конституційний лад; об'єктивна сторона, що охоплює конкретні дії (заклики, розповсюдження матеріалів, безпосередні спроби зміни меж території або державного кордону України); суб'єктивна сторона, яка визначається наявністю прямого умислу з боку правопорушника; а також суб'єкт кримінального правопорушення, яким може бути будь-яка фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. №2341-III. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 05.11.2024).

2. Афанасенко С. І., Стойков І. М. Злочини проти основ національної безпеки України, що посягають на відносини в політичній сфері. *Південноукраїнський правовий часопис.* 2015. № 3. С. 54–56.

3. Сухонос В. В., Білоконь Р. М., Сухонос. В. В. (мол.) Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2020. 672 с.

4. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О. В. Попович, Л. В.Томаш, П. П. Латковський та ін. Чернівці, 2022. 319 с.

5. Рубащенко М. А. Кримінальна відповідальність на посягання на територіальну цілісність і недоторканість України : монографія. Харків : Право, 2016. 288 с.

Олег Іваньков,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри правових дисциплін
гуманітарного факультету Національної академії
Національної гвардії України;
Крістіна Грідіна,
курсантка курсу № 1 гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

У контексті сучасної міжнародної системи, де постійно виникають нові міжнародно-правові норми, важливо розуміти, що держави відіграють провідну роль у цьому процесі. Саме їх

позиції та взаємодія визначають зміст більшості міжнародно-правових норм.

Ми вважаємо, що процес імплементації міжнародно-правових норм залишається одним з ключових правових засобів удосконалення національного законодавства України та його узгодження з міжнародними стандартами правового регулювання.

Соціальний устрій суспільства безпосередньо впливає на формування та структуру правової системи. Кожен історичний період має свою унікальну правову систему, яка відображає особливості того часу. Можемо визначити, що система права – це органічна цілісність, яка містить взаємопов'язані правові норми. Ці норми відображають об'єктивні закономірності суспільного розвитку і не можуть бути довільно встановлені законодавцем.

Правові норми утворюють єдину систему, яка характеризується такими властивостями, як об'єктивність, узгодженість та системність.

Система права завжди була в центрі уваги науковців. Її вивчення є надзвичайно важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Правильне вирішення цього питання має безпосередній вплив на процес кодифікації законів, наукові розробки в галузі права.

У сучасній науці під терміном «міжнародно-правова норма» розуміють зобов'язальне правило поведінки, що визнається державами та іншими суб'єктами міжнародного права.

Оскільки міжнародне право сформоване на основі звичаїв, які досі є важливими, існує два типи норм: звичаєві норми та норми, створені через домовленість між державами.

Структура міжнародно-правових норм відрізняється від загальновизнаної. У загальній теорії права норми мають трискладову структуру: гіпотезу, диспозицію та санкцію. Однак міжнародні правові норми зазвичай містять два компоненти – гіпотезу та диспозицію.

Наукова спільнота досі не дійшла єдиної думки щодо того, яким чином пов'язані між собою поняття opinio juris та практика держав у процесі формування міжнародно-правового звичаю. Одні вчені вважають, що вирішальним є суб'єктивне переконання держав в обов'язковості норми, інші наголошують на важливості їхньої згоди з нею.

Розуміння того, чи існує opinio juris щодо певної норми, є важливим для визначення її юридичної сили в міжнародних відносинах. Це поняття дозволяє оцінити як позицію окремих держав, так і загальний стан думок у міжнародному співтоваристві. Міжнародний суд ООН неодноразово звертався до цього поняття у своїх рішеннях.

Визначення імперативної норми (jus cogens) міститься у ст. 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. У ній зазначено, що договір є неважним, якщо на момент укладення він суперечить імперативній нормі загального міжнародного права. Імперативна норма загального міжнародного права є нормою, відхилення від якої недопустиме і яку може бути змінено тільки наступною нормою такого самого характеру [1].

Норми jus cogens мають вищу юридичну силу, що не допускає відхилення навіть за наявності згоди між державами. Будь-які угоди чи звичаї, що суперечать таким нормам, є недійсними. Хоча поняття jus cogens було чітко визначено у Віденській конвенції лише 1969 року, ідея імперативних норм у міжнародному праві має набагато давнішу історію. Прикладом таких норм можуть бути заборони на піратство, рабство та работоргівлю.

Процеси створення та модифікації імперативних норм відбуваються аналогічно до формування інших норм міжнародного права. Історичний досвід свідчить, що імперативні норми можуть виникати як у формі міжнародних договорів, так і шляхом формування міжнародного звичаю. Це підтверджується визначенням норм jus cogens у Віденській конвенції. Таким чином, питання про джерела норм jus cogens є невід'ємною частиною ширшого питання про джерела міжнародного права загалом. Якщо обов'язковість певного правила поведінки для держав може бути виражена у формі міжнародного договору, міжнародно-правового звичаю та обов'язкового рішення міжнародної організації, то лише перші дві форми можуть належати до норм загального міжнародного права.

Аналізуючи міжнародну практику, можна зробити висновок, що обов'язкові рішення міжнародних організацій не можуть бути віднесені до категорії імперативних норм міжнародного права. Норми jus cogens регулюють фундаментальні аспекти міжнарод-

них відносин, тоді як рішення міжнародних організацій, як правило, мають більш конкретний характер.

Отже, ми можемо дійти логічного висновку, що згідно з доктриною міжнародного права джерелами імперативних норм є лише міжнародні договори та міжнародний звичай. Цей висновок базується на тому факті, що норми jus cogens можуть бути сформовані і змінені винятково шляхом укладення міжнародних договорів або в результаті формування міжнародно-правового звичаю.

На сьогодні в загальнотеоретичному розумінні реалізація права – це «переведення норм права у правомірну поведінку суб'єктів у формі використання належних їм прав, виконання обов'язків та дотримання заборон з метою задоволення інтересів та потреб адресатів права, досягнення його (права) цілей» [2, с. 217].

Варто зазначити, що поряд із поняттям «реалізація» в офіційних документах ООН та західній юридичній літературі широко використовується термін «імплементація». Термін «імплементація» має англійське коріння (implementation) і означає введення в дію, реалізацію на практиці. У контексті міжнародного права цей термін охоплює як безпосереднє застосування норм, так і створення умов для їх ефективного функціонування.

Існує щонайменше чотири основні форми імплементації норм міжнародного права в національне законодавство: додержання норм права, виконання правових норм, використання норм права, застосування норм права.

Механізм імплементації норм міжнародного права може бути представлений двома основними компонентами – конвенційним та організаційно-правовим механізмами.

Конвенційний механізм імплементації, або договірно-правовий механізм, охоплює такі етапи, як правозабезпечувальне нормотворення, тлумачення, міжнародний контроль і правозастосування.

У сучасній міжнародній системі правозабезпечувальне нормотворення відбувається відповідно до пункту 1 (а) статті 13 Статуту ООН, що має на меті заохочення міжнародного співробітництва в політичній сфері [3].

На практиці міжнародний контроль здійснюється двома методами: збором та оцінкою інформації. Збір інформації полягає в отриманні даних щодо реалізації міжнародно-правових норм закон-

ними способами. Оцінка інформації стосується порівняння фактичної діяльності держави з вимогами міжнародно-правових норм.

Міжнародні договори та національне законодавство держав взаємодіють у двох формах. По-перше, міжнародні договори впливають на розробку та зміст нормативних актів України. По-друге, ратифіковані нашою державою міжнародні договори мають силу прямої дії та можуть безпосередньо застосовуватися у внутрішньодержавних відносинах. Це відображено у Конституції України: «чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства» [4].

Ефективність співпраці України із зарубіжними державами та міжнародними організаціями, а також імідж держави, дієвість та ефективність її правової системи і можливість забезпечення захисту прав та свобод людини значною мірою залежать від рівня узгодження національного законодавства з нормами міжнародних договорів. Важливою передумовою цього є беззаперечне додержання та виконання Україною зобов'язань за підписаними міжнародними договорами.

Список використаних джерел

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 05.12.2024).

2. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Харків : Право, 2009. 584 с.

3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 : станом на 16.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 05.12.2024).

4. Конституція України. Київ : Ліра, 2006. 96 с.

Ігор Іваньков,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Анастасія Жарченко,
здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

МЕДІАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНУ СИСТЕМУ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Правосуддя перехідного періоду, окрім традиційних функцій системи органів кримінальної юстиції, виконує такі додаткові,

субсидіарні функції: примирення сторін, що конфліктують; відшкодування шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень; відновлення справедливості шляхом покарання винних через втілення принципу невідворотності покарання.

Вказані функції мають досягатися через інструменти та засоби, які пропонує нам традиційна система правосуддя, поряд із впровадженням нових, адаптованих під кризову ситуацію інструментів та засобів.

Медіація у кримінальному провадженні. Досліджуючи основне призначення кримінального судочинства, відомий французький учений-процесуаліст Ж.-К. Суає зазначає, що захист особи від незаконного переслідування здійснюється шляхом дотримання презумпції невинуватості і права на захист. При цьому не можуть бути нівельовані інші фундаментальні цінності: необхідність захисту потерпілого, покарання. Примирити ці суперечності не завжди легко, особливо в суспільстві, у якому відбуваються серйозні зміни. Отже, кримінальне судочинство може виступати не тільки сферою конфлікту інтересів, а й інструментом примирення. Концепція відновного правосуддя привертає увагу науковців і є предметом міжнародно-правового регулювання. Ідея такого альтернативного судовому способу вирішення кримінально-правового конфлікту заснована на посередництві, у рамках якого за сприяння спеціальних фахівців правопорушник і жертва кримінального правопорушення укладають примирювальну угоду. Згідно з нею перший за власною ініціативою зобов'язується відшкодувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням.

Юридичними наслідками процедури примирення може бути як повне зняття обвинувачення за кримінальні правопорушення, які не є тяжкими, так і пом'якшення кримінальної відповідальності у разі вчинення тяжкого кримінального правопорушення. Відповідні процедури у різних організаційних формах (утворення незалежної служби медіаторів, внесення їх у штат виконавчих служб або органів, які займаються справами неповнолітніх, виділення спеціальних посадових осіб органів місцевого самоврядування тощо) законодавчо закріплені в таких розвинених країнах світу, як Австрія, ФРН, Фінляндія, Польща, Франція, Бельгія, Австралія, Норвегія, Канада, США, і є доволі дієвими.

Досвід зарубіжних держав у застосуванні медіації для вирішення кримінально-правового конфлікту дає змогу зробити висновок про наявність двох моделей медіації, які розрізняються залежно від передумов до виникнення медіації та впровадження її у правозастосовчу практику: 1) англо-саксонська модель, у рамках якої медіація є проявом теорії відновної юстиції, тобто розглядається як неформальний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і тому, як правило, не знаходить чіткого законодавчого регулювання. До вказаної групи держав можуть бути віднесені Велика Британія, США, Канада, Нова Зеландія та ін.; 2) континентальна модель, у рамках якої медіація являє собою процесуальний інститут, що закріплений у законодавстві і втілює одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню. До цієї групи держав можна віднести Францію, Німеччину, Португалію, Австрію, Норвегію та ін.

Точка зору про те, що примирювальне правосуддя (медіація) сприяє забезпеченню доступності правосуддя через зменшення навантаження на судову систему і спрощення процесу, є доволі обґрунтованою. Для обвинуваченого в такому разі зменшуються негативні наслідки покарання за вчинене кримінальне правопорушення шляхом його пом'якшення, а персональна участь обвинуваченого у процедурі примирення сприяє усвідомленню скоєного й уникненню повторних правопорушень; для потерпілого – реальне відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди і залагодження психоемоційної травми; для держави – зменшення витрат на провадження повної процедури кримінального переслідування, а також скорочення строків розгляду справи. При цьому обвинувачений має докласти всіх зусиль і повністю відшкодувати завдану вчиненим ним правопорушенням моральну і матеріальну шкоду.

Сама процедура медіації є менш формалізованою, ніж процедура судового розгляду справи, що свідчить про спрощений характер розгляду справи.

Відповідно до Рекомендації від 15.09.1999 р. № R (99) 19 Комітету міністрів РЄ державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, медіація у кримінальних справах – це процес, у межах якого потерпілому і правопорушнику надається можливість, у разі їхньої добровіль-

ної згоди, за допомогою неупередженої третьої сторони (медіатора) взяти активну участь у розв'язанні проблем, що виникли в результаті кримінального правопорушення. Сторонами медіації є потерпілий та правопорушник, однак це не виключає участі в медіації інших осіб (батьків, близьких людей з тієї та іншої сторони, фахівців, представників навчального закладу та ін.).

У пункті 17 Додатку до Рекомендації зазначено, що зупинення кримінальної справи з причини наявності досягнутої в результаті медіації угоди повинно мати юридичну силу судового акта, унеможливлюючи таким чином відновлення кримінального переслідування на підставі тих самих фактів (ne bis in idem). Якщо ж сторонам не вдалося досягти домовленості або якщо домовленості не виконуються, органи кримінальної юстиції відкривають провадження по кримінальній справі (п. 18).

Медіація є однією з найпопулярніших форм врегулювання конфліктів у розвинених країнах світу. Медіація отримала значного розвитку в країнах Європейського Союзу, Австралії та США.

Прикладом законодавчого закріплення інституту медіації у кримінальному процесі є Казахстан, де медіація застосовується до кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості. Відповідно до Закону Республіки Казахстан від 28.01.2011 р. № 401-IV ЗРК «Про медіацію» медіатором може бути незалежна, неупереджена, не зацікавлена в результаті справи фізична особа, яка обрана за взаємною згодою сторін медіації, внесена до реєстру медіаторів і надала згоду на виконання функції медіатора. Діяльність медіатора може здійснюватися як на професійній основі (професійний медіатор), так і на непрофесійній основі.

Також цінним для України може бути досвід Республіки Польща. Правовою підставою для організації роботи медіаторів слугує розпорядження міністра юстиції Польщі від 13.06.2003 р. «Про порядок проведення процедури медіації у кримінальних справах» і низку положень Кримінально-процесуального кодексу Польщі 1997 р. Суд (а під час досудового слідства – прокурор) або інший наділений повноваженням орган, направляючи справу на медіацію, видає відповідну постанову, в якій для проведення процедури медіації у конкретній справі призначає установу або гідну довіри особу з числа внесених до реєстру. У разі неможливості організувати безпосередню зустріч підозрювано-

го/обвинуваченого і потерпілого медіатор може проводити процедуру медіації опосередковано, передаючи кожному з них інформацію, пропозиції та повідомляючи позицію протилежної сторони щодо укладення угоди.

Після проведення процедури медіації медіатор складає письмовий звіт і невідкладно подає його органові, який направив справу на таку процедуру. Кримінально-процесуальний кодекс Польщі передбачає, що результати медіації: 1) враховуються при визначенні міри покарання (§ 3 ст. 53); 2) є підставою для істотного пом'якшення покарання (пп. 1 § 2 ст. 60); 3) є підставою для умовного звільнення особи від відбування покарання у випадку вчинення кримінального правопорушення, покарання за яке становить позбавлення волі строком не більше ніж 5 років (§ 3 ст. 66).

Віталіна Кириченко,
студентка 451 групи
Пенітенціарної академії України

СПОСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЮ НОРМОЮ

У системі права будь-якої держави адміністративно-правові норми посідають особливе місце. Це обумовлюється колом тих суспільних відносин, які підлягають упорядкуванню, охороні та розвитку відповідно до об'єктивних потреб. Як відомо, майже одностайно визнається, що предметом регулювання адміністративного права є суспільні відносини у сфері державного управління.

Звичайно, об'єктом адміністративно-правових норм є лише ті управлінські відносини, які об'єктивно потребують правового регулювання й можуть бути врегульовані правовою нормою. Значна частина суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, регламентується іншими правовими засобами – індивідуальними актами (правозастосовчими актами), адміністративними угодами, актами реалізації прав та обов'язків, деякі відносини – діловими звичаями, адміністративними прецедентами. У зв'язку з цим значне місце в регулюванні управлінських явищ і процесів посідають також норми неюридичного характеру: політичні, моральні, корпоративні та ін.

Як свідчить законодавча практика, деякі акти вже почали передбачати необхідність дотримання етичних норм при здійсненні державно-управлінських функцій.

Зрозуміло, що кожен елемент цієї системи регулювання управлінських відносин виконує свої завдання та функції. Не применшуючи значення інших елементів, слід зауважити, що провідне місце в ній посідає правова норма, оскільки вона встановлює загальну програму поведінки учасників у сфері державного управління шляхом надання їм суб'єктивних прав і встановлення відповідних юридичних обов'язків.

Певною мірою ця роль притаманна адміністративно-правовій нормі, оскільки вона має забезпечити організованість, стабільність, визначеність відносин у важливій сфері суспільного життя – сфері державного управління, яка побудована відповідно до принципу «влада – підпорядкування».

У державно-управлінських відносинах одним із суб'єктів завжди має бути носій державно-владних повноважень. Державно-владний характер прав і обов'язків одного із суб'єктів відносин надає цим відносинам особливого змісту.

За допомогою адміністративно-правової норми створюється такий режим управління, який формально виключає будь-яку можливість свавілля в діях суб'єкта – носія владних повноважень. Він має діяти тільки в межах праводієспроможності, встановленої правової норми.

Суб'єкт, стосовно якого здійснюються державно-владні повноваження, діє на підставі принципу «дозволено все, що не заборонено законом», але якщо правова норма встановлює його певні обов'язки, він має їх виконувати під загрозою можливості застосування до нього, як і до носія державно-владних повноважень, примусових засобів.

Встановлене адміністративно-правовою нормою правило поведінки не може бути змінено за згодою сторін. Воно обов'язкове для виконання як суб'єктом управління, так і керованим об'єктом. Тому за всієї значущості інших засобів регулювання управлінських відносин норма адміністративного права є і надалі буде основним засобом забезпечення міцного правового режиму державного управління.

Інтеграція України у світове співтовариство, початок ринкових реформ – усе це обумовило не тільки оновлення адміністративно-правових норм, а й створення зовсім нових, що відповідають світовим стандартам і вимогам. Але ці стандарти, як і вся чинна міжнародна (світова) правнича система, формуються на принципах захисту прав людини.

Між тим, адміністративно-правові норми, які Україна успадкувала від колишньої командно-адміністративної системи, були орієнтовані насамперед на захист інтересів держави. Тому при створенні сучасних адміністративно-правових норм передусім слід мати на увазі, що у відносинах людини з державним апаратом центральною постаттю є людина.

Особливо важливе значення для формування адміністративно-правових норм має положення, сформульоване ст. 19 Конституції: ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Тобто держава мусить бути гарантом не лише належної реалізації передбачених Конституцією і законами прав і свобод людини та громадянина, а й неприпустимості не передбачених Конституцією і законами втручання в життя і діяльність особи та примусового впливу на неї, тобто гарантом від беззаконня, самоуправства, зловживання та свавільних рішень органів державної влади й місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Разом з тим органи державної влади й місцевого самоврядування, їх посадові особи мають діяти винятково в межах, визначених відповідними видами правових норм.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти тільки на підставі і в обсязі, які передбачені Конституцією та іншими законами України, оскільки їх повноваження, функції, права обов'язки підпорядковані служінню особі, суспільству та державі.

Тому одним з напрямів адміністративної реформи в Україні стає політика дерегуляції та розвитку системи управлінських послуг, які надаються на різних рівнях державної влади фізичним та юридичним особам, подолання бюрократизму й адміністративної тяганини.

Визнання людини не об'єктом управління, а навпаки – необхідність спрямування державного управління на забезпечення потреб людини обумовлює необхідність нового підходу щодо функцій адміністративно-правової норми. Як відомо, функція –

це напрям, у якому відображена соціальна роль та основне призначення адміністративно-правової норми в певний період суспільного життя. Природно, що одна функція, незалежно від характеру суспільного життя, завжди притаманна цій правовій нормі – це функція організації й регулювання управлінських відносин, оскільки без неї неможливо перетворити фактичні відносини у сфері управління в адміністративно-правові.

Незважаючи на те, що правова система України ще й досі має значну низку адміністративно-правових норм, що залишилися від законодавства радянських часів, які закріплюють пріоритет інтересів державного апарату над інтересами людини, вже починають з'являтися норми, спрямовані насамперед на захист інтересів громадян, їх об'єднань, інших об'єктів управління.

Цей процес має прискорюватися, оскільки Україна прагне увійти до єдиного правового простору цивілізованих країн. Такі наміри покладають на Україну нові й доволі складні обов'язки щодо узгодження національного адміністративного права з чинними міжнародними нормами.

Адміністративно-правова норма має обов'язкову функцію – забезпечення організації й регулювання відносин у сфері державного управління шляхом встановлення обов'язкового правила поведінки суб'єктів цих відносин. Однак деякі адміністративно-правові норми безпосередньо цю функцію не виконують. Їх суспільне призначення в іншому – сприяти функції організації управлінських відносин. Таке сприяння здійснюється шляхом визначення тієї чи іншої ситуації, того чи іншого явища або шляхом презумпування. Перша група норм може бути визначена як норми-дефініції, друга – як норми-презумпції.

Держава доручає уповноваженому органу право оцінки ситуацій та порівняння її з умовами, передбаченими в гіпотезі норми, і за умови їх збігу – довести до суб'єкта, що перебуває у сфері державного управління, припис щодо обов'язкової поведінки в конкретній життєвій ситуації за допомогою встановлення (зміни, скасування) його прав чи обов'язків. Цим приписом є акт застосування.

Акт застосування норми адміністративного права – це правило поведінки індивідуального характеру, але не всі індивідуальні акти є правозастосувальними. Серед індивідуальних актів правозастосувальні посідають особливе місце: вони встановлюють, змінюють, скасовують права та обов'язки конкретних суб'єктів

у конкретній життєвій ситуації. Тому службовим призначенням діяльності щодо застосування адміністративно-правових норм є також організація управлінських відносин. Це тягне за собою цілу низку специфічних рис цієї діяльності.

Таким чином, адміністративно-процесуальна норма – це встановлене державою правило поведінки, яке закріплює порядок використання прав або виконання обов'язків, передбачених у матеріальних нормах окремих галузей права в конкретній життєвій ситуації у сфері державного управління.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Органи виконавчої влади в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 48 с.

2. Авер'янов В. Б., Крупчан О. Д. Виконавча влада: конституційні засади і шляхи реформування. Харків : Право, 1998. 40 с.

3. Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф. Виконавча влада і державний контроль. Київ, 1999. 47 с.

4. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с.

5. Бітяк Ю. П., Зуй В. В. Адміністративне право. Загальна частина. Харків, 1997. 137 с.

6. Гладун З. С. Поняття і зміст державного управління: адміністративно-правовий аналіз. Львів, 1996. 21 с.

7. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). Київ, 1998. 108 с.

Ангеліна Коломієць,
лікар онколог-ендокринолог
ДНП «Національний інститут раку»,
магістрантка 2 курсу кафедри психології
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Ірина Волеваха,***
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА ТА ВИСОКОСПЕЦІАЛІЗОВАНІ ЗАКЛАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ОНКОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ: ЩО СПІЛЬНОГО?

Кримінально-виконавча система в Україні представлена Державною кримінально-виконавчою службою України (ДКВСУ),

яка керується Законом України «Про Державну кримінально-виконавчу службу» та здійснює державну політику примусу у сфері виконання кримінальних покарань, що передбачає реалізацію позбавлення волі, обмеження волі, обмеження прав та ін.

З огляду на значний вплив застосування каральних заходів на психологічний стан особистості, а також на перспективність використання психологічного впливу як виправного інструменту, сформувалася окрема галузь юридичної психології – пенітенціарна психологія.

Діяльність психолога в закладах кримінально-виконавчої системи потребує особливої професійної підготовки та власної психологічної готовності працювати зі спецконтингентами в місцях позбавлення волі. Водночас засуджені – це особистості, які на момент взаємодії із психологом установи перебувають у надскладних життєвих ситуаціях, що супроводжуються тотальною недовірою до всіх і всього, гострою потребою у відчутті власної потрібності та необхідністю глибоких особистісних змін через примусовий вихід із зони комфорту. Ці особистості, часто не завжди свідомо, потребують піклування, але в особливій формі, яка б не нашкодила на шляху до виправлення помилок.

З точки зору психологічної практики на особливу увагу заслуговують пацієнти з онкологічними захворюваннями, що отримують лікування у високоспеціалізованих закладах охорони здоров'я (ЗОЗ) онкологічного профілю, адже вони є окремим контингентом, що потребує психологічного супроводу у зв'язку з необхідністю боротися за своє життя і здоров'я шляхом проходження виснажливого лікувально-діагностичного процесу, що може тривати роками. Їхня воля не обмежена ні примусом, ні кримінально-виконавчою системою, але є необхідність у суворому дотриманні рекомендацій лікарів, проходженні інвазивних діагностичних та лікувальних процедур.

Спільними рисами психологічної моделі ситуації, у якій перебувають пацієнт онколога та засуджений, що відбуває покарання в установі позбавлення волі, є необхідність виходу із зони комфорту, що супроводжується тривалим впливом стресу та тривоги через різку зміну побутових умов, активні зовнішні втручання, що корегують особисте життя та обмежують прийняття рішень, різка зміна звичного оточення на специфічне (атмосфера

лікарняної палати, велика кількість важкохворих людей поряд або ж атмосфера колонії та оточення із засуджених, що довго перебували у соціальній ізоляції і мають значні соціокультурні відмінності), обмеження спілкування з близькими. Відрізняються першопричини, але внутрішні психологічні процеси, що виникають у відповідь, можуть мати аналогічні механізми реалізації та потребувати відповідних методів корекції.

У взаємодії пацієнта ЗОЗ онкологічного профілю з лікарем-онкологом є критичні періоди, що можуть супроводжуватися швидкими й високоамплітудними змінами психологічного та психоемоційного стану. Зокрема, це момент первинного встановлення діагнозу й оголошення пацієнту про наявність у нього онкологічного захворювання. Цієї миті переважна більшість пацієнтів потребують психологічної допомоги, але не всі це усвідомлюють. Психологічну модель сприйняття особистістю цього моменту можна порівняти, наприклад, з моментом затримання особи або з оголошенням вироку, що містить суворе покарання. Частина пацієнтів на цьому етапі намагається всіма способами спростувати діагноз і робить вигляд, що не довіряє, або справді не сприймає інформацію серйозно. Аналогічні реакції можуть демонструвати особи під час затримання, під час слідства чи оголошення вироку, але щодо визнання провини.

Після проходження всіх стадій прийняття нової дійсності пацієнти з онкологічними захворюваннями поступово демонструють розвиток адаптаційних процесів, що виявляється у відновленні здатності приймати рішення щодо лікування, активній участі в лікувально-діагностичному процесі, покращенні комплаєнсу «лікар–пацієнт», ініціативи стосовно повторної консультації онколога для отримання відповідей на питання з приводу прогнозу і доступних опцій лікування, активній бесіді під час такої консультації, конспектуванні, відкритому висловленні свого ставлення до запропонованих методів лікування і обговоренні ризиків. Психологічну модель цього процесу можна порівняти з процесом адаптації засуджених до перебування в установі виконання покарань (УВП), що може виявлятися у зменшенні конфліктності, подоланні бар'єрів у спілкуванні та активній участі засуджених у заходах психологічної підтримки, трудотерапії, навчанні.

Наступний критичний період взаємодії лікаря-онколога з пацієнтом може відбутися на етапі лікування, а саме під час виникнення першого тяжкого ускладнення, що значно погіршить якість життя пацієнта. Більшість ускладнень від лікування є транзиторними, водночас період відновлення триває довго. Ця перспектива може дещо посилювати психологічні прояви дезадаптації під час виникнення такого ускладнення, але більшість пацієнтів долають її без перманентних психологічних наслідків. Якщо лікування супроводжується значним ступенем інвалідизації пацієнта (наприклад, ампутація кінцівки через злоякісне ураження трубчастої кістки або встановлення стоми після хірургічного лікування) – на цьому етапі часто необхідне психологічне консультування і терапія для забезпечення соціалізації пацієнта та адаптації до звичного життя.

Окремою причиною для настання чергового критичного з психологічної точки зору періоду взаємодії між лікарем і пацієнтом може бути встановлення ознак прогресування хвороби, таких як інвазія в поряд розташовані структури, місцевий рецидив, метастазування або інші ускладнення, що суттєво впливають на прогноз чи є показами до паліативного лікування. На цьому етапі також можливе виникнення гострих психологічних та психоемоційних реакцій, але більшість пацієнтів уже мають сформовані адаптаційні стратегії реагування за умови, що протягом усього тривалого періоду лікування пацієнт мав стабільно задовільний чи добрий комплаєнс з лікарем та доступ до регулярних психологічних інтервенцій, спрямованих на підтримання цього комплаєнсу та зменшення тривоги.

Варто зазначити, що пацієнти, які тривалий час мають підвищений рівень стресу і тривоги, потребують більшої уваги лікаря в момент оголошення їм про те, що хвороба вилікувана радикально (повністю). Такі пацієнти можуть необ'єктивно сприймати факти і продовжувати шукати у себе симптоми хвороби. Ця ситуація може потребувати психологічного консультування і терапії для зменшення тривожності. Також до онколога з метою обстеження можуть звертатися пацієнти з іпохондрією, соматизованою депресією та іншими розладами, що не супроводжуються об'єктивними ознаками наявності онкологічної патології. Згідно з теорією Лешана тривале перебування пацієнта в такому психоемоційному стані саме по собі може стати тригером розвитку он-

кологічних захворювань, тому потребує комплексного підходу до надання допомоги з акцентом на психологічну корекцію. Модель цієї психологічної ситуації можна порівняти з моделлю, що виникає, коли засуджений не погоджується з покаранням, оскільки вважає його не надто сувовим і недостатнім для того, щоб виправити свою провину. Це може виявлятися в замкнутості, депресії, схильності до надмірного аскетизму й самокритики, навмисному самопошкодженні, суїцидальних думках і спробах.

З огляду на деякі спільні риси психологічних моделей ситуацій, з якими стикаються пацієнти з онкологічними захворюваннями, що проходять лікування у високоспеціалізованих ЗОЗ онкологічного профілю, та засуджені, що відбувають покарання в УВП, слід зробити висновок про те, що прикладні аспекти досвіду пенітенціарної психології та онкопсихології можуть бути взаємокорисними для психологів-практиків, які працюють як із контингентами засуджених в УВП, так і з пацієнтами високоспеціалізованих ЗОЗ онкологічного профілю.

Список використаних джерел

1. Бернацька І. Я. Психологічні чинники конструктивної зміни ставлення онкохворого до власної хвороби : кваліфікаційна робота. Тернопіль : ЗУНУ, 2020.

2. Березянська В. В. Стратегія особистої адаптації онкологічних хворих. *Актуальні проблеми психології.* 2017. Т. 7. Вип. 43. С. 10–20.

3. Плескач Б. В. Психологічні фактори в розвитку та перебігу онкологічного захворювання, гіпотези для психотерапії. *Актуальні проблеми психології.* 2009. Вип. 6. С. 241–257.

***Анастасія Кучеревська*,**
слухачка 1 курсу Пенітенціарної академії України

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВОСУДДЯ

Цифрова трансформація адміністративного процесу є невід’ємною частиною сучасного розвитку держави та важливою складовою сучасної реформи правосуддя. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та потреби адаптації до нових викликів суспільства цифровізація відкриває нові можливості для вдосконалення адміністративного судочинства. Однак цей процес

супроводжується низкою викликів, які потребують вирішення для забезпечення справедливості, законності та правового порядку.

Актуальність цього процесу полягає в тому, що пандемія COVID-19 та війна прискорили процес цифрової трансформації державних послуг і зумовили необхідність отримання громадянами таких послуг онлайн.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.07.2017 р. № 649-р схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [1].

Цифрова трансформація – політика і процес впливу держави на суспільство загалом, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес з метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій в їх життєдіяльність [3, с. 3].

Цифрова трансформація в контексті адміністративного процесу – це інтеграція цифрових технологій у всі аспекти адміністративного судочинства та управління, яка спрямована на підвищення ефективності, прозорості, доступності та якості виконання адміністративних функцій і забезпечення правосуддя.

Метою такої трансформації є скорочення часу розгляду адміністративних справ, зменшення витрат на функціонування судової системи, забезпечення більшої прозорості та підзвітності судових і адміністративних органів, надання громадянам і суб'єктам господарювання більш зручного доступу до правосуддя.

Цифровізація адміністративного процесу в Україні є частиною ширшої стратегії розвитку електронного урядування, проте цей процес на сьогоднішній день має свої переваги, досягнення, а також проблеми та недоліки.

Цифрова трансформація стикається з низкою викликів, які можна поділити на кілька груп, а саме: юридичні, технічні, соціальні та етичні.

До юридичних викликів можна віднести необхідність оновлення законодавства для забезпечення юридичної сили електронних доказів та документів, а також проблеми ідентифікації учасників у цифровому середовищі.

Подолання цифрової нерівності серед населення, зокрема вразливих категорій, та необхідність навчання працівників судової системи і учасників процесу нових технологій належить до соціальних викликів.

Етичні аспекти – це запобігання упередженості та дискримінації в результаті автоматизованих рішень.

До переваг можна віднести: прозорість і підзвітність, оскільки електронні сервіси знижують ризик корупції; швидкість, що дозволяє значно скоротити час розгляду адміністративних справ; зручність – подання електронних звернень, документів і сплата зборів спрощують процедури для громадян та бізнесу; економічна ефективність, яка дозволяє скоротити витрати державного бюджету і стимулює розвиток IT-галузі та інноваційного бізнесу.

Недоліками у цьому процесі є: технічна нерівність, яка полягає у відсутністі доступу до якісного інтернету у віддалених регіонах та високий рівень цифрової нерівності серед різних категорій населення; недосконалість законодавчої бази, яка виявляється в наявністі прогалин у регулюванні електронних доказів, цифрових процедур; відсутність єдиних стандартів роботи електронних платформ на місцевому та центральному рівнях; а також загроза безпеці, що спричинено ризиком кібератак і витоку персональних даних через недостатній рівень кіберзахисту.

Варто також відзначити досягнення у сфері цифрової трансформації, до яких належить «Дія», що являє собою інформаційно-аналітичну систему та платформу, створену українським урядом для поліпшення надання державних послуг та забезпечення взаємодії між державою та громадянами, а також для забезпечення ефективного управління державними ресурсами, що сьогодні надає доступ до десятків послуг у кілька кліків, таких як реєстрація бізнесу, отримання субсидій, зміна місця реєстрації тощо. Також досягненням є розширення спектра онлайн-послуг. Державні органи активно впроваджують сервіси для електронної подачі документів (ЕЦП, електронні кабінети платників податків, онлайн-заяви). Крім цього, більшість адміністративних послуг сьогодні доступні через спеціалізовані онлайн-платформи (вебсайти центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; центри надання адміністративних послуг) [2, с. 263].

Варто звернути увагу і на поліпшення зручності, оскільки більшість послуг надаються в режимі 24/7, що знімає обмеження, пов’язані з графіком роботи органів влади, та спрощує процедури за допомогою автоматизації. Простий інтерфейс, адаптований для різних пристроїв, та розробка додаткових функцій для підтримки

користувачів, таких як чат-боти, гарячі лінії тощо, сприяють залученню все більшої кількості людей до процесу цифровізації.

Цифровізація адміністративного процесу є стратегічним напрямом модернізації судочинства, але її впровадження супроводжується низкою проблем, які потребують системного розв'язання.

Зокрема це часті технічні збої через перевантаження систем, недостатню оптимізацію або кібератаки, а також відсутність інтеграції між різними платформами та реєстрами (наприклад, несумісність даних різних відомств).

Водночас багато сервісів мають шаблонний підхід, який не враховує індивідуальних потреб користувачів. Проблемою є і складність у розв'язанні нестандартних ситуацій через автоматизацію рішень та недостатній рівень обробки запитів користувачів, що виникають під час виникнення технічних чи процедурних проблем, затримка у впровадженні змін за результатами відгуків громадян.

Ці виклики відкривають нові перспективи розвитку, забезпечуючи підвищення ефективності та доступності правосуддя.

Україна демонструє значний прогрес у цифровій трансформації адміністративного процесу, зокрема через розвиток таких платформ, як «Дія», електронний документообіг та онлайн-судочинство. Однак для досягнення максимальної ефективності необхідно вирішити низку питань, зокрема усунути цифрову нерівність, підвищити рівень захисту персональних даних, удосконалити законодавчу базу та забезпечити стабільну роботу цифрових платформ. Також необхідно створити єдину національну платформу для адміністративного судочинства, яка б об'єднувала функції подання документів, участь у судових засіданнях онлайн та автоматизований аналіз судових справ.

Важливим є і розроблення чітких нормативних актів, які регламентуватимуть використання електронних доказів, процедуру онлайн-засідань, інтеграцію українського законодавства з міжнародними стандартами у сфері цифровізації правосуддя.

Водночас існує необхідність у створенні спеціалізованих відділів кіберзахисту в адміністративних судах та використання сучасних технологій шифрування для захисту персональних даних і документів.

Упровадження цих змін сприятиме підвищенню доступності, прозорості та якості електронних послуг для громадян.

Цифрова трансформація є не лише інструментом модернізації адміністративних процесів, а й потужним чинником соціальних змін. Вона сприяє демократизації правосуддя, підвищенню довіри до держави та формуванню нового рівня правосвідомості в суспільстві. Водночас успішна реалізація цього процесу вимагає комплексного підходу, який охоплюватиме правові, технічні та соціальні аспекти. Цифрова трансформація в адміністративному процесі – це крок до створення сучасної, прозорої та ефективної системи правосуддя, яка відповідає вимогам цифрової епохи, не обмежуючись лише зміною процедур і технологічною модернізацією. Перспективи розвитку відкривають можливості для створення сучасної, інтегрованої судової системи, яка відповідатиме потребам інформаційного суспільства та міжнародним стандартам.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text.

2. Черкашина В. В., Кононенко А. Ж., Карнаухова В. Г. Значення порталу «Дія» в суспільному житті. Економіка сьогодні: Проблеми моделювання та управління : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 22–23 листопада 2023 р.). Полтава : ПУЕТ, 2024. С. 262–269.

3. Марченко В. Б. Поняття та правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 279–282. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/68.pdf.

Алла Лазаренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ПРОФАЙЛІНГ ЯК МЕТОД ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Реалії сьогодення обумовлюють необхідність розроблення комплексних перспективних та ефективних напрямів, методів, технологій, спрямованих на запобігання злочинності. Сучасний розвиток кримінологічної науки завдяки дослідженням вітчизняних та зарубіжних учених обумовлює виокремлення нового напряму в кримінології – кримінологічне профілювання (профайлінг).

Питанням використання технології профайлінгу присвячені наукові роботи таких зарубіжних і вітчизняних учених: Н. Анісімова, Ю. Волинський-Басманов, І. Даньшин, П. Екман, В. Білецький, А. Зелінський, О. Подільчак та інших. Однак у вітчизняних дослідженнях проблемі кримінологічного профайлінгу та його місцю в системі запобігання злочинності приділено недостатньо уваги.

Слово profiling утворено від англійського profile («профіль») та означає «профілювання». На початковому етапі профайлінг використовувався лише спецслужбами деяких зарубіжних країн, але сьогодні він застосовується набагато ширше, зокрема в кадровій роботі, у межах судочинства, у сфері безпеки держави, державних кордонів, кібербезпеки, у банківській діяльності тощо.

Подільчак О. вважає, що кримінологічний профайлінг стосується інтегральної методики запобігання кримінальним правопорушенням через виокремлення характерних рис осіб, які їх вчинили або готуються до їх вчинення, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних та інших знань [1, с. 154].

Інші вчені під профайлінгом розуміють сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найбільш інформативних особистісних ознак, характеристик зовнішності, вербальної та невербальної поведінки [2, с. 132].

Кримінологічний профайлінг (профілювання) ґрунтується на антропологічних та біхевіорістських концепціях причини злочинної поведінки. Джерелами такого профілювання є дослідження, які базуються на кримінологічному аналізі поведінки особи, застосовуються для кращого розуміння злочинців, зокрема насильників, серійних убивць, терористів: хто вони, про що думають, чому вони роблять те, що роблять. Концепція профайлінгу ґрунтується на тому, що протиправна дія та її підготовка можуть бути виявлені шляхом аналізу певних фізичних, психологічних, поведінкових ознак, що становлять характеристику підозрюваних осіб, з позицій їхньої потенційної небезпеки.

Існують індикатори, які є критичними для віднесення конкретної особи до групи ризику (демонстрована агресія, прихована агресія, збудженість, відчуженість). Емоційний стан людини, який оцінюється за ознаками тривоги, страху, хвилювання тощо,

розглядається як додатковий чинник під час аналізу виявлених домінуючих ознак. Існують ключові ознаки в невербальній і вербальній поведінці людини, які дають змогу профайлерам виявити таку особу в людському середовищі й віднести до категорії потенційно небезпечних [3, с. 96].

На нашу думку, кримінологічний профайлінг містить не тільки сукупність методів та методик встановлення характеристик потенційного злочинця, але й жертви злочину. Профайлінг жертви має охоплювати аналіз її особистісних характеристик, психологічних особливостей, звичок та поведінки. Зокрема це можливо шляхом збору й аналізу даних про жертву, вивчення психологічних та фізичних наслідків для жертви, дослідження можливих мотивів злочинця та їх вплив на саму жертву тощо. Важливим під час кримінологічного профійлінгу є створення профілю жертви. Кримінологічний профіль жертви має містити такі етапи: збір інформації про жертву: особисті дані, соціальні зв'язки, спосіб життя тощо; аналіз даних про жертву: вивчення попередніх подій та злочинів, пов'язаних з жертвою, врахування факторів ризику та вразливості жертви; створення профілю: характеристики особистості, механізм поведінки, мотиви та інша важлива інформація.

Отже, кримінологічний профайлінг жертви злочину – це аналіз її особистісних характеристик, звичок, механізму поведінки та інших факторів жертви для розуміння мотивів злочинця та виявлення можливих шаблонів чи зразків його поведінки у злочинах.

Метод профайлінгу застосовують не тільки під час дослідження особи злочинця, потерпілої, але й під час аналізу інформації, пов'язаної із вчиненням різних видів злочинів. Наприклад, О. Подільчак констатує, що за допомогою профайлінгу як додаткового інструмента в запобіганні та протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються на державному кордоні, можливі такі дії: накопичення інформації з місць вчинення злочинів (порушень державного кордону) та встановлення психологічних особливостей злочинців. Останнє дозволяє виявити ознаки серійності злочинів, скоєних у різних місцевостях, зокрема у сфері нелегальної міграції. Складання психологічного портрета злочинця (профілювання) необхідно для виявлення ймовірних підозрюваних та аналізу закономірностей, що можуть допомогти передба-

чити майбутні злочини та/або можливі жертви, особливо в боротьбі з тероризмом [1, с. 155].

Основними методами кримінологічного профайлінгу є психологічний та соціологічний, тобто візуальне спостереження та співбесіда, які спрямовані на виявлення неконгруентності (неузгодженості) вербальної та кінестетичної, соматичної інформації. В їх основі лежать положення, що будь-які хвилювання людини (психоемоційні реакції) так чи інакше відображаються в її зовнішньому вигляді, міміці, жестах, реакціях зіниць, залоз внутрішньої (гіпофіз та ін.) та зовнішньої секреції (потовиділення та ін.), позах, інтонаціях голосу тощо. Хвилювання, дискомфорт, пов'язаний з намаганням приховати наміри, обдурити людей, що оточують, маніпулювати ними, видають саме ті елементи поведінки людини, її пози та міміки, які виходять за межі свідомого контролю [4, с. 366].

Метод опитування, що містить фільтраційно-перевіряльні заходи та розвідувальне опитування, є одним зі способів перевірки, отримання або підтвердження інформації чи підозри щодо підготовки або вчинення злочину. Це форма спілкування, де ставлять питання і надають відповіді. Під час бесіди опонент ставить запитання, а опитуваний надає відповіді. Саме профайлінг допомагає зрозуміти характерні особливості злочинця, визначити його поведінковий почерк, аналізувати вербальні та невербальні ознаки. Методику профайлінгу можна використовувати у двох аспектах спілкування: вербальному (за допомогою слів) та невербальному (мова жестів і рухів тіла, такі як погляд в очі, міміка, положення тіла, руки) [5, с. 532].

Важливу інформацію можна зчитати з обличчя злочинця. На основі аналізу рухів м'язів обличчя компанія Paul Ekman Group навіть розробила систему кодування рухів обличчя (The Facial Action Coding System [FACS]) [6] – детальне технічне керівництво, яке використовують для створення комп'ютерних програм розпізнавання образів. Однак тренований злочинець може ввести в оману спостерігача, змінити вираз обличчя. Тому, крім методів візуальної психодіагностики, профайлеру варто застосовувати кримінологічні знання та наявну кримінологічну і криміналістичну інформацію. Застосування методів профайлінгу разом

із психотерапевтичними та характерологічними знаннями на практиці дають високі результати [7, с. 20].

Ефективність застосування кримінологічного профайлінгу залежить і від інших кримінологічних методів. Наприклад, математичний метод використовується для проведення аналізу злочинів та психологічних характеристик злочинців. Аналізуються дані про злочини та злочинців, застосовуються математичні моделі для виявлення закономірностей: статистичний аналіз, класифікаційні моделі, регресійний аналіз та кластерний аналіз. Метод експертних оцінок полягає в залученні фахівців-експертів (соціологи, психологи, криміналісти тощо), які аналізують інформацію про злочини, злочинця, жертву для створення детального профайлу. Цей метод дозволяє отримати об'єктивну оцінку та прогнози щодо можливих дій злочинця, жертви злочину.

Отже, зазначене свідчить, що кримінологічний профайлінг є важливим інструментом у запобіжній діяльності, його ефективність залежить від якості та обсягу даних, від правильного вибору методики його проведення. Необхідним є постійне вдосконалення методики та інструментів його проведення.

Список використаних джерел

1. Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство.* 2017. № 4. Ч. 2. С. 154–157.

2. Дручек О. В. Профайлінг як метод забезпечення державної безпеки і громадського порядку: проблеми застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 132–136.

3. Зачек О. І., Дмитрик Ю. І. Застосування профайлінгу для протидії кіберзлочинності. *Соціально-правові студії.* 2020. Вип. 4 (10). С. 94–100.

4. Kocsis R. Criminal Profiling: International Theory, Research, and Practice. New York : Springer, 2007. P. 365–366.

5. Білецький В. О., Матняк В. М. Профайлінг як превентивна технологія у запобіганні злочинам на державному кордоні України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 10. С. 531–533.

6. The Paul Ekman Group is now offering FACS. Facial Action Coding System. URL: http://www.paulekman.com/product-category/facs/ 4.

7. The Effectiveness of Psychological Profiles. *Journal of Police and Criminal Psychology.* 2001. Vol. 16. No. 1. P. 20–28.

Алла Лазаренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України;
Богдана Тимошенко,
слухачка 5-го курсу
Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну збільшилась кількість крадіжок з квартир, будинків, деякі з них мають ознаки мародерства. Мародерство – це суспільно небезпечне явище, яке сьогодні не втрачає своєї актуальності, адже війна в Україні триває. Останнє пояснюється й тим, що перед громадянами нашої держави під час війни постала проблема захисту свого майна, яке було покинуте, наприклад, унаслідок окупації, виїзду, під час перебування в укритті чи обстрілу. Випадки крадіжок майна з будинків мешканців, які були змушені покинути свої домівки, – доволі поширене явище.

Термін «мародерство» закріплений у Женевській конвенції 1949 р. «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях». Статтею 15 цієї Конвенції покладено обов'язок сторонам конфлікту «вживати всіх можливих заходів для того, щоб розшукати й підібрати поранених і хворих для захисту їх від мародерства та поганого ставлення, для забезпечення їм належного догляду, а також для того, щоб розшукати мертвих та запобігти їхньому пограбуванню». Ст. 16 цієї Конвенції встановлює зобов'язання сторін конфлікту «якомога швидше реєструвати стосовно кожного пораненого, хворого або померлого супротивної сторони, які потрапили під їхню владу, будь-які подробиці, які можуть допомогти під час його ідентифікації» [8].

У вітчизняному кримінальному законодавстві мародерство закріплено у вузькому значенні. Це кримінальні правопорушення, які можуть бути скоєні тільки військовослужбовцями щодо речей поранених чи вбитих на полі бою.

Окремі науковці термін «мародерство» розкривають у більш широкому значенні. С. І. Кот розглядає мародерство як фактор знищення національно-культурного надбання України під час Другої світової війни, в період з 1941 по 1944 рр. Однією з найбільш масштабніших проблем сьогодення є визначення розміру збитків, які були завдані культурним цінностям у результаті бойових дій та в період окупації території України. Нині лише умовно можна розрахувати матеріальну шкоду, яка наблизить цифру до відображення реальних втрат [1, с. 33]. Погоджуючись з думкою науковця, вважаємо, що в умовах дії воєнного стану поняття «мародерство» слід розглядати в широкому значенні, важливим також є встановлення відмінностей мародерства як кримінального правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби від кримінальних правопорушень проти власності для уникнення неоднозначності під час кваліфікації.

Після оголошення воєнного стану були внесені зміни до КК України, згідно з якими передбачено посилення кримінальної відповідальності за мародерство, максимальний термін позбавлення волі – 5 років [2]. Водночас були доповнені статті 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) КК України такою кваліфікуючою ознакою – вчинення дій в умовах воєнного або надзвичайного стану. При цьому текст ст. 67 КК України не змінювався з 2018 року, і обтяжувальна обставина, вчинення злочину з використанням умов воєнного стану, передбачена у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України в кримінальному праві, існувала задовго до початку збройної агресії проти України.

Через те, що активні бойові дії в Україні почалися 24 лютого 2022 року, питання про зміст цієї обставини та правильність її застосування при кваліфікації стали надзвичайно актуальними. Поки не було воєнного стану в Україні, ця обтяжувальна обставина не застосовувалася під час призначення покарання.

Загалом мародерство стосується викрадення речей убитих чи поранених. Викрадення може бути як таємним, так і відкритим. Обов’язковою ознакою об’єктивної сторони кримінального правопорушення є місце його вчинення, а саме поле бою, як це передбачено в диспозиції ст. 432 КК України. Земельна ділянка,

у межах якої ведуться бойові дії, є полем бою. Предметом мародерства є речі убитих чи поранених, а саме особисті речі (годинник, гроші тощо). Не належать до предмета мародерства танки, боєприпаси, зброя тощо. Дії, які пов'язані з протиправним вилученням перелічених речей, утворюють інший склад кримінального правопорушення, наприклад, ст. 185 чи ст. 186 КК України.

Панов М. І. зазначає, що ознаки армії, до якої належать убиті чи поранені на полі бою, та період часу – після закінчення чи перед боєм – визначальної ролі для кваліфікації не мають [2, с. 169].

За своєю кримінально-правовою природою мародерство не може полягати у протиправному вилученні військовослужбовцями особистих речей не на полі бою. Такі діяння слід кваліфікувати як кримінальне правопорушення проти власності із застосуванням кваліфікуючої ознаки – «в умовах воєнного стану». Мародерство вчиняється з прямим умислом, з моменту вилучення особистих речей у пораненого чи вбитого на полі бою кримінальне правопорушення вважається закінченим.

На думку О. М. Будяченко, коли метою вчинення викрадення є незаконне заволодіння особистим майном і суб'єкт має корисливу мотивацію, але ці дії вчиняються не на полі бою, то вони не можуть бути кваліфіковані як мародерство, однак може бути застосована кваліфікуюча ознака «з використанням умов воєнного стану» (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України) або «вчинення в умовах воєнного стану» (ч. 4 ст. 187 КК України).

Натомість М. І. Панов вважає, що під час кваліфікації кримінального правопорушення проти власності, яке вчинене під час дії режиму воєнного стану, але поза межами районів бойового ураження, цю кваліфікуючу ознаку або ознаку, що обтяжує покарання, використовувати нераціонально. З цим погодитися складно, оскільки в Законі України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX [4] чітко визначено, що воєнний стан запроваджений на всій території України.

Мовчан Р. О. з цього приводу вважає, що слід виходити з позиції de lege lata (з погляду закону), а саме підвищення мінімального строку покарання за будь-які діяння, вчинені в умовах воєнного стану, незалежно від місця і часу вчинення кримінальних правопорушень проти власності [5, с. 119]. Аналогічну думку має

Н. О. Антонюк, яка звертає увагу на те, що застосування такої кваліфікуючої ознаки як «в умовах воєнного стану» має значення при вчинені кримінального правопорушення (грабежу, розбою тощо) по всій території України відповідно до Закону № 2102 [6]. Характеризуючи суб'єктивні відмінності мародерства від кримінальних правопорушень проти власності, Лизогуб Я. Г. конкретизує ознаки спеціального суб'єкта, який вчиняє мародерство [7, с. 164].

Отже, для здійснення правильної кваліфікації важливим є питання розмежування мародерства – військового кримінального правопорушення від кримінальних правопорушень проти власності: крадіжка, розбій, грабіж тощо. Мародерами слід вважати військовослужбовців (а не цивільних осіб), які викрадають на полі бою в поранених чи вбитих військовослужбовців предмети обмундирування й особисті речі (за винятком зброї і боєприпасів). Дії цивільних осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним оберненням на свою користь чужого майна в умовах воєнного стану, охоплюються ознаками кримінальних правопорушень проти власності з відповідними обтяжувальними обставинами, що передбачені Кримінальним кодексом України.

Список використаних джерел

1. Кот С. І. Мародерство як фактор розграбування, вивезення та знищення культурних цінностей на окупованій території України під час Другої світової війни (1941–1944 рр.) *Краєзнавство*. 2010. № 1–2. С. 30–42.

2. Панов М. І. Поняття, система і види військових злочинів. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. Харків : Право, 2011. 170 с.

3. Будяченко О. М. Щодо відповідальності за мародерство та інші кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір :* матеріали науково-практичного онлайн-заходу. (м. Одеса, 29 квіт. 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 37–38.

4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 01.12.2024).

5. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

6. Антонюк Н. О. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами. *Особливості здійснення*

кримінального провадження в умовах воєнного стану: матеріальний та процесуальний аспекти: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 трав. 2022 р.). С. 30–38.

7. Лизогуб Я. Г. Мародерство: питання кваліфікації та диференціації на тлі деяких кримінальних правопорушень проти власності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2022. № 3. С. 160–169.

8. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : міжнародний документ від 12.08.1949 № 3413-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 01.12.2024).

Дмитро Левчановський,
ад'юнкт Пенітенціарної академії України

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВИЗНАЧЕННЯ, МЕТА, ЗАВДАННЯ

Матеріальна відповідальність засуджених до позбавлення волі є однією з недооцінених норм права Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), що втратила свою динаміку до імплементації персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України в процесі виконання покарання. Це стало можливим унаслідок зміни норми обов'язку засуджених працювати на норму «мають право працювати», що сприяло зниженню потенціалу виховного впливу на правопорушника у разі застосування статей 136 та 137 КВК України для стягнення матеріальних збитків із засуджених за постановою начальника установи. Досліджувана нами норма спрямована на досягнення відшкодування завданих матеріальних збитків установам виконання покарань (далі – УВП), яку завдали своїми протиправними діями засуджені до позбавлення волі. Однак відсутність коштів на особових рахунках засуджених та відсутність ознак зобов'язання (примусу) постанови начальника УВП (ст. 137 КВК України) відшкодовувати завдані засудженими матеріальні збитки має добровільний характер до виконання засудженими. Відсутність дотичних досліджень вітчизняних учених потребує від нас під час дослідження дати вперше авторське визначення «матеріальна відповідальність засуджених до позбавлення волі», визначити мету й завдання досліджуваної норми.

Норма статей 136 та 137 нівелюється словами «повинні відшкодовувати», що не має примусового елементу зобов'язання,

що в результаті за відсутності коштів на особових рахунках засуджених, відсутності обов'язковості відшкодовувати матеріальні збитки, можливого настання відповідальності можливо на загальних підставах після закінчення строку відбування покарання засудженими, що передбачено ст. 137 КВК України. Відтермінування настання відповідальності за правопорушення, на нашу думку, не забезпечує досягання виховного впливу на правопорушника (засудженого) в процесі виконання покарання, оскільки відбування покарання засудженими тісно пов'язано з виправленням, що містить основні засоби, які забезпечують цей процес.

Савченко О. у своїй праці наголошував, що, враховуючи специфіку мети і завдання виконання покарання, можна зробити висновок, що виховний вплив на засуджених до позбавлення волі – це сукупність неоднорідних заходів, які спрямовані на досягнення єдиної мети – виправлення та ресоціалізацію засуджених [2, с. 395]. Відтермінування в настанні покарання за протиправні дії засуджених за завдані матеріальні збитки УВП повинно балансуватися вчасним настанням кари за правопорушення для вчасного усвідомлення засудженим протиправності власних дій. Прийма С. визначає, що своєчасність відповідальності означає можливість притягнення правопорушника до відповідальності протягом строку давності [1, с. 31], доцільно було б вважати закінчення строку позбавлення волі засуджених кінцевим стоком давності.

Таким чином, можемо сформувати завдання матеріальної відповідальності засуджених до позбавлення волі. Перше – своєчасність, що стосується забезпечення настання відповідальності (відшкодування матеріальних збитків) засуджених за протиправні дії у визначених проміжках часу, а саме до закінчення строку відбування покарання. Друге – виховний вплив на особу правопорушника, що є одним з основних процесів виправлення злочинців під час ізоляції від суспільства. Третє – відшкодування матеріальних збитків установам виконання покарань, що було б доречно в найкоротший термін, а не через тривалий час та за умов судового позову, який може бути економічно недоцільним.

До внесення змін до КВК України і виключення норми «обов'язковості праці засуджених» ніхто не розмірковував над філософським підходом дієвості постанови начальника УВП про стягнення матеріальних збитків із засуджених за ст. 137 КВК Ук-

раїни. Це пов'язано з тим, що основна частина засуджених завжди була працевлаштована, у результаті чого завжди були кошти на особових рахунках для можливого стягнення матеріальних збитків, якщо це було необхідно для відшкодування завданих збитків УВП. Провівши аналіз, виокремлюємо такі фактори впливу на правосвідомість засуджених – це добровільність та волевиявлення. Котис В. зазначає, що волевиявлення, як віддзеркалення волі особи, може бути виражене в будь-якій передбаченій законом формі – усній, письмовій чи за допомогою конклюдентних дій [3, с. 176], однак цього фактора з практичної точки зору недостатньо. Слушно зазначив Муж В., що формування мотивів до правової поведінки не належить тільки до спонтанних рефлексивних відображень у свідомості впливу чинників та умов правового середовища, з якими контактує особа. Вони також залежать від отриманих нею правових знань, практики реалізації цих знань, тобто якоюсь мірою є результатом набутого правового досвіду особи. Оскільки, стикаючись з конфліктною юридичною ситуацією, особа з достатнім рівнем правосвідомості здатна осмислити і вирішити таку ситуацію, спираючись на норми права. Здатність до осмислення конфліктних ситуацій правового характеру та процесу їх вирішення формується здебільшого когнітивним блоком правосвідомості [4, с. 281]. Диспозицією норми ст. 136 КВК України щодо стягнення матеріальних збитків із засуджених є відшкодування завданих ними матеріальних збитків і додаткові витрати, пов'язані з припиненням втечі засуджених, лікуванням засуджених, які навмисно заподіяли собі тілесні ушкодження [5]. На нашу думку, якщо засуджений завдав матеріальні збитки під час відбування покарання, відповідно відшкодування їх повинно бути забезпечено до кінця строку позбавлення волі або у визначений термін.

Зазначимо, що мета матеріальної відповідальності засуджених полягає в забезпеченні відшкодування засудженими завданих ними матеріальних збитків УВП до закінчення строку позбавлення волі для забезпечення вчасного виховного впливу, позитивного впливу на правосвідомість засуджених та компенсацію завданих витрат і відновлення матеріально-технічної бази УВП.

Отже, з огляду на викладений матеріал та за результатами власного дослідження можемо сформувати визначення «матері-

альна відповідальність засуджених до позбавлення волі» – це норма права, що має ознаки виховного впливу на засуджених в умовах ізоляції, стимулює позитивну динаміку до підвищення правосвідомості засуджених, забезпечує відшкодування завданих матеріальних збитків УВП до закінчення строку позбавлення волі засуджених або на загальних підставах згідно з чинним законодавством.

Список використаних джерел

1. Прийма С. В. Принцип своєчасності інтерпретації норм права. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 30–34.
2. Савченко О. І. Щодо співвідношення понять «виховний вплив» та «соціально-виховна робота» в кримінально-виконавчому законодавстві України. *Юридичний вісник.* 2014. № 6. С. 393–396.
3. Котис В. Воля та волевиявлення у цивільному праві України та зарубіжних країн. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді* : матеріали IV Міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 175–178.
4. Муж В. В. Правова свідомість як мотив правомірної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2015. № 824. С. 278–282.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21.

Олексій Леоненко,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Андрій Кирієнко,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Євгеній Красковський,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Уже понад 20 років у нашій державі діє Кримінально-виконавчий кодекс України, який замінив собою виправно трудове законодавство УРСР, проте і він потребує значного доопрацювання, оскільки містить багато застарілих підходів до процесу

виконання та відбування кримінальних покарань і запобігання пенітенціарній та постпенітенціарній злочинності. Цей процес діє в рамках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. Згідно із зазначеною стратегією реформування здійснюється за такими напрямами (стратегічними цілями): створення належних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту (стратегічна мета передбачає створення гуманного середовища, забезпечення безпечності тримання, прав засуджених та осіб, узятих під варту, приведення матеріально-технічного забезпечення установ виконання покарань та слідчих ізоляторів і умов тримання у відповідність до вимог національного законодавства та міжнародно-правових актів); створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (реалізація стратегічної цілі сприятиме зменшенню кількості випадків катувань та інших видів жорстокого поводження, формуванню у персоналу фундаментальних цінностей – поваги до особистості та прав людини); забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах (метою стратегічної цілі є забезпечення прав засуджених та осіб, узятих під варту, на охорону здоров'я та медичну допомогу відповідно до національних і міжнародних норм, зокрема створення належних умов для лікування, забезпечення ліками, регулярний та систематичний контроль за хворими на соціально небезпечні інфекційні хвороби, а також проведення профілактичних та інформаційних заходів для запобігання підвищенню рівня захворюваності на ВІЛ/СНІД, туберкульоз або інші тяжкі хвороби); збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації (основою стратегічної цілі є збільшення кількості застосування видів покарання, альтернативних позбавленню волі, без ізоляції від суспільства, через те що ефективність покарання забезпечується його невідворотністю, а не суворістю); удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх по-

дальше впровадження (реалізація стратегічної цілі передбачає вдосконалення роботи над криміногенними потребами засуджених, зокрема в наданні підтримки й допомоги в подоланні залежностей, залученні до корисної зайнятості, підвищенні освітнього рівня та професійних навичок, вирішенні соціально-побутових питань під час підготовки до звільнення); забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах (стратегічна ціль спрямована на формування та впровадження ефективних інноваційних підходів у сфері забезпечення правопорядку та безпеки в пенітенціарній системі з урахуваннням елементів фізичної, процедурної та динамічної безпеки); формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи (ціль передбачає формування вмотивованого та високопрофесійного персоналу органів і установ пенітенціарної системи, здатного виконувати функції виправлення і ресоціалізації засуджених на основі найсучасніших підходів); розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи (метою стратегічної цілі є забезпечення збирання, використання та аналізу даних у пенітенціарній системі для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень).

Реалізація зазначених вище напрямів передбачає аналіз пенітенціарного законодавства інших розвинутих країн світу.

У нашій статті ми розглянемо підхід до питань виконання та відбування покарань і запобігання злочинності у США.

Нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань у США відіграє центральну роль у забезпеченні правопорядку та безпеки громадян. Система кримінальної юстиції США охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на дотримання прав засуджених, забезпечення їх реабілітації та створення умов, за яких рецидиви правопорушень зменшуються. Основна мета цієї системи полягає не тільки в покаранні, а й у виправленні поведінки злочинців, що сприяє їх реінтеграції в суспільство та запобігає новим злочинам. Варто зазначити, що правосуддя у США є доволі розвиненим і містить кілька рівнів контролю та нагляду за засудженими, кожен з яких має свої особливості, переваги й недоліки. Розглянемо їх детальніше.

1. Нагляд у в’язницях та виправних закладах.

Перший рівень нагляду здійснюється в установах виконання покарань, таких як в'язниця, виправна колонія та центр для тримання неповнолітніх правопорушників. У США існує розгалужена системна виправних установ, які поділяються на федеральні та місцеві. За діяльністю федеральних в'язниць наглядає Федеральне бюро в'язниць, яке підпорядковується Міністерству юстиції. ФБВ відповідає за забезпечення безпеки як персоналу, так і засуджених, контролює санітарно-гігієнічні умови, здійснює нагляд за дотриманням прав людини в установах. Згідно зі статистикою у США 1,5 мільйона осіб перебувають у різних виправних установах, тому забезпечення належних умов тримання є важливим завданням, щоб запобігти жорстокому поводженню та зловживанням владою.

У в'язницях також діють різні реабілітаційні та освітні програми, спрямовані на те, щоб допомогти засудженим повернутися до нормального життя після звільнення. Наприклад, засуджені можуть брати участь у всіляких курсах, таких як курси зварювання, кулінарії чи комп'ютерної грамотності, які допомагають отримати необхідні навички для майбутнього працевлаштування. Є програми, орієнтовані на боротьбу з агресією та керування емоціями, а також програми для подолання наркотичної та алкогольної залежності. Важливим моментом є те, що завдяки програмам знижується ризик рецидиву після звільнення. Згідно з дослідженнями засуджені, які пройшли професійне навчання у в'язницях, рідше вчиняють нові злочини після звільнення.

2. Пробація та умовне звільнення.

Другий важливий елемент системи – пробація та умовне звільнення. Пробація є альтернативою ув'язненню для тих правопорушників, яких суд вирішив не позбавляти волі. Це передбачає, що правопорушник має дотримуватися певних умов, встановлених судом: обов'язок знайти роботу, відвідати реабілітаційні програми чи регулярно проходити тестування на наркотики. Агенти пробації контролюють дотримання цих умов і мають право звертатися до суду, якщо порушник порушує правила пробації. Умовне звільнення застосовується до засуджених, які вже відбули частину свого строку, і передбачає подальший нагляд за ними, але вже поза стінами виправних закладів.

Умовне звільнення дозволяє зменшити кількість ув'язнених у переповнених в'язницях та водночас підвищувати контроль за правопорушниками, які ще відбувають повний строк. Особи, звільнені умовно, повинні дотримуватися встановлених правил і зобов'язані регулярно зустрічатися зі своїм наглядачем. Пробація та умови звільнення дозволяють зменшити кількість рецидивів, оскільки такі особи мають підтримку та можливість для поступового повернення до суспільства. Програми пробації та умовного звільнення довели свою ефективність і допомагають правопорушникам уникнути нових злочинів. Зокрема, у США проводяться дослідження, які показують, що завдяки таким програмам ризик повторного порушення закону зменшується на 30–40 %.

3. Реабілітаційні програми та допомога в ресоціалізації.

Ще одним важливим елементом системи контролю є реабілітаційні програми, спрямовані на боротьбу з причинами, що можуть призводити до злочинної поведінки. У США активно діють спеціалізовані програми для осіб з наркотичною залежністю, які допомагають таким особам уникнути рецидиву через боротьбу із залежністю.

Також значна увага приділяється людям, що страждають на психічні розлади, оскільки вони часто стають вразливою групою серед правопорушників. Програми психологічної реабілітації надають таким особам підтримку та сприяють стабілізації їхнього психологічного стану, що допомагає їхньому поверненню до нормального життя.

Реабілітаційні програми часто стосуються психотерапії, занять у групах взаємопідтримки, допомоги в пошуку роботи й житла. Наприклад, програма "Drug Coutrs" пропонує правопорушникам, які мають наркотичну залежність, замість ув'язнення пройти курс лікування та реабілітації. Учасники таких програм відвідують регулярні терапевтичні сесії, складають тести на вміст наркотиків у крові, і якщо вони успішно проходять програму, суд може зняти з них обвинувачення. Це дозволяє не тільки зменшити кількість ув'язнених, а й допомагає правопорушникам повністю змінити спосіб життя.

4. Спільнота та підтримка після звільнення.

Система нагляду та контролю у США також містить заходи підтримки після звільнення, оскільки соціальна реабілітація є ва-

жливою частиною профілактики повторних правопорушень. Після звільнення колишні засуджені часто стикаються з труднощами в пошуку роботи, житла та влаштування особистого життя. Уряд та неурядові організації надають різноманітні програми підтримки, спрямовані на допомогу в реабілітації. Наприклад, існують програми допомоги в пошуку роботи, де колишні ув'язнені можуть отримати допомогу в написанні резюме, узяти участь у тренінгах щодо проходження співбесід, а також мають можливість проходження стажувань. Окрім цього, їм можуть допомогти із соціальним житлом та базовими соціальними послугами.

Такі заходи підтримки вважаються важливою частиною системи профілактики злочинів, оскільки допомагають колишнім правопорушникам уникати факторів, що можуть призвести до рецидиву. Дослідження показують, що особи, які мають підтримку після звільнення, набагато рідше повертаються до злочинної діяльності.

Отже, слід зазначити, що нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань за засудженими у США є складною системою, яка охоплює заходи з утримання у виправних закладах, програми пробації та умовного звільнення, а також реабілітаційні програми та підтримку після звільнення. Цей підхід дозволяє не лише забезпечувати виконання покарань, а й допомагає правопорушникам повернутися до суспільства, змінити своє життя на краще.

Вячеслав Ліксман,
здобувач вищої освіти групи АЮ-211
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: ***Наталія Пузирна,***
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХОДАХ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Актуальність розгляду участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції обумовлена важливістю забезпечення прозорості та підзвітності в державному управлінні, особливо в умовах сучасних викликів для України. Залучення громадянського суспільства до боротьби з корупцією сприяє посиленню контролю за діяльністю влади, підвищує рівень довіри до державних

інституцій та забезпечує ефективність антикорупційних механізмів. Активна участь громадян та незалежних організацій дозволяє виявляти порушення, формувати культуру нетерпимості до корупції, запроваджувати прогресивні практики управління. Це є важливим кроком для становлення правової держави і демократичного суспільства.

Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII передбачено перелік прав, що мають громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» ці суб'єкти мають такі права:

1) інформувати спеціально уповноважені антикорупційні органи, Національне агентство з питань запобігання корупції, керівництво чи представників відповідних установ або громадськість про виявлені факти корупції, пов'язані правопорушення чи конфлікти інтересів (реальні або потенційні);

2) запитувати та отримувати інформацію про заходи запобігання корупції від державних органів, органів місцевого самоврядування та інших структур відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

3) проводити або замовляти проведення антикорупційної експертизи нормативних актів і їх проєктів, надавати рекомендації за її результатами та отримувати інформацію про врахування таких пропозицій;

4) брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах, присвячених питанням протидії корупції;

5) вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері боротьби з корупцією до суб'єктів законодавчої ініціативи;

6) проводити або замовляти дослідження, включно з науковими та соціологічними, на теми антикорупційної діяльності;

7) організовувати заходи з інформування населення про корупцію та способи її запобігання;

8) здійснювати громадський контроль за дотриманням антикорупційного законодавства у формах, що відповідають чинним нормам права;

9) виконувати інші заходи, спрямовані на протидію корупції, якщо вони не суперечать законодавству [1].

Варто зазначити, що публічною інформацією відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI є будь-яка інформація, зафіксована і задокументована в будь-який спосіб або на будь-яких носіях, яка була отримана чи створена під час виконання суб'єктами владних повноважень своїх законних обов'язків, або яка перебуває у розпорядженні цих суб'єктів чи інших визначених законом розпорядників публічної інформації [2].

Громадським об'єднанням, фізичним та юридичним особам не можна відмовити в доступі до інформації, яка стосується повноважень суб'єктів, що здійснюють антикорупційні заходи, а також основних напрямів їх діяльності. Така інформація надається відповідно до встановленого законом порядку.

Законопроєкти та проєкти інших нормативно-правових актів, які передбачають надання пільг чи переваг окремим суб'єктам господарювання або делегування повноважень державним органам, органам влади Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування, для громадського обговорення мають бути опубліковані на офіційних вебсайтах відповідних органів без зволікань, але не пізніше ніж за 20 робочих днів до дати їх розгляду для ухвалення.

Державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування підсумовують результати громадського обговорення таких законопроєктів і проєктів нормативно-правових актів та публікують їх на своїх офіційних вебсайтах [1].

Як зазначає Ярема О. Г., для подолання корупції важливо не лише визначити місця її прояву, але й зрозуміти причини, які сприяють її виникненню. Однією з таких причин є толерантне ставлення громадян до корупції, а також особиста лояльність до посадовців та прийняття беззаконня як норми [3, с. 238].

Тому ми пропонуємо такі заходи, що могли б покращити участь громадськості в запобіганні корупції:

1) щодо підвищення обізнаності громадян (проведення інформаційних кампаній для роз'яснення прав громадян та громадських об'єднань у сфері боротьби з корупцією та створення навчальних програм, тренінгів і семінарів для громадських

активістів, студентів та широкого населення про способи протидії корупції та механізми контролю);

2) щодо активізації громадського контролю (створення громадських рад при органах влади для залучення активістів до прийняття рішень та організація моніторингових груп, які перевіряють дотримання антикорупційного законодавства на місцях);

3) щодо заохочення громадян до викриття корупції (запровадження механізмів захисту та підтримки викривачів корупції, включно з гарантіями анонімності та юридичної підтримки, та нагородження або стимулювання громадян за активну участь у викритті корупційних схем).

Таким чином, Закон України «Про запобігання корупції» надає громадянам і громадським об'єднанням права інформувати уповноважені органи про факти корупції, отримувати інформацію про антикорупційні заходи, брати участь у їх обговоренні та здійснювати громадський контроль. Для посилення громадської участі ми пропонуємо такі заходи: проведення інформаційних кампаній і навчальних програм для підвищення обізнаності населення; створення громадських рад і моніторингових груп для активізації громадського контролю; запровадження механізмів захисту викривачів корупції та їх стимулювання до участі у викритті порушень.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 08.12.2024).

2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17 (дата звернення: 08.12.2024).

3. Ярема О. Г. Участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів* : матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (м. Львів, 8 квітня 2016 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. С. 237–239.

Аліна Лях,
студентка 1 курсу Навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ;
науковий керівник: *Юрій Приходько,*
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ДОСВІД ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ НА ПРИКЛАДІ НОРВЕГІЇ, ФРАНЦІЇ ТА АНГЛІЇ

Відповідно до Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року пріоритетними напрямами у сфері виконання покарань є: забезпечення прав людини, дотримання мінімальних стандартних правил щодо поводження і тримання засуджених осіб та підвищення ефективності діяльності органів кримінально-виконавчої системи [1]. На жаль, сьогодні ми вимушені констатувати: думка про те, що тюремна служба може справді змінити ув'язненого та зробити його законослухняним громадянином, є доволі сумнівною.

Європейські правила визначають, що перевиховання є не обов'язком, а правом засудженого, яким він може, але не зобов'язаний скористатися, а тюремна система зобов'язана забезпечити для цього необхідні умови [2].

У більшості країн Європейського Союзу нині можливе паралельне функціонування поряд з кримінально-виконавчим кодексом інших законів адміністративно-правового характеру, які регламентують правовідносини у сфері виконання покарань. Як показує практика, через таке поєднання кримінально-виконавча правова система лише виграє.

Метою цього дослідження є аналіз досвіду країн Європейського Союзу щодо забезпечення дотримання захисту прав і свобод людини в пенітенціарних установах на прикладі Франції, Норвегії та Англії.

11 січня 2006 року Комітет міністрів Ради Європи затвердив у новій редакції Європейські тюремні (пенітенціарні) правила [3]. На відміну від попередніх редакцій, правила містять сучасні принципи щодо захисту прав, свобод і законних інтересів грома-

дян. Зокрема, оновлені правила передбачають, що «порушення прав ув'язнених не можуть бути виправдані недоліком ресурсів». Одним із пріоритетних принципів визначено відкритість установ, що передбачає право участі цивільних організацій у тюремному житті. Правилами забезпечується дотримання всіх прав ув'язненого, крім тих, що визначені судом (наприклад, право брати участь у виборах). Належна увага приділена також концепції «збереження» ув'язнених у в'язниці (нормалізація роботи ув'язнених, забезпечення безпеки, гарантування права для ув'язненого на отримання юридичної допомоги тощо). Також Правилами передбачена можливість застосування міжнародних стандартів, наприклад, гуманізації режиму відбування покарання з інтеграцією ув'язненого у суспільство.

Міжнародні стандарти поводження з ув'язненими переважно мають рекомендаційний характер. Однак деякі, як-от заборона дискримінації, катувань та жорстокого поводження, право на соціальне забезпечення та медичну допомогу, є обов'язковими до виконання.

З метою впровадження досвіду Європейського Союзу в пенітенціарну систему України доцільно проаналізувати діяльність його країн щодо зазначеного питання.

Доволі цікавою є практика діяльності в'язниць Норвегії, що стосується розробки системи соціальних гарантій прав, свобод і законних інтересів ув'язнених, а також підвищення рівня вмотивованості до законослухняної поведінки в умовах тюремного утримання. У цій країні засудженим надається можливість (на бажання) відбувати покарання в безалкогольному та безнаркотичному середовищі. З ув'язненими проводять тренінги за програмою «Кінець порушення законів», яка агітує до життя без пияцтва, наркоманії та криміналу. Вступ до такого відділення здійснюється за письмовою заявою ув'язненого. Рішення ухвалюється після проведення співбесіди з кандидатом. Як привілеї ув'язненим за участь у такій програмі адміністрація установи виконання покарань може використовувати короткострокові, побутові, звичайні відпустки або навіть умовне звільнення за рішенням начальника в'язниці. Правове регулювання у зазначеному контексті здійснюється системою норм адміністративного права [4].

У Франції питання виконання покарань у вигляді позбавлення волі регламентуються Кримінально-процесуальним кодексом

1975 року, а деталізація умов відбування покарань у місцях позбавлення волі визначена урядовим декретом 1959 року.

Політика пенітенціарної системи Франції базується на тому, що режим у в'язницях, призначених для відбування покарання, повинен сприяти перевихованню засуджених та поверненню їх до нормального життя в суспільстві.

Режим перебування в установі виконання покарань підтримується системою стягнень та заохочень. Більшість з них пов'язана з позбавленням або наданням засудженим певних пільг. Наприклад, як заохочення можуть бути надані дозволи на додаткову посилку, займатися роботою особисто для себе, користуватися додатковими предметами особистого вжитку, на збільшення кількості побачень і посилок. Натомість як стягнення частіше за все застосовують догани, зменшення терміну для отримання пільг, повне або часткове позбавлення пільг, якими засуджений вже користується, переведення на роботу з важчими умовами праці, переведення в одиночну камеру або карцер на строк до 45 діб.

В Англії та Уельсі правове регулювання діяльності тюремної служби забезпечується Тюремним актом 1953 р., Законом про повноваження кримінальних судів 1973 р., Законом про Кримінальну юстицію 1991 р. та Законом про злочини 1997 р. У вищезгаданих законах відсутня безпосередня регламентація діяльності установ тюремної служби, ці питання належать до компетенції відомчих інструкцій і правил Міністерства внутрішніх справ.

У випадку тривалого й довічного позбавлення волі пенітенціарні установи Англії та Уельсу передбачають комплексну роботу з такими засудженими, що мотивує їх до доброчесної поведінки та в разі успіху дає можливість переведення на більш м'який режим утримання або застосування умовно-дострокового звільнення [5].

Англійська тюремна система наділяє начальника в'язниці судовими повноваженнями. Він має право призначати всі види покарань, включно із застосуванням додаткових днів до призначеного судом терміну. При цьому засуджений має право користуватися допомогою адвоката. Така практика робить систему ефективною і дозволяє оперативно реагувати на неправомірну поведінку ув'язнених.

Водночас англійська тюремна система забезпечує гарантії етнічним меншинам. Серед адміністрації є один з керівників, від-

повідальний за формування диференційованого підходу до ув'язнених. Це дає можливість врахувати спеціальні потреби, звички, віросповідання під час приготування їжі, відправлення різних релігійних обрядів, забезпечує дублювання письмової інформації різними мовами та знання окремими співробітниками іноземної мови.

У підсумку проведеного аналізу можна дійти висновку, що досвід країн Європейського Союзу в питаннях захисту прав та свобод громадян у пенітенціарних установах є доволі цінним. Частина національного законодавства повністю відповідає загальноприйнятим підходам, а в деяких аспектах йде врозріз з тенденціями, що переважають. Нині потребують удосконалення соціальна реабілітація засуджених, порядок інформування ув'язнених про їхні права та гарантії отримання юридичної допомоги, а також забезпечення відкритості установ для суспільства.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022- %D1%80#Text.

2. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

3. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/995_212.

4. Звіт про результати службового відрядження за кордон делегації Державної установи «Центр пробації» до Королівства Норвегія (навчальний візит з вивчення системи виконання покарань та пробації, Норвегія, м. Берген, 24–28 вересня 2018 року). URL: https://www.probation.gov.ua/wpcontent/uploads/2019/03/2018.05.10%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D0%BD.pdf.

5. Шуліка В. І. Порівняльно-правова характеристика пенітенціарних систем Англії, Північної Ірландії, Шотландії та Уельсу. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 4. URL: http://journalapp.uzhnu.edu.ua/ article/view/ 267746/263579.

Людмила Маслова,
кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу юридичного факультету Пенітенціарної академії України;
Дмитро Кисельов,
методист сектору забезпечення якості вищої освіти Пенітенціарної академії України

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ

Питання якісної підготовки юристів останнім часом украй гостро постають перед суспільством. Юридична галузь України потребує якісних змін, адже сучасний юрист – це не просто фахівець, який здобув фах у закладі вищої освіти (далі – ЗВО), де підготовка часто обмежується формальним підходом і теоретичними знаннями без належного практичного підкріплення. Сучасний юрист повинен володіти ефективними методами аналізу та обробки інформації, а також мати здатність застосовувати норми законодавства в реальних життєвих і професійних ситуаціях.

Результати дослідження, проведеного Лабораторією законодавчих ініціатив, засвідчили, що роль ЗВО у формуванні типів праворозуміння переважно прослідковується лише на рівні засвоєння теоретичного матеріалу. Окрім того, велика кількість студентів серед недоліків навчального процесу зазначила, що робочі навчальні програми переважно не орієнтовані на формування у здобувачів освіти практичних навичок, необхідних для роботи за фахом [1].

Проведене нами дослідження в рамках проєкту для молоді «Європейський правознавець – "Junior School"», який мав на меті поширення інформації щодо наявних міжнародних і національних, правових та інституційних механізмів захисту прав людини, формування в учасників проєкту правосвідомості щодо недопущення порушення прав людини та відповідних компетентностей, необхідних сучасному юристу, засвідчило, що 57,9 % опитуваних учасників проєкту оцінили свої знання до початку проєкту як середній рівень, лише 10 % оцінили як високий. Окрім того, 84,2 % опитаних зазначили, що є необхідність в підкріпленні знань практикою, більшою комунікацією з практичними працівниками, вирішення ситуативних практичних кейсів.

Зазначене вище свідчить про недостатність практичної складової в процесі підготовки здобувачів вищої освіти напряму «081 Право».

У процесі підготовки здобувачів вищої освіти юридичного напряму доцільно використовувати як базу практики юридичну клініку – підрозділ, який забезпечить інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок, що особливо важливо в умовах сучасного запиту на висококваліфікованих юристів.

Відповідно до частини 7 статті 33 Закону України «Про вищу освіту» структурними підрозділами ЗВО можуть бути юридичні клініки [2].

У Типовому положенні про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 № 592, юридичні клініки функціонують у закладах III–IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право», і створюються як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів [3].

Одним із ключових завдань юридичних клінік є формування у здобувачів освіти практичних компетенцій, які дозволяють майбутнім юристам упевнено діяти в реальних умовах професійної діяльності. Зокрема, юридичні клініки надають здобувачам вищої освіти можливість взаємодії з реальними клієнтами, які звертаються за правовою допомогою. Це сприяє розвитку навичок аналізу правових ситуацій, складання процесуальних документів, юридичного консультування та представництва інтересів у різних інстанціях.

Наприклад, клініцисти Пенітенціарної академії України у 2024 році реалізували проєкт «праВо-Пліч-О-пліч», основна ідея якого полягала в наданні внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО) доступу до безоплатної правничої допомоги.

Реалізація проєкту відбувалася через кілька ключових напрямів:

1) підвищення правової обізнаності – ВПО отримали знання про свої права та можливості, що надалі допоможе їм ефективніше розв’язувати юридичні питання, пов’язані з житлом, соціальними виплатами, працевлаштуванням тощо;

2) індивідуальна юридична допомога – завдяки безоплатним консультаціям та супроводу ВПО зможуть швидше розв’язати

проблеми з документами та правовим статусом, що полегшить їх інтеграцію в нові громади;

3) практична підтримка в питаннях працевлаштування [4].

Отже, окрім безпосереднього практичного навчання, юридичні клініки сприяють соціальній відповідальності майбутніх юристів. Зокрема, діяльність клінік часто орієнтована на надання правової допомоги вразливим верствам населення, які не можуть дозволити собі оплату юридичних послуг. Таким чином, здобувачі вищої освіти отримують можливість не лише здобути практичний досвід, а й усвідомити важливість ролі юриста в суспільстві.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що юридичні клініки є ефективним інструментом подолання розриву між теоретичним і практичним аспектами підготовки майбутніх фахівців у галузі права. Вони сприяють формуванню професійних компетенцій, етичної свідомості та соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти. Разом з цим слугують платформою для апробації знань і навичок, наближаючи підготовку юристів до реальних потреб ринку праці та вимог сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Звіт «Роль юридичної освіти у процесі формування праворозуміння студентів». URL: https://parlament.org.ua/wpcontent/uploads/2024/11/ali_report_legaleducation.pdf.

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Станом на 17 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 11.12.2024).

3. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 № 592. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text (дата звернення: 11.12.2024).

4. ПраВо-Пліч-О-пліч. *Юридична клініка*. URL: https://www.legal-clinic.pau.edu.ua/наші-проєкти/право-пліч-о-пліч (дата звернення: 11.12.2024).

***Никита Недій*,**
студент 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Як зазначають науковці, чимало питань про адміністративну відповідальність потребують дослідження не тільки вченими, але й ґрунтовного переосмислення в чинному законодавстві. До найактуальніших належать проблеми адміністративної відповідальності юридичних осіб. При цьому дослідники зазначають, що Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х (далі – КУпАП) не пропонує чіткого визначення юридичних осіб як суб'єктів юридичної відповідальності [5, с. 4].

Стрельников А. В. пропонує визначення, відповідно до якого інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб є сукупністю матеріальних і процедурних норм адміністративного права, що мають на меті врегулювання соціальних відносин у царині забезпечення законності діяльності таких суб'єктів, а в разі вчинення ними неправомірних дій – забезпечити припинення такої незаконної діяльності, відшкодувати завдані збитки й убезпечити від вчинення нових правопорушень [9, с. 61].

Учені зауважують, що адміністративну відповідальність юридичних осіб встановлюють також й інші законодавчі акти, зокрема Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про захист економічної конкуренції». При цьому критично оцінюється питання інших видів юридичної відповідальності: адміністративно-господарської, фінансової, податкової, беручи до уваги поділ юридичної відповідальності за галузевою засадою на цивільно-правову, карну та адміністративно-правову. Тоді адміністративну відповідальність юридичних осіб слід розглядати як самостійний різновид адміністративної відповідальності [5, с. 5].

На думку науковців, брак визначення в кодифікації юридичної особи серед кола суб'єктів відповідальності спричиняє спірні тлумачення низки норм чинного законодавства, створює труднощі для його застосування на практиці, а також ускладнює можливість відмежування адміністративної відповідальності юридичних осіб й інших видів відповідальності та державного примусу [5, с. 5].

Висуваються твердження, що юридична відповідальність юридичних осіб не може бути адміністративною, оскільки КУпАП суб'єктами адміністративної відповідальності визнає лише фізичних осіб. Відповідно до ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) є винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність [1]. У такому разі наявність вини юридичної особи як підстави для висновку про наявність адміністративної відповідальності юридичних осіб спричиняє активну дискусію [5, с. 6]. Водночас згідно зі ст. 27 КУпАП штраф як грошове стягнення за вчинення адміністративного правопорушення може накладатись і на юридичну особу.

На питанні вини акцентує увагу і Стрельников А. В., який зазначає, що віднесення юридичних осіб до суб'єктів адміністративної відповідальності як у контексті загальних положень, так само і на рівні окремих складів правопорушень, що передбачені Особливою частиною КУпАП, викликає дискусії. Причина цього полягає в тому, що істотна ознака адміністративного правопорушення як «винна дія чи бездіяльність», що її закріплено КУпАП, є складним психолого-соціальним явищем і може бути притаманною виключно фізичній особі, але не юридичній [9, с. 62].

Такі невирішені й неподолані досі суперечності положень КУпАП містять пояснення в наукових дослідженнях. Наприклад, на думку Пустовіт Ю. Ю., протягом останнього часу проблеми адміністративної відповідальності не часто обговорюються в юридичних виданнях. Це можна пояснити тим, що на рівні держави виявлено потребу розроблення нового Кодексу, що має замінити чинний КУпАП [8, с. 266].

Науковці зазначають, що питання вини юридичних осіб розглянуто законодавцем у нормах Податкового кодексу України та Господарського кодексу України, у яких йдеться про наявність вини як ознаки податкового правопорушення, яке вчиняє організація, а також її ж наявність у контексті вчинення організацією дій, що визнаються недобросовісною конкуренцією [5, с. 6]. При цьому вчені зазначають, що юридична особа за порушення законодавства має нести адміністративну відповідальність [5, с. 7].

Проте, як зазначалось вище, існують і альтернативні погляди на це питання. Так, Пустовіт Ю. Ю. вважає, що згідно зі ст. 254 КУпАП щодо вчинення адміністративного правопорушення

складається протокол, а відповідно до ст. 256 КУпАП під час складання цього документа особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права й обов'язки, що передбачені статтею 268 КУпАП, про що робиться відмітка у протоколі, також у цьому документі фіксуються пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності тощо. Загалом положення КУпАП щодо форми, змісту та складання протоколу про адміністративне правопорушення дають підстави науковиці зробити висновок про те, що суб'єктом адміністративної відповідальності є тільки фізична особа – громадянин України, іноземець та особа без громадянства [8, с. 267].

Неузгодженість положень КУпАП, де окремі статті визнають суб'єктами адміністративних правопорушень тільки фізичних осіб, а інші – також і юридичних осіб, науковці пояснюють тим, що за радянської системи юридичну особу не визнавали суб'єктом адміністративної відповідальності. Як наслідок, КУпАП було розраховано на застосування тільки для фізичної особи. Проте відтоді в адміністративно-правовому регулюванні відбулось чимало змін [8, с. 267].

Пустовіт Ю. Ю. звертає увагу на положення ст. 66 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [3], відповідно до яких до юридичних осіб може бути застосовано юридичну відповідальність у формі штрафу й передбачено складання відповідного протоколу про порушення вимог цього законодавчого акта. Тому вчена робить висновок про те, що юридична особа за порушення законодавства має нести відповідальність, а саме адміністративне стягнення [8, с. 269].

Учена зазначає, що законодавство про адміністративні правопорушення повинно визначати загальні правила адміністративної відповідальності юридичних осіб. Науковиця додає, що необхідно ухвалити Кодекс про адміністративні проступки, проєкт якого передано на розгляд до Верховної Ради України. Цей документ чітко визначає не лише підстави накладання на юридичних осіб адміністративних стягнень, а й встановлює загальні правила і процедуру притягнення юридичних осіб до адміністративної

відповідальності, що, безумовно, сприятиме забезпеченню законності [8, с. 269].

Окремим аспектом адміністративної відповідальності юридичних осіб є сфера правопорушень, пов'язаних із корупцією. Як зазначає Василенко О. Ю., заслуговує на увагу проблема адміністративної відповідальності юридичних осіб за вчинення пов'язаних з корупцією правопорушень, що випливає з міжнародних рекомендацій та позитивного світового досвіду. У цій ситуації невирішеною є проблема встановлення санкцій не до фізичних осіб (керівників, посадовців), а саме до юридичної особи як суб'єкта господарювання, адже не коректно ототожнювати адміністративну відповідальність посадовців (при цьому вона не виключається при вчиненні правопорушення конкретною особою) із адміністративною відповідальністю юридичного суб'єкта – колективу посадовців. Василенко О.Ю. додає, що специфічними мають бути й санкції стосовно юридичних осіб, на відміну від передбачених КУпАП (вплив на фінансовий стан, можливість провадження діяльності, укладання угод, проведення операцій та ін.) [6, с. 170].

Як зазначає Лаврентьєв Є.О., Конвенція ООН «Проти корупції» від 31.10.2003 [4] детально регламентує загальний підхід до відповідальності юридичних осіб, передбачаючи у ст. 26, окрім кримінальної та цивільно-правової відповідальності, ще й адміністративно-правову відповідальність. Також, що цікаво, разом із притягненням юридичних осіб до відповідальності до винних фізичних осіб застосовується ще й кримінальна відповідальність [7, с. 153].

Науковці пропонують виокремлювати кілька видів адміністративної відповідальності юридичних осіб. На думку Стрельникова А. В., залежно від цільового спрямування двох груп адміністративних стягнень, що застосовуються до юридичних осіб за вчинення адміністративного правопорушення, можна виділити: 1) заходи, спрямовані на компенсацію шкоди державі, фізичним особам, юридичним особам (штраф, адміністративно-господарський штраф; конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення тощо); 2) заходи, спрямовані на втручання у порядок та організацію діяльності юридичної особи (офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих,

неточних чи неповних відомостей; зупинення дії або анулювання ліцензії (патенту); ліквідація юридичної особи тощо) [9, с. 62].

Отже, інститут адміністративної відповідальності юридичних осіб виступає єдністю норм адміністративного права, що регулюють соціальні відносини щодо забезпечення законності діяльності цих суб'єктів, а в разі вчинення ними неправомірних дій – щодо забезпечення виконання обов'язку такої особи піддатися заходам державного примусу за вчинене правопорушення. Проблемами адміністративної відповідальності юридичних осіб на сьогодні є: суперечливість положень КУпАП щодо адміністративної відповідальності юридичних осіб, відсутність єдиного нормативно-правового акта, що визначить засади адміністративної відповідальності юридичних осіб, невідповідність положень КУпАП вимогам сучасних соціальних відносин, дискусійність наявності негалузевих різновидів юридичної відповідальності юридичних осіб (адміністративно-господарської, фінансової, податкової), відсутність системної роботи над ухваленням нового акта кодифікації у сфері адміністративних правопорушень. Зазначені проблеми вимагають належної і швидкої реакції законодавчих органів, досліджень науковців та аналізу правників-практиків.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) : Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 01.12.2024).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) : Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text (дата звернення: 01.12.2024).

3. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин : Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text (дата звернення: 01.12.2024).

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 01.12.2024).

5. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. Законодавство. Судова практика / за заг. ред. С. В. Пєткова. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 272 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/administrativnavidpovidalnist-yuridichnikh-osib-zakonodavstvo-sudova-praktika.pdf.

6. Василенко О. Ю. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням : дис. … д-ра філософії. Ужгород, 2023. 231 с. URL: https://openarchive.nure.ua/entities /publication/2126e5a2-9234-42ef-a6d2-75682a5e92ab.

7. Лаврентьєв Є. О. Відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 259 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/ 0421U100979.

8. Пустовіт Ю. Ю. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: правове регулювання. *Наукові записки. Серія: право.* 2022. Вип. 12. С. 265–270. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/ 153.

9. Стрельников А. В. Проблеми віднесення юридичних осіб до суб'єктів адміністративної відповідальності. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* матеріали *Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 26 квіт. 2024 р.). Одеса : Фенікс, 2024. С. 61–62. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/ b303b9d6-83c1-489c-a8f7-8cc321367145.

Новак Антоніна,
студентка 2 курсу
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ КОЛИШНІХ УВ'ЯЗНЕНИХ У СУСПІЛЬСТВІ

Соціальна адаптація колишніх ув'язнених є складним і багатогранним процесом, що охоплює не лише юридичні, а й соціальні, економічні, психологічні та культурні аспекти. Вона є процесом освоєння звільненими особами соціальних норм і цінностей з метою їх повернення до звичного соціального життя, що відповідає загальноприйнятим нормам і стандартам.

Адаптація є базовим принципом, необхідним для життєдіяльності людини, оскільки вона забезпечує її здатність функціонувати в різних умовах середовища. З розвитком суспільства важливість адаптаційних здібностей людини не лише не зменшилася, а й стала ще більш важливою. Повернення особи, яка відбула покарання, в суспільство є важливим етапом, від якого залежить її майбутнє, безпека і стабільність самого суспільства.

Одним із найбільших викликів для ефективної адаптації колишнього ув'язненого є недосконалість підтримки з боку держави і громади. В Україні, як і в інших країнах, після звільнення

більшість таких осіб не мають житла, робочих місць або належної медичної допомоги. Більшість колишніх ув'язнених стикаються з дискримінаційним ставленням через вкорінені стереотипи в суспільстві щодо їхньої надійності та здатності дотримуватися закону. Як наслідок, багато колишніх ув'язнених змушені шукати альтернативні засоби для виживання, що нерідко призводить до повторного вчинення кримінальних правопорушень.

Необхідно підкреслити, що однією з основних причин можливого повернення до антисоціальної поведінки та адаптації до кримінальних норм є тривале перебування в умовах специфічної культури та традицій місць позбавлення волі, що сприяє формуванню асоціального світогляду в засуджених. Додатково через неприйняття суспільства існує великий ризик повернення колишнього в'язня до того середовища, яке сприяло формуванню в нього злочинної поведінки.

Одним із факторів стресу для в'язнів, які відбули покарання, становить всебічний нагляд держави за всіма сферами їхнього життя та діяльності навіть після відбування ними встановленого строку. Така необхідність зумовлена через об'єктивні та суб'єктивні чинники. До об'єктивних причин належать такі фактори, як: розрив соціальних зв'язків, відсутність житла, роботи або документів, що підтверджують особу, наявність інвалідності чи соціально небезпечних захворювань, досягнення пенсійного віку та інші обставини. Суб'єктивні чинники зумовлені особливостями психології осіб, що потрапили в конфлікт із законом. Серед таких характеристик можна виокремити асоціальні установки, ігнорування суспільних інтересів, схильність до кримінальної поведінки та недовіру до органів влади [1, с. 163].

Наукова література визначає та обґрунтовує процеси психологічної та соціальної адаптації. Соціальна адаптація охоплює відновлення нормальних і соціально корисних відносин, що називається соціальною реабілітацією людини. Психологічна адаптація своєю чергою передбачає засвоєння індивідом стандартів і цінностей поведінки, прийнятих у суспільстві. Варто підкреслити, що ці два види адаптації тісно пов'язані між собою і не можуть розглядатись окремо [2, с. 192].

З точки зору законодавства України проблему соціальної адаптації колишніх ув'язнених намагається розв'язувати Закон Укра-

їни «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Цей нормативно-правовий акт передбачає створення певних механізмів підтримки для таких осіб, зокрема у сфері працевлаштування, отримання медичних послуг та психологічної допомоги. Закон також передбачає участь громадських організацій, які можуть надавати безкоштовні консультації і допомогу, у розв'язанні житлових проблем [3].

Однак реальність часто відрізняється від ідеї, закладеної в законі. Мало хто з колишніх ув'язнених насправді отримує необхідну підтримку. Однією з основних причин є недостатнє фінансування державних програм і відсутність належної координації між органами влади, місцевими органами самоврядування та громадськими організаціями. Навіть у тих випадках, коли програми реабілітації існують, їхня ефективність часто обмежена через низький рівень обізнаності серед колишніх ув'язнених та низьку мотивацію з їхнього боку.

Питання працевлаштування осіб, які відбули ув'язнення, постає чи не найгострішим фактором у процесі їхнього залучення в соціум. В Україні існують програми професійної перепідготовки для колишніх ув'язнених. Центри психосоціальної адаптації для осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі, створюються залежно від потреб регіону за ініціативи місцевих органів влади, установ, підприємств і громадських організацій. Основна мета таких центрів – це допомога колишнім ув'язненим в їхньому поверненні до соціально-нормативного життя через надання різноманітних соціальних послуг і підтримки, що враховують індивідуальні потреби кожної людини [2, с. 196–197]. Однак поки ці програми не завжди є достатньо ефективними, адже багато роботодавців усе ще не готові прийняти на роботу людину з кримінальним минулим, що ускладнює процес реінтеграції особи в соціум.

Окрім державних і громадських ініціатив, важливу роль в адаптації відіграють сімейні зв'язки та особисті стосунки. Багато колишніх ув'язнених втрачають контакти з родиною або стикаються з опором з боку близьких, які не можуть прийняти їхнього минулого. Психологічна підтримка родини та близьких є одним з найважливіших факторів для успішної адаптації колишніх ув'язнених у суспільстві.

Отже, найефективнішою буде адаптація, яка охоплює залучення особи у сферу праці, навчання та охорони здоров'я, повернення до здорових взаємин з родиною, відновленням комунікаційних зв'язків із суспільством та зміцненням моральних цінностей, які виступають як основні регулятори соціальної поведінки.

Процес соціальної адаптації колишніх ув'язнених є складним і багатофакторним. Відсутність належної підтримки з боку держави, проблеми з працевлаштуванням, соціальна ізоляція та психологічні розлади ускладнюють інтеграцію таких осіб у суспільство. Попри наявність законодавчих ініціатив і програм реабілітації, існують серйозні проблеми на етапі їхнього втілення в реальному житті, що свідчить про необхідність комплексного підходу до розв'язання цієї проблеми. Збільшення фінансування державних програм, підтримка громадських ініціатив, стимулювання роботодавців до працевлаштування осіб з кримінальним минулим та психологічна підтримка з боку родини є ключовими факторами успішної адаптації. Тільки за таких умов можна забезпечити реальний шанс для колишніх ув'язнених стати повноцінними членами суспільства.

Список використаних джерел

1. Лефтеров В. О., Немерцева Д. О. Соціальні та психологічні аспекти постпенітеціарної адаптації колишнії ув'язнених. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наукових праць. Харків : НУЦЗУ, 2017. Вип. 22. 330 с. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5817/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C.%20%D0%92%D0%B8%D0%BF.%2022.pdf#page=159 (дата звернення: 09.12.2024).

2. Бамбурак Н. М. Особливості соціально-психологічної адаптації колишніх ув'язнених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів, 2014. Вип. 2. 264 с. URL: http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/psychology/issue/view/99 (дата звернення: 09.12.2024).

3. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17.03.2011 р. № 38. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text (дата звернення: 09.12.2024).

Катерина Пирогова,
слухачка 452 навчальної групи
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Нормативно-правове регулювання сфери протидії домашньому насильству є надзвичайно широким. Відповідно, грамотна кваліфікація дій особи та належне оформлення процесуальних документів потребують у фахівців Національної поліції глибоких знань.

Проблемним на практиці виявилося не лише це: значна частина випадків, які поліцейські відносять до категорії «домашнє насильство», на практиці є адміністративним правопорушенням «дрібне хуліганство» або взагалі цивільними конфліктами, які не вважаються протиправними та караними в адміністративному законодавстві.

Правопорушення, визначені статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), розглядає суд. Уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції мають право складати протоколи про правопорушення за цією статтею. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 277 КУпАП справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, розглядаються протягом доби [1].

Слід зазначити, що складання протоколу про адміністративні правопорушення полягає в тому, що він одночасно є документом, на підставі якого порушується справа, і документом, на підставі якого звинувачується правопорушник. Від того, наскільки грамотно, змістовно, детально і мотивовано складений протокол, залежить правильність розгляду справи по суті та обґрунтованість застосування адміністративного стягнення до правопорушника.

Диспозицією ч. 1 ст. 173-2 КУпАП передбачено чотири самостійні складові правопорушення: вчинення домашнього насильства, вчинення насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення щодо такої особи термінового заборонного припису.

Диспозиція ч. 2 ст. 173-2 КУпАП передбачає кваліфікований склад: «ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті» [1].

Повторність правопорушення – це повторне вчинення протягом року адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена відповідними статтями КУпАП та визначається за фактами винесених постанов у справах про адміністративні правопорушення, які набрали законної сили.

Не зазначення у фабулі протоколу про те, що особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, повторно протягом року вчинила будь-яке з порушень, передбачених частиною першою статті 173-2 КУпАП, позбавляє суд можливості розгляду вказаного протоколу та має наслідком його повернення для належного дооформлення начальнику територіального відділення, працівник якого склав такий протокол.

Об'єктом вказаного правопорушення є суспільні відносини у сфері захисту прав громадян.

Об'єктивна сторона домашнього насильства, передбаченого зазначеною статтею, полягає в умисному вчиненні будь-яких із зазначених в диспозиції дій, а саме: вчинення насильства фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо) [2, с. 406].

Другим обов'язковим елементом об'єктивної сторони є можливість настання фізичної або психологічної шкоди, яка була чи могла бути завдана потерпілому. Діяння, які мають ознаки домашнього насильства, за відсутності доказів на підтвердження завдання (можливого завдання) шкоди фізичному та психологічному здоров'ю потерпілого, не охоплюються складом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, оскільки завдання (можливе завдання) шкоди в цьому випадку є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього проступку.

Останнім обов'язковим елементом об'єктивної сторони є наявність причинного зв'язку вчиненого діяння і наслідками, що настали [2, с. 408].

Отже, домашнє насильство, в розумінні ст. 173-2 КУпАП, є адміністративним правопорушенням з матеріальним складом, оскільки потребує наявності не тільки певного діяння, а й спричинення або загрози спричинення шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. При цьому для складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, не має значення поведінка потерпілої сторони.

Виходячи з граматичного тлумачення диспозиції цієї норми КУпАП, орган поліції зобов'язаний під час складання протоколу про адміністративне правопорушення зазначати, конкретно в чому саме полягало насильство. Вказане прямо витікає з диспозиції статті (погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі тощо) і це є обов'язковим.

Якщо в матеріалах справи відсутні будь-які відомості про тілесні ушкодження, а також відсутні будь-які докази, як-от: висновок психолого-психіатричної експертизи, покази свідків, потерпілих тощо, які б підтверджували заподіяння чи можливість заподіяння шкоди психічному здоров'ю особи, то суд не може притягнути особу до відповідальності саме за «домашнє насильство».

Таким чином, домашнє насильство, яке охоплюється диспозицією ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, має місце тоді, коли будь-які діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру тягнуть за собою настання або можливість настання шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Варто вказати, що суди часто закривають провадження у справах про домашнє насильство у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення у випадку, якщо під час судового розгляду буде встановлено, що сторони примирилися [3, с. 88].

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини у формі умислу. Отже, під поняттям домашнє насильство, яке утворює склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, підпадають лише такі діяння, якими цілеспрямовано та навмисно спричиняється емоційна невпевненість, страх або іншим чином завдається шкода психічному здоров'ю іншого члена сім'ї.

Суб'єкт правопорушення – спеціальний.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширю-

ється на таких осіб: подружжя; колишнє подружжя; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти) та інші.

Відповідно до частин другої та четвертої статті 3 Сімейного Кодексу України до складу сім'ї входять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Таким чином, потерпілим у справах про домашнє насильство може бути член сім'ї, тобто особа, яка проживає разом або об'єднана з кривдником законними правами чи обов'язками щодо утримання. Слід звернути увагу на наявну в цьому визначенні категорію «член сім'ї». Якщо такі дії будуть вчинені стосовно іншої особи, то це діяння повинно бути кваліфіковане за іншою статтею КУпАП.

Так, наприклад, у справі від 20 лютого 2024 року № 376/382/24 суд зазначив, що до матеріалів справи не додано доказів того, що потерпілий є членом сім'ї особи, яка притягається до відповідальності, та вони пов'язані спільним побутом, чи спільно проживають, внаслідок чого мають взаємні права й обов'язки. У зв'язку з цим суд не має можливості встановити наявність об'єктивної сторони, відтак закриває провадження у справі зв'язку із відсутністю події та складу адміністративного правопорушення [4].

У випадку, якщо під час розгляду справи буде встановлено, що особи (навіть якщо вони юридично вважаються членами сім'ї) не об'єднані законними правами чи обов'язками щодо утримання, це є підставою для закриття провадження у справі за відсутністю об'єктивної сторони.

Вказане правило працює і у зворотному напрямі: наявність доказів того, що особи ведуть спільний побут та мають взаємні права і обов'язки щодо утримання, є підставою для кваліфікації дій протиправних особи як «домашнє насильство» і тоді, коли юридично особи не вважаються членами однієї сім'ї (наприклад, вчинення кривдником насильства стосовно своєї дівчини чи її матері) [5, с. 319].

Отже, домашнє насильство – це вид правопорушення, яке зачіпає приватну сферу, права та свободи індивідуальних осіб,

спричиняючи негативні соціальні наслідки та сприйняття як соціально допустимі окремих видів насильницьких дій. Під час оформлення матеріалів у справах про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 КУпАП уповноважені працівники Національної поліції найчастіше допускають такі помилки:

– не зазначено конкретно, в чому полягало насильство, оскільки це є обов'язковим за диспозицією статті (конкретний вид насильства та як його вчинено);

– у матеріалах справи відсутні будь-які відомості про тілесні ушкодження або докази завдання / можливого завдання шкоди психічному здоров'ю потерпілого. Підтвердження завдання (можливого завдання) шкоди в цьому випадку є обов'язковою умовою для притягнення особи до відповідальності;

– відсутність підтвердження спрямованості дій кривдника обмежити волевиявлення потерпілого, його побоювання за свою безпеку;

– не додано доказів, що особи є членами сім'ї або можуть такими вважатися (об'єднані законними правами чи обов'язками щодо утримання);

– відсутні відомості про наявність умислу у кривдника на подавлення волевиявлення потерпілого, виникнення в нього побоювання за свою безпеку.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

2. Сукмановська Л. М. Особливості діяльності поліції як суб'єкта у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 406–409.

3. Мороз О. Б., Хатнюк Ю. А. Роль органів національної поліції в запобіганні та протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 88–94.

4. Постанова Сквирського районного суду Київської області у справі від 20 лютого 2024 року № 376/382/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117308402 (дата звернення: 07.12.2024).

5. Гурковська К. А., Мороз О. Б. Проблеми реалізації положень Стамбульської конвенції у національному законодавстві України з протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Юридичний електронний журнал.* 2023. № 2. С. 319–322.

Алла Попружна,
т.в.о. начальника кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ПРОТИ РЕЛІГІЙНИХ ДІЯЧІВ УКРАЇНИ

Ідеології XIX–XX ст. – марксизм, комунізм, нацизм та інші прагнули стати новими релігіями і у цих намаганнях окрема людська особа ставала гвинтиком, який будь-коли можливо усунути або замінити. «Тотальна нівеляція людської гідності, зведення особи до шматка матерії, хай організованої за «законами природи», – це найбільший урок тоталітарних режимів XX століття» [1].

Цей вступ можна підтвердити прикладами з біографії багатьох релігійних діячів, доля яких припала на життя і служіння в роки тоталітарних режимів. Утім згадаємо життєвий шлях тих ієрархів, які опинились у фокусі проєкту «В'язниця. Історія. Люди».

Василь Липківський (1864–1937) – митрополит Київський і всієї України, український релігійний діяч, церковний реформатор, проповідник, борець за автокефалію українського православ'я, перший митрополит відродженої 1921 р. УАПЦ.

Був заарештований навесні 1926 р. за антирадянську пропаганду. Три місяці пробув у харківській в'язниці ГПУ. Останній арешт у жовтні 1937 р. за участь в «антирадянській фашистській організації українських церковників», розстріляний за вироком «трійки» НКВС. У 1989 р. реабілітований. Зі спогадів митрополита маємо відомості про повсякдення ієрарха у харківській в'язниці: «В цей час я сидів у Харкові при ДПУ і, запевне, нічого не знав, що робиться. Числа 10-го серпня прийшов до мене в камеру сам головний агент по церковних справах… Більше як 11/2 місяці я просидів в одиночній «келії» … так і не знаю, за що» [2].

Лев Ліхтанський – священнослужитель Свято-Покровської церкви УПЦ у с. Грушвиця Рівненської області (1956–1968 рр.). Свідок злочинів НКВС 1941 р. у Луцькій в'язниці і автор спогадів «Я бачив пекло». За національно-патріотичні переконання потрапив до Луцької в'язниці, де пережив події червня 1941 р.

У 1949 р. був засуджений за антирадянську діяльність до 25 років виправно-трудових таборів. Звільнений достроково 19 серпня 1956 р. Помер у 1968 р., похований у с. Грушвиця.

Зі спогадів о. Лева Ліхтанського: «23 червня енкавеесівці наказали всім виходити на вулицю... На подвір'ї піднялась страшенна стрілянина... тривала не більше як півгодини. Живі лежали між забитими. Ті, що конали, просили: одні – води, а другі, щоб їх добили... Нас скерували в сьому камеру, що її вікна виходили на подвір'я, де лежали вже розстріляні й конаючі герої. Видно нам їх не було, бо вікна були високо, однак кожний стогін та останні слова виразно було чути» [3].

Мстислав (Скрипник) – український державний, політичний, громадський і церковний діяч, Патріарх Київський і всієї України, предстоятель Української автокефальної православної церкви, першоієрарх УАПЦ у США та діаспорі, хорунжий армії УНР, племінник Симона Петлюри. У квітні 1942 р. після постригу та висвячення на єпископа Переяславського був заарештований гестапо. Перебував у в'язницях Чернігова, Прилук та Києва 7 місяців. З них 2,5 місяці єпископ Мстислав перебував у в'язниці в Чернігові. «Мене забрали з в'язниці і перекинули до іншої – у Прилуках. Привезли мене якраз на Різдво. А на другий день Різдва розстріляли у Прилуках біля 540 найбільш свідомих українців. Просто зігнали їх докупи і увечері розстріляли. Це було не тільки в Прилуках. Це було зроблено в Ніжині, у Каневі... Їздив спеціяльний відділ есесівців і винищував свідомих українців».

З 1947 р. – митрополит УПЦ Канади. З 1949 р.– митрополит УПЦ в Америці, з 1989 р. проголошений патріархом Української автокефальної православної церкви в Україні та за кордоном [4].

о. Микола Ромашко – настоятель Михайлівської церкви с. Брусилів Чернігівської області. У 1930 р. був репресований і висланий із сім'єю до Рибінська, де, працюючи на лісоповалі, та помер. Збереглися спогади сина Ігоря Ромашки про перебування в Чернігівській в'язниці: «У зв'язку з великою кількістю ув'язнених під камеру взяли і тюремний зал. І в цю велику камеру-зал перевели людей з камер, де знаходились я і батько. Ось тут нам стало зовсім добре: по-перше, я поєднався з батьком; по-друге, у нас стало більше повітря, багато місця для сидіння, лежання та навіть прогулянок по кімнаті... Усі церковні люди спі-

вали вголос всеночні..., інтелігентна молодь (вчителі, службовці) інколи співала гарні сумні українські пісні» [5].

Таким чином, біографії релігійних діячів дають змогу ще раз усвідомити злочинність тоталітарних режимів. Поряд з цим акцентувати на тому, що спогади про перебування у в'язниці наділяють пенітенціарні заклади новим змістом – місць пам'яті.

Список використаних джерел

1. Мороз В. Церква й тоталітаризм XX століття: вибрані рефлексії про уроки історії. *VERBUM.* № 88: Відлуння тоталітарного минулого. URL: https://www.verbum.com.ua/01/2022/echoes-of-the-totalitarianpast/church-vs-totalitarianism/.

2. Уривок з книги митрополіта Василя Липківського «Історія Української Православної Церкви. З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ № 1/2 (24/25) 2005. URL: http://history.org.ua/JournALL/gpu/gpu_2005_1/gpu_2005_1.pdf.

3. Цап М. Шлях ісповідника. URL: https://www.arkhiv.pravoslaviavolyni.org.ua/gazeta/stattja/?newsid=2774&ncategory=postati.

4. Грабовський С. Патріарх Мстислав. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/961990.html.

5. Церква мучеників: гоніння на віру та Церкву у XX ст. / упорядник С. Шумило. Київ, 2020.

Тарас Попружний,
студент 32 групи природничо-математичного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ХІМІКИ, ЗНАНІ У СВІТІ

В історію хімічної науки ввійшли українські хіміки Микола Зелінський, Микола Бекетов, Володимир Вернадський, Іван Горбачевський, Олександр Паллідін, Олександр Бродський, Анатолій Бабко, Андрій Голуб, Євген Гладишевський. Утім було б несправедливо не згадати ще одного науковця, якого знають у світі.

6 грудня 1920 р. у родині емігрантів з Галичини народився Михайло Каша (Michael Kasha) (6 грудня 1920, Елізабет, Нью-Джерсі – 12 червня 2013, Таллахассі, Флорида) – видатний американський хімік українського походження, професор біофізики, директор заснованого ним же Інституту молекулярної біофізики Флоридського державного університету. Член Американської академії мистецтв та наук, Національної академії наук (США).

Михайло Каша навчався в Мічиганському та Каліфорнійському університетах. Михайло розповідав, у яких умовах вони щоденно працювали над збагаченням плутонію – без спецодягу й захисних екранів, але з великим ентузіазмом і вірою в перемогу над ворогом. На щастя, променевої хвороби ніхто не отримав. Михайло вчасно закінчив заплановані експерименти і в січні 1945 р. захистив дисертацію на тему «Триплетні стани органічних молекул». Одержані ним результати й зроблені висновки збурили весь науковий світ. 1933 р. інший видатний українець – Олександр Яблонський, який працював у Польщі, геніально передбачив існування цього зв'язку через невідомий довготривалий електронний збуджений стан. У своїй дисертації Каша якраз і доводив, що таким станом є триплетний стан молекул. Саме цей висновок наразився на цілковите неприйняття й нищівну критику всієї наукової спільноти. Такі визначні вчені, як нобелівські лауреати Джеймс Франк і Роберт Муллікен, виступили категорично проти. Сутність їхньої критики зводилася до того, що перехід з синглетного в триплетний стан неможливий у силу законів квантової механіки. Проте експерименти Льюїса і Каші показували інше [3].

У 1945 р. здобув ступінь доктора фізико-хімічних наук. Як науковець він зробив значний внесок у розвиток американської науки, особливо молекулярної електронної спектроскопії та молекулярної фотохімії. Залишив чимало робіт з теорії про хімічну реакцію плутонію, здійснив відкриття в теорії люмінесценції, спектроскопії із фізичним і біологічним використанням. Сформулював правило Каші – складову молекулярної спектроскопії та сучасної фотохімії. Опублікував низку праць з теорії хімічних реакцій плутонію. За досягнення в науці нагороджений медаллю Джорджа Портера та медаллю Роберта Муллінера, а також удостоєний 5-ти нац. нагород США. У 1979–1984 рр. за призначенням президента США Дж. Картера був членом національної Ради з науки. Був професором і деканом факультету хімії Флоридського університету. Після відкриття заснованого ним же Інституту молекулярної біофізики при університеті штату Флорида є його директором. [2].

З 1943 року Михайло Каша працював в університеті Берклі, а з 1951 року – в університеті Флориди, ставши згодом символом цього університету. Тут він був професором і деканом хімічного

факультету, виховавши цілу плеяду таких же успішних науковців як і сам. Одним з найбільших його внесків у розвиток науки стало створення Інституту молекулярної біофізики при університеті Флорида, який він очолював понад 20 років.

Про визнання авторитету науковця свідчить те, що в 1979 р. президент США Джиммі Картер призначив М. Кашу членом національної Ради з науки. Також М. Каша був членом низки американських національних академій, зокрема Бразильської академії наук (1991), почесним доктором наук університету Гонзага (Вашингтон, 1988) та Гданського університету (Польща, 1992). У 1990 році був обраний першим зарубіжним членом НАН України (тоді це була ще Академія наук УРСР).

Цікава і менш знана сфера реалізації талантів Михайла Каші – конструювання гітар. Він відомий у музичному світі як конструктор унікальних гітар з високими значеннями гучності та тривалості звуку.

При всьому розмаїтті творчого доробку Михайла Каші він увійде в історію світової науки передусім як король електронних збуджених станів молекул.

Список використаних джерел

1. Diaspora.ua. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1164635319001226&id=100063643056570&rdid=XB2OForWKjcR5CRW.

2. Абліцов В. Г. Каша Михайло Степанович. URL: http://resource.history.org.ua/cgibin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21STR=Kasha_M.

3. Демченко О. Відомий і невідомий Михайло Каша. URL: https://zn.ua/ukr/personalities/vidomiy-i-nevidomiy-mihaylo-kasha-_.html.

Наталія Пузирна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
НУ «Чернігівська політехніка»

ПОНЯТТЯ ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ ЯК АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Порушення митних правил – це протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений порядок переміщення товарів, транспортних засобів

через митний кордон України, їхнього митного оформлення, а також на митні відносини в інших сферах.

Порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, за яке передбачена адміністративна відповідальність.

Науковці сходяться на думці, що порушення митних правил є серйозним правопорушенням, яке завдає значної шкоди державі та суспільству. Вони також вважають, що необхідно посилювати боротьбу з порушеннями митних правил шляхом удосконалення законодавства, підвищення ефективності діяльності митних органів та інформування громадян про відповідальність за порушення митних правил.

Зокрема, В. В. Хомутянський зазначає: «що порушення митних правил – це діяння суб'єктів митних правовідносин, які характеризуються такими обов'язковими ознаками: а) протиправністю (порушення конкретної норми МК України); б) винністю (протиправне діяння, скоєне умисно або з необережності); в) караністю (за скоєне порушення відповідальність передбачена нормами Митного кодексу України)» [1, с. 76].

Курило Т. В. дає таке визначення порушення митних правил: «порушення митних правил є протиправною, винною (умисною чи з необережністю) дією або бездіяльністю, що порушує: встановлений порядок руху через митний кордон України товарів та транспортних засобів; митне оформлення та здійснення митного контролю за ними; оподаткування митом, податками і митними зборами на товари та транспортні засоби» [2, с. 100].

Соломенко Г. В. визначає п'ять ознак порушення митних правил:

«1) діяння (у переважній більшості – дія), спрямоване на порушення норм, встановлених митним законодавством; 2) протиправність – діяння, спрямоване на порушення норм, встановлених митним законодавством; 3) винність – діяння вчинено навмисно чи з необережності як вияв свідомості особи; 4) караність – за вчинене діяння Митний кодекс України встановлює адміністративну відповідальність; 5) суспільна небезпечність – діяння посягає на митну безпеку держави та завдає шкоди суспільним відносинам у сфері державної митної справи» [3, с. 29].

У п. 28 статті 4 Митного кодексу України законодавцем закріплено, що митні правила являють собою встановлені Митним кодексом України та іншими актами законодавства України по-

рядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем, або контроль, який покладено на митні органи Митним кодексом України та іншими законами України [4].

Тобто порушення митних правил завдає значної шкоди державі та суспільству. Воно негативно впливає на економіку країни, порушує законні права та інтереси громадян, що може призвести до негативних наслідків у сфері охорони здоров'я, громадської безпеки та інших сферах. Тому необхідно посилювати боротьбу з порушеннями митних правил шляхом удосконалення законодавства, підвищення ефективності діяльності митних органів та інформування громадян про відповідальність за порушення митних правил.

Відповідно до статті 458 Митного кодексу України – порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке відповідно являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи, і за які передбачена адміністративна відповідальність [4].

Порушення митних правил має свій юридичний склад.

Об'єктом порушення митних правил є:

1) встановлений порядок переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;

2) порядок митного оформлення товарів, транспортних засобів;

3) митні відносини в інших сферах.

Суб'єктом порушення митних правил може бути:

– фізична особа, яка досягла 16-річного віку;

– юридична особа.

Об'єктивна сторона порушення митних правил може виявлятися у:

1) вчиненні дій, що порушують встановлений порядок переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон Ук-

раїни, їхнього митного оформлення, а також митні відносини в інших сферах;

2) бездіяльності, яка призвела до порушення встановленого порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, їхнього митного оформлення, а також митних відносин в інших сферах.

Суб'єктивна сторона порушення митних правил характеризується умислом або необережністю.

Крім вищеперерахованих елементів юридичного складу правопорушення, І. Г. Бережнюк виділяє додатково предмет адміністративного проступку, який є предметом матеріального світу, і стосовно якого є суспільні відносини, які своєю чергою захищені нормами адміністративного права [5, с. 264].

Предметом порушення митних правил є:

а) товари, транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України;

б) документи, що стосуються переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;

в) інші предмети, що пов'язані з порушенням митних правил.

Стаття 461 Митного кодексу України визначає, що за порушення митних правил можуть бути накладені такі адміністративні стягнення:

а) попередження;

б) штраф;

в) конфіскація товарів, транспортних засобів комерційного призначення – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю (крім транспортних засобів комерційного призначення, які використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що здійснюються відповідно до розкладу руху на підставі міжнародних договорів, укладених відповідно до закону), а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України поза місцем розташування митного органу.

Розміри адміністративних стягнень за порушення митних правил визначаються Митним кодексом України та законами України.

Таким чином, порушення митних правил є серйозним правопорушенням, яке завдає значної шкоди державі та суспільству. Воно негативно впливає на економіку країни, порушує законні права та інтереси громадян, а також може призвести до негативних наслідків у сфері охорони здоров'я, громадської безпеки та інших сферах. Щоб запобігти порушенням митних правил, необхідно дотримуватися вимог законодавства України, а також інформувати митні органи про будь-які порушення, які стали відомі.

Список використаних джерел

1. Хомутянський В. В. Сучасні проблеми юридичної кваліфікації порушень митних правил. *Право і суспільство.* 2019. № 6. Ч. 2. С. 73–79.

2. Курило Т. В. Митне право України : навч. посібник. Львів : Новий світ 2000, 2007. 240 с.

3. Соломенко Г. В. Адміністративно-правові засади боротьби з порушеннями митних правил : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2017. 209 с.

4. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/conv#n316 (дата звернення: 07.12.2024).

5. Актуальні питання теорії та практики митної справи : монографія / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 428 с.

Анастасія Рябуха,
курсантка 2 курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Дмитро Покришень,***
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. директора Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

АВТОМАТИЗАЦІЯ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ТА КРЕАТИВНІСТЬ

Сьогодні потенціал застосування штучного інтелекту (ШІ) дуже широкий, він використовується в багатьох сферах: медицина, фінанси, промисловість, торгівля, страхування, подорожі, дозвілля, побут людини тощо. Значну роль відіграє ШІ в роботі підприємств. Він допомагає автоматизувати процеси, які потребують неабияких зусиль, та мінімізувати участь людини у виробництві. Перспективи штучного інтелекту: підвищення ефективності, зру-

чність, позбавлення довготривалих процесів і автоматизація вже звичних. Поки що цей порівняно новий напрям стикається з великими труднощами під час впровадження рішення в життя. Дослідження McKinsey підтверджує, що найближчим часом автоматизація виробництва прискориться. Наприклад, у Китаї та Індії 50 % робочого процесу беруть на себе інтелектуальні системи [1].

Нині використання ШІ в бізнесі стало реальністю. Відеоігри, безпілотні автомобілі, чат-боти, технологія розпізнавання облич, голосові помічники Alexa, Google Assistant, Cortana, Siri, реклама в соціальних мережах і робота самих соціальних мереж (яких зараз дуже багато) працюють на базі цього штучного інтелекту. ШІ вже вміє писати текст і музику, створювати картинки, аналізувати судові справи, проводити медичне обстеження, управляти та контролювати складні пристрої [1].

ШІ стає все більш поширеним і в судочинстві. Використання ШІ в судочинстві та ухваленні судових рішень має значний потенціал для поліпшення ефективності, точності й доступності юстиції. Однак цей розквіт ШІ також супроводжується певними ризиками і викликами, які потребують ретельного вивчення і вирішення. Одна з головних проблем полягає в тому, що використання ШІ в судових процесах може впливати на принципи справедливості та правосуддя.

Наприклад, алгоритми машинного навчання, засновані на великих обсягах даних, можуть постраждати від прихованих несправедливостей або враховувати системні спотворення, наявні в суспільстві. Це може призвести до упереджених судових рішень, які дискримінують певні групи на основі раси, статі чи інших факторів. Другою проблемою є відсутність прозорості та підзвітності в системах штучного інтелекту, які використовуються судовою системою [2].

Автоматизація судових процесів за допомогою ШІ може принести такі переваги, як підвищення швидкості та ефективності ухвалення рішень, зменшення людських помилок і більш об’єктивний підхід до судових процесів. ШІ може швидко аналізувати великі обсяги інформації та виявляти недоліки або суперечності в судових рішеннях, допомагаючи підвищити справедливість і послідовність судочинства [2].

Одним із прикладів впровадження автоматизації судових процедур є використання систем розпізнавання мовлення та автоматичного формування тексту для створення судових рішень. Це могло б спростити процес написання рішень, скоротити час підготовки суддями документів, а також стандартизувати та уніфікувати формулювання рішень [2].

Отже, автоматизація та ШІ змінюють світ роботи і повсякденне життя. Ці технології створюють нові можливості та виклики для особистого зростання і творчого розвитку. До позитивних аспектів ШІ можна віднести те, що він допомагає людям не зациклюватись на рутині, а зосередитись на більш творчих сторонах роботи. Крім того, ШІ може генерувати нові ідеї, аналізувати великі обсяги даних та надавати інструменти для візуалізації, що стимулює творчий процес. Серед основних ризиків потрібно виокремити те, що автматизація може призвести до втрати робочих місць, особливо в рутинних та повторюваних сферах діяльності. Також не у всіх є рівні можливості до інформації та ШІ, що може призвести до цифрової нерівності.

Список використаних джерел

1. Бриль І. В. Штучний інтелект в реаліях сучасності. Київ, 2023. URL: https://books.google.com.ua/books?id=UOG9EAAAQBAJ&lpg=PA66&ots=WiNgC6jjvW&dq=%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%96%20%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82&lr&hl=uk&pg=PA66#v=onepage&q&f=true.

2. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023.

Людмила Олефір,
заступник начальника кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;
Володимир Барахта,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;
Наталія Дудка,
старший викладач кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

МАТИ Й ДИТИНА В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА РЕАЛІЇ

Вагітність та материнство – це не лише важливі соціальні ролі, а й специфічні фізіологічні та психічні стани, які можуть впливати на здатність особи відбувати покарання. З огляду на це українське законодавство передбачає певні преференції для вагітних жінок і матерів з малолітніми дітьми, яких засуджено до позбавлення волі. Однак незважаючи на положення законодавства, питання утримання жінок у місцях позбавлення волі разом з дітьми, а також застосування до них покарання, залишається предметом обговорення серед правознавців та правозахисників.

Згідно зі статтею 83 Кримінального кодексу України (КК України) передбачено звільнення від відбування покарання для вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років [1]. Однак існує певне обмеження: жінки, засуджені за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини на строк більше п’яти років, не можуть скористатися цією можливістю.

У статті зазначено, що суд може звільнити жінку від відбування покарання в межах строку, що відповідає тривалості відпустки за вагітністю, пологами та доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Нагляд за такими жінками здійснюється уповноваженим органом з питань пробації.

Водночас, якщо жінка, звільнена від покарання, відмовляється від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адмініс-

тративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, суд може за поданням органу пробації направити таку засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком.

У статті 79 КК України передбачено ще один механізм звільнення жінок від покарання – це звільнення з випробуванням [1]. Це правило стосується вагітних жінок або матерів, які мають дітей до семи років. Така правова норма не може бути застосована до жінок, засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Також законодавець визначив, що жінку можна звільнити не тільки від відбування основного, а й додаткового покарання із встановленням іспитового строку в межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку. У разі звільнення на засуджену жінку суд покладає обов'язки, що зазначені у статті 76 КК України. Такі жінки перебувають на обліку в уповноваженому органі з питань пробації за місцем проживання.

Залежно від поведінки засудженої особи суд може ухвалити рішення щодо подальшого відбування покарання згідно з вироком суду в установі або звільнити від покарання після закінчення строку.

Згідно зі статтею 141 Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України) для жінок, які відбувають покарання в установах, що передбачають позбавлення волі, за необхідності організовуються спеціальні установи для утримання дітей, зокрема, будинки дитини [2]. Це дозволяє жінкам утримувати своїх дітей до трьох років разом з ними, забезпечуючи їм певний рівень соціального захисту та розвитку в умовах ізоляції.

В Україні наявні такі установи, зокрема при Надержинщенській виправній колонії № 65 (повторно засуджені) та Кам'янській виправній колонії № 34 (засуджені вперше), де організовані будинки дитини. Вони забезпечують умови для нормального розвитку дітей під опікою держави [3]. Однак важливо зазначити, що умови утримання матерів і дітей у таких закладах потребують удосконалення, оскільки вони часто не відповідають міжнародним стандартам.

Дослідження вказують на те, що перебування жінок у місцях позбавлення волі може негативно впливати на їх психічний стан, а також на розвиток дітей, що перебувають разом з ними. Враховуючи обмеження свободи, психологічний тиск, ізоляцію та проблеми з адаптацією до жорстких умов, діти, які ростуть у таких умовах, можуть мати серйозні проблеми з соціалізацією та розвитку особистості.

Згідно з міжнародними стандартами, зокрема Рекомендацією № 1469 (2000) Парламентської Асамблеї Ради Європи [4], повинні бути дотримані права матерів та дітей в установах позбавлення волі. Важливо забезпечити умови, в яких діти можуть отримувати належний догляд, здорове харчування, медичне обслуговування та підтримку, яка забезпечить їх правильний розвиток. Ці принципи також підтримуються в Конвенції ООН про права дитини [5], де зазначається, що дитина має право на здорове зростання та розвиток, а також на свободу й особисту недоторканність.

Незважаючи на певні преференції для вагітних жінок та матерів з дітьми, які відбувають покарання в Україні, існує низка проблем, пов'язаних з реалізацією цих прав. Законодавство, яке передбачає звільнення від відбування покарання для певних категорій жінок, потребує вдосконалення з урахуванням міжнародних стандартів прав людини та специфіки виконання покарання для цієї категорії осіб.

Потрібно вжити заходів для поліпшення умов утримання жінок та дітей у місцях позбавлення волі, забезпечити належний медичний догляд, а також посилити контроль за дотриманням прав дітей, що перебувають у таких установах. Законодавча та практична реалізація прав матерів та дітей у системі кримінально-виконавчого законодавства України має бути зосереджена на дотриманні міжнародних стандартів і на захисті прав дитини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 1107. 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Про затвердження Типового положення про будинок дитини при виправній колонії : наказ Міністерства юстиції України ; МОЗ України ; Положення від 21 бер. 2013 р. № 500/5/219.

4. Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи. Страсбург, 4 квітня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_053#Text (дата звернення: 29.11.2024).

5. Декларація прав дитини: ООН; Декларація : міжнародний документ від 20 лист. 1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 29.11.2024).

Станіслав Петренко,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЯК ОДИН З МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Питання запобігання, нейтралізації криміногенних детермінант, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, завжди були в центрі уваги вчених-кримінологів.

Головна мета заходів запобігання полягає в тому, щоб створити в державі таке сприятливе становище, такий міцний правопорядок, що гарантували б зниження злочинності до мінімального рівня, який доступний у суспільстві з урахуванням його економічних, організаційно-управлінських, суспільно-психологічних та інших умов існування [1, с. 353].

Ефективність запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів, значною мірою залежить від ступеня продуктивності взаємодії між собою всіх державних органів, зокрема правоохоронної системи та суду.

Закалюк А. П. визначає запобігання злочинності як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її виявів, передусім причин і умов останніх, через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [2, с. 324].

Науковці серед заходів стосовно нейтралізації криміногенних детермінант, що сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, зазначають удосконалення кримінального законодавства в частині, що передбачає від-

повідальність за злочини, пов'язані з порушенням законодавства про бюджетну систему України [4, с. 128].

При цьому, на нашу думку, значно менша увага приділяється вдосконаленню кримінального процесуального законодавства, що є невиправданим та несправедливим, оскільки воно, фактично, виступає єдиним інструментарієм правоохоронних органів та суду з виконання основних завдань кримінального провадження: захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, згідно зі статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України [3].

Зокрема, одним із засобів швидкого та ефективного судового розгляду кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів, зменшення навантаження на слідчі органи, прокурорів і суд та раціонального використання ресурсів, є впровадження у практичну діяльність інституту угод.

За даними, отриманими в результаті узагальнення судової практики щодо здійснення кримінального провадження на підставі угод, вбачається збереження тенденції до поширення практики застосування інституту угод у кримінальному судочинстві. При цьому з аналізу судової статистики вбачається, що незважаючи на позитивну динаміку затверджених вироків на підставі угод і з огляду на те, що цей інститут є новим для кримінального судочинства, його механізм ще не відпрацьовано судовою практикою та достатньою мірою не досліджено науковою доктриною [11].

На сьогодні інститут угод про визнання винуватості охоплює близько п'яту частину всіх розглянутих судами першої інстанції кримінальних проваджень [12].

В американській правозастосовній практиці сфера застосування угод про визнання винуватості є традиційно широкою та охоплює практично всі види економічних злочинів. До того ж на відміну від української практики укладання угод про визнання винуватості обвинуваченим, яка тільки-но формується з урахуванням власних спроб і помилок, у США укладання таких процесуальних угод між сторонами обвинувачення та захисту є ефективним важелем не лише для встановлення вини порушника

з його власною допомогою в тих випадках, коли з об'єктивних причин правоохоронцям важко довести вину. Навпаки, другою, не менш важливою функцією таких угод є отримання від обвинуваченого важливої інкримінуючої інформації про інші латентні злочини (зокрема, у сфері економіки) в обмін на особисті кримінально-правові преференції. Таким чином, для федеральних агентів укладання угод про визнання винуватості стає умовним ключем для успішного переслідування інших економічних злочинів, що є тим більш необхідним за умови хронічного браку кадрових і матеріальних ресурсів [8, с. 388].

За даними судової статистики майже 97 % кримінальних справ про економічні злочини в цій державі завершуються саме підписанням угоди про визнання порушниками своєї вини. Американські фахівці небезпідставно порівнюють юридичну природу угод про визнання винуватості з цивільно-правовими угодами (контрактами). Справді, така кримінально-процесуальна угода укладається в письмовій формі між двома сторонами – прокурором та обвинуваченим, а також затверджується судом, створюючи в такий спосіб новий юридичний факт [10, с. 1].

Показово, що висновки американських науковців, ґрунтуючись на результатах кримінально-правових, кримінологічних, соціологічних, психологічних та статистичних досліджень, підтверджують тезу про попереджувальний вплив кримінального закону. По-перше, власне факт наявності кримінально-правових санкцій за вчинення того чи іншого злочину вже є чинником, що стримує злочинність. По-друге, якщо за злочин законом уже передбачене покарання у виді позбавлення волі, то подальше збільшення його строку не матиме попереджувального ефекту. По-третє, на практиці невідворотність кримінальної відповідальності часто має більший вплив на поведінку потенційних правопорушників, аніж тяжкість покарання [7, с. 34–35].

Вітчизняні науковці, досліджуючи проблематику застосування інституту угод у кримінальному провадженні, вказують на практично важливі запитання: чи можуть сторони угоди про примирення або про визнання винуватості визначати покарання, а суди – затверджувати відповідні угоди, якщо окремі питання з приводу міри покарання особи в конкретній кримінально-правовій ситуації не врегульовані на нормативному рівні, а також

якщо відсутні правозастосовні орієнтири для їх вирішення? Адже значна частина питань, пов'язаних з призначенням покарання, залишається, як відомо, нерозглянутою. Зокрема, на законодавчому рівні не розв'язане питання про мінімальну межу покарання за незакінчений злочин, про можливість застосування положень частин 2, 3 ст. 68 та ст. 69-1 КК до додаткових покарань, про співвідношення окремих видів пом'якшення покарання, про максимальну межу остаточного покарання за сукупністю злочинів у виді штрафу, якщо за окремі злочини штраф призначався з виходом за межі санкції у порядку, передбаченому ч. 2 ст. 53 КК, тощо [8, с. 389].

Штраф як вид кримінального покарання має певні позитивні риси, такі як: ефективний вплив на злочинця без застосування до нього надзвичайних і суворих заходів, зокрема, позбавлення волі; скорочення питомої ваги позбавлення волі у структурі караності злочинів і зниження рівня переповнення установ виконання покарань; відсутність потреби у спеціальній виконавчий системі; доходність для державного бюджету [5, с. 156].

При цьому варто звернути увагу також на висловлене в юридичній літературі застереження про те, що вітчизняній судовій практиці призначення покарання притаманна тенденція призначення покарань ближче до нижньої межі санкції за відсутності обтяжувальних обставин; аналогічна тенденція спостерігається також у контексті призначення покарання на підставі угод, оскільки цей вид кримінального провадження здебільшого розрахований на обрання м'яких видів покарань із тих, які передбачені санкцією статті кримінального закону. Ураховуючи фактичну та юридичну відсутність ролі суду у розв'язанні питання щодо обрання виду та міри покарання у провадженнях на підставі угод, вагомого значення в таких провадженнях набувають питання регламентації меж покарання [9, с. 331].

Досліджуючи проблематику інституту угод у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, неможливо пройти осторонь законодавчих змін у цій сфері стосовно корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Так, 01 листопада 2024 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» [6].

Вказаним Законом, зокрема:

– доповнено частину третю статті 53 КК України положеннями, які передбачають можливість застосування додаткового покарання у виді штрафу у разі, коли воно не передбачено в санкції статті;

– встановлено можливість застосування додаткового покарання у виді конфіскації майна в разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у випадках укладання угоди;

– визначено, що підставою для укладання угоди про визнання винуватості є викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, і за умови повного або часткового відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди;

– встановлює виняток щодо обмежень застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням згідно зі ст. 75 КК України у кримінальних провадженнях цієї категорії;

– запроваджує механізм погодження угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією керівником відповідного органу прокуратури;

– удосконалює судовий розгляд та затвердження угоди про визнання винуватості та надання можливості внесення зміни до укладеної угоди до моменту видалення суду до нарадчої кімнати.

На нашу думку, запровадження подібних механізмів щодо стимулювання укладення угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, може сприяти зниженню рівня бюджетної злочинності в Україні завдяки більш ефективному здійсненню

досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень цієї категорії.

Водночас зазначимо, що зміни до ст. 470 КПК України в частині впровадження механізму погодження угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальних провадженнях з керівником відповідного органу прокуратури на практиці можуть завадити створенню необхідних передумов для ширшого застосування інституту угод, проте вказане питання потребує подальшого дослідження судової статистичної звітності.

Аналізуючи зазначене, вважаємо, що вдосконалення законодавства щодо розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, є вагомим чинником щодо запобігання цього виду злочинності.

Це питання потребує обговорення як серед науковців-кримінологів, так і практичних працівників правоохоронних органів та суду.

Список використаних джерел

1. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5-ти т. / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1. Київ : Ін Юре, 2007. 423 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, чинний. Редакція від 21.11.2024 (підстава 4074-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n387 (дата звернення: 08.12.2024).

4. Запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : наук.-практ. посіб. / В. В. Кулаков, В. В. Лень, С. С. Мірошніченко, В. М. Руфанова та ін. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. 289 с.

5. Волинець Р. А. Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства України (ст. 210 КК України) : монографія. Київ : Дакор, 2012. 184 с.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України № 4033-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#Text (дата звернення: 08.12.2024).

7. Von Hirsh A. Et Al. Criminal Deterrence and Sentence Severity: An Analysis of Recent Research. Portland, Oregon : Hart, 1999. 65 p.

8. Каменський Д. В. Кримінально-правова охорона економічних відносин у США та Україні: компаративістське дослідження : дис. … д-ра юрид. наук. Сєвєродонецьк, 2020. 497 с.

9. Бабанли Р. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 488 с.

10. Ellis A., Allenbaugh M. Plea Bargained v. Open Pleas: What the Data Reveal. White-Collar Crime. *Westlaw Journal.* 2017. № 7. Volume 31. P. 1–6.

11. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 09.12.2024).

12. Статистична інформація про розгляд судами першої та апеляційної інстанцій кримінальних проваджень та справ про адміністративні правопорушення упродовж 9 місяців 2018–2019 років. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/9_mis_2018_2019_pokaznyky.pdf (дата звернення: 09.12.2024).

Олена Петрик,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Володимир Падалка,
здобувач вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ КАТУВАННЮ

Ухвалення спеціальних міжнародних актів у боротьбі з катуваннями свідчить про серйозність проблеми, але постійна потреба в нових актах показує, що попередні заходи не були ефективними.

Протягом багатьох років катування використовувалися як основний метод отримання доказів і широко застосовувалися під час розслідувань. Однак протягом останніх 50 років був розроблений значний міжнародно-правовий інструментарій, який забороняє катування та інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує поводження чи покарання.

Як зазначає Н. Г. Телесніцький, норми міжнародного кримінального права щодо відповідальності за катування є основними, тоді як національні норми є допоміжними і розвиваються в контексті відповідних міжнародних конвенцій. При цьому націо-

нальні законодавчі акти, які передбачають переслідування за катування, повинні повністю відповідати загальноприйнятим (світовим, європейським) стандартам у протидії цьому кримінальному правопорушенню [1, с. 123].

Катування є кримінальними правопорушеннями згідно з принципами міжнародного права, які забороняються суворо й без будь-яких винятків у всіх відповідних документах. Ця заборона є обов'язковою для всіх держав, незалежно від їхнього статусу в ратифікації міжнародних договорів, і вважається кримінальним правопорушенням проти людяності при систематичному застосуванні [2, с. 228]. Згідно зі статтею 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду «кримінальні правопорушення проти людяності» – це будь-які дії, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення [3, с. 164].

Під час розгляду скарг за статтею 3 Конвенції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) проводиться докладний аналіз усіх матеріалів, представлених сторонами. Аналіз рішень ЄСПЛ стосовно цієї статті свідчить про її важливість як однієї з основних цінностей демократичного суспільства. Згідно з цією статтею категорично забороняється будь-яке катування чи нелюдське, принижуюче гідність поводження, незалежно від обставин справи чи поведінки потерпілого [4, с. 130].

Крім того, на нашу думку, важливо зазначити, що вирішення справ за статтею 3 Конвенції відіграє значну роль у забезпеченні захисту прав людини та утвердженні принципів правової держави. Рішення, прийняті Європейським судом з прав людини у відповідь на скарги за цією статтею, часто встановлюють прецеденти, які мають велике значення для захисту гідності та безпеки кожної людини. Такий підхід сприяє зміцненню правових механізмів, що регулюють поведінку державних органів і визначають стандарти захисту особистості в демократичних суспільствах.

На цьому етапі важливо враховувати, що недоліки в розслідуванні випадків катувань можуть мати серйозні наслідки для жертв та для відповідності міжнародним нормам прав людини. Крім того, введення категорії «саботування проведення розслідування» може відображати реальні труднощі та перешкоди, з якими стикаються деякі держави під час здійснення розслідувань.

Україні як члену міжнародної спільноти потрібно впроваджувати набір стандартів і процедур для ефективного розслідування випадків катувань. Перш за все це зумовлено збройного агресією росії проти України, адже, як зауважують К. В. Катеринчук та К. Грабчук, їх масштаб важко виміряти. Це насамперед велика кількість застосування катувань, що вчиняються до цивільних осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях та українських військовополонених [5, с. 414].

Наша держава зобов'язана створювати відповідні закони та механізми для запобігання, розслідування та покарання винних у випадках катувань. Це може містити в собі розроблення та вдосконалення законодавства, забезпечення незалежних і ефективних механізмів нагляду за правопорушеннями й навчання судових органів, правоохоронних органів та інших учасників правоохоронної системи.

Крім того, Україна зобов'язана забезпечувати доступ до правосуддя та компенсації для жертв катувань, а також відшкодування за моральну та матеріальну шкоду, заподіяну ними. Успішне впровадження міжнародних стандартів щодо катувань в Україні є важливим етапом на шляху до зміцнення прав людини та побудови справедливого і правового суспільства.

Україна повинна також активно сприяти освіті та підвищенню обізнаності громадян щодо їхніх прав, зокрема право на недоторканність та захист від катувань. Це може бути здійснено через проведення інформаційних кампаній, навчальних програм та залучення громадських організацій і ЗМІ.

Наступне проблемне питання – вік, з якого настає кримінальна відповідальність за вказане кримінальне правопорушення. В Україні кримінальна відповідальність за катування настає з 16 років. Однак виникає питання, чому українське законодавство встановлює саме цей вік для відповідальності за такий серйозний злочин, як катування, який міжнародними актами визнається одним з найтяжчих. На нашу думку, доцільно було б знизити цей вік до 14 років, оскільки катування завдає шкоди не тільки здоров'ю, а й свободі та гідності особи. Крім того, виявлення схильності до жорстокості в ранньому віці може допомогти попередити вчинення більш тяжких злочинів у майбутньому.

Отже, міжнародно-правові стандарти протидії катуванням є важливим і невід'ємним інструментом у боротьбі за захист прав людини. Вони встановлюють норми та обов'язки держав перед міжнародним співтовариством щодо запобігання катуванням, розслідування випадків і покарання винних осіб. Застосування цих стандартів потребує від держав вжиття відповідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для забезпечення дотримання прав людини і запобігання катуванням у всіх їх аспектах.

Список використаних джерел

1. Телесніцький Г. Н. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за катування. *Юридичний вісник.* 2012. № 2 (23). С. 122–127.

2. Замула А. Ю. Застосування норм міжнародного права щодо заборони катування та їх імплементація в законодавство України. *Актуальні проблеми держави і права.* 2014. Вип. 73. С. 227–233.

3. Богів Я., Ниця́пин С. Характеристика катування як злочину : міжнародно-правовий аспект. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів Третьої міжнар. науково-практ. конф. (28 квіт. 2023 р.). 2023. С. 163–165.

4. Михайлик О. Г. Катування як специфічний вид насильства в установах виконання покарань України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2019. № 14. С. 126–134. URL: https://doi.org/10.33244/2521-1196.14.2019.126-134.

5. Катеринчук К. В, Грабчук К. Катування як прояв порушення законів та звичаїв війни. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів xxi століття* : Всеукр. науково-практ. конф. (7–8 груд. 2023 р.). 2023. С. 413–415.

Анастасія Рябуха,
курсантка 2 курсу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України;
Никита Томков,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Агресія з боку росії суттєво вплинула на всі сфери життя українського суспільства і діяльності держави. Слід зазначити, що саме належне функціонування вищої освіти в період війни

відіграє неабияку роль у підтримці діяльності суспільства, захисті його моральних, культурних і наукових цінностей, а також у підготовці країни до відбудови після завершення бойових дій. Розвиток вищої освіти у післявоєнний період війни має надзвичайно велике значення, адже саме вона відіграє ключову роль у збереженні інтелектуального потенціалу нації, підтримці економіки та закладанні основ для поствоєнної відбудови.

Спричинені війною величезні руйнування інфраструктури України, в тому числі закладів освіти, призвели до того, що набуло поширення таке явище як розпорошеність академічних громад по великих територіях в Україні і за кордоном, що неодмінно в майбутньому вплине на кількість і якість відновлених після перемоги українських університетів.

Окремої уваги потребує аналіз думки Сергія Квіта, який зазначає, що слід пам'ятати про небезпеки «ручного» бюрократичного регулювання, особливо стосовно кількості закладів вищої освіти. Необхідно враховувати потреби національної економіки та особливості розвитку регіонів, зокрема ринкові важелі, в тому числі через запровадження всебічної університетської і фінансової автономії, а також формування у вищій освіті державної політики, яка б окреслювала перспективи розвитку українського суспільства. Українська держава має змінити ставлення до сфери вищої освіти і наукових досліджень. Оскільки лише створення реальних, а не вдаваних можливостей для розвитку якісного нового знання, підготовки лідерів та фахівців, запровадження інновацій, умов для існування інтелектуальних екосистем розгортає належні й реальні перспективи для розвитку самої держави та українського суспільства. Ми говоримо про відчутне підвищення заробітної плати для освітян, капіталовкладення в науку та створення необхідних законодавчих підстав для розвитку академічної сфери, починаючи з фінансової автономії [1].

Отже, для ефективного розвитку України необхідно змінити ставлення до вищої освіти та наукових досліджень. Лише забезпечивши реальні можливості для створення нової освітньої реформи, зокрема процеси євроінтеграції, а також для впровадження інновацій та розвитку інтелектуальних екосистем, можна створити сприятливі умови для прогресу держави.

Враховуючи виклики сьогодення, можемо спрогнозувати основні напрями розвитку вищої освіти в Україні у післявоєнний період, а саме:

– реконструкція зруйнованих закладів освіти;

– використання цифрових платформ навчання для забезпечення доступу до освіти;

– співпраця з міжнародними організаціями, урядами інших країн і фондами для отримання фінансової підтримки на відбудову та розвиток освіти;

– розширення співпраці із закордонними університетами для створення спільних дослідницьких проєктів і програм обміну;

– перегляд навчальних планів відповідно до сучасних викликів, зокрема в галузях інженерії, медицини, інформаційних технологій, кібербезпеки та відновлюваної енергетики;

– введення дисциплін для здобувачів вищої освіти, враховуючи реальні виклики сьогодення;

– забезпечення умов для повернення українських науковців із-за кордону, створення привабливих умов для роботи й досліджень;

– забезпечення фінансової підтримки студентів, які постраждали від війни;

– адаптація освітніх програм з європейськими стандартами, що сприятиме визнанню українських дипломів за кордоном;

– посилення уваги до дисциплін, які формують національну свідомість і зберігають українські традиції.

Окрему роль щодо розвитку освіти у післявоєнний період маємо віднести інноваціям, що є ключовим фактором економічного зростання та конкурентоспроможності країни. Тому формування інноваційної системи є важливим напрямом розвитку вищої освіти. Держава має сприяти формуванню інноваційної системи у поствоєнний період шляхом забезпечення підтримки досліджень та розробок, підвищення якості науково-технічного потенціалу вищих навчальних закладів. Важливо також забезпечити зв'язок між вищою освітою та науково-технічним розвитком країни. Для цього можна створити механізми співпраці між науковими установами та вищими навчальними закладами, підтримувати міжнародні наукові проєкти та залучати іноземних науковців до співпраці з українськими вченими та студентами. Формування національної інноваційної системи є важливим за-

вданням державного управління розвитком вищої освіти в сучасних умовах. Це допоможе забезпечити конкурентоспроможність країни в глобальному світі та сприятиме її сталому економічному зростанню [2, с. 7–8].

Таким чином, розбудова освіти після війни стане важливим фундаментом для відновлення та процвітання України. Інвестуючи в неї, ми інвестуємо в майбутнє нашої країни, де знання, креативність і єдність сприятимуть відродженню сильної та незалежної держави.

Список використаних джерел

1. Сергій Квіт: Реформи в освіті направлені на дерегуляцію та децентралізацію. URL: https://mon.gov.ua/news/sergiy-kvit-reformi-v-osviti-napravleni-na-deregulyatsiyu-ta-detsentralizatsiyu (дата звернення: 02.12.2024).

2. Гонтар З.Г. Державне управління розвитком вищої освіти в Україні: європейський вимір. *Публічне управління та соціальна робота.* 2023. №1. С. 5–11.

Дарина Савельєва,
курсантка 2 курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: ***Дмитро Покришень***,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. директора Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ЧАТ-БОТІВ У НАДАННІ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ

У сучасну епоху цифровізації юридичні чат-боти залишаються інструментом для надання правової допомоги. Вони можуть спростити доступ до юридичних послуг, зробити їх оперативними та доступними для широкого кола людей, що особливо актуально в умовах зростання попиту на онлайн-сервіси.

Мета дослідження – проаналізувати роль юридичних чат-ботів у трансформації ринку юридичних послуг, їх ефективність, обмеження та перспективи розвитку.

Методика. Для дослідження використовувалися методи порівняльного аналізу, огляд кейсів впровадження чат-ботів, а також емпіричний підхід шляхом аналізу оглядів користувачів таких сервісів.

Сучасні чат-боти на основі штучного інтелекту, які застосовують технології обробки природної мови та машинного навчан-

ня, стрімко інтегровані в цифрові сервіси. Їхня здатність забезпечувати зручну взаємодію та виконувати творчі завдання робить їх надзвичайно популярними, зокрема у сфері урядових ініціатив.

Попит на чат-боти зростає завдяки численним перевагам. Вони можуть розпізнавати запити, сформульовані природною мовою, і надавати на них відповіді, що дозволяє більш зручно та інтуїтивно спілкуватися з цифровими службами. Чат-боти активно застосовуються як у державному секторі, так і в приватному бізнесі для обслуговування клієнтів, здійснення платежів і відповідей на розширені запитання. Вони також мають широке використання в банківській сфері, охороні здоров'я, освіті та інших галузях, допомагаючи спростити виконання повсякденних завдань.

На цьому фоні переваги використання чат-ботів змістовні та багаточисленні. Вони економічно вигідні, оскільки вимагають мінімального обслуговування та можуть обробляти великий обсяг запитів у лічені хвилини. Крім того, можуть забезпечити персоналізований досвід для користувачів [1].

Однак слід зауважити, що сучасні чат-боти ще далекі від описаного ідеалізованого варіанта. Сучасні боти здатні помилятися, некоректно сприймати контекст розмови, «забувати» слова клієнта, але ці та подібні помилки викликані недосконалістю коду програми та можуть бути легко виправлені. Тому навіть у сучасному недовершеному вигляді чат-боти здатні справлятися з низкою завдань і значно покращити маркетингову політику компанії [2].

Юридичні чат-боти відіграють значну роль у процесі цифровізації, трансформуючи підходи до надання правових послуг. Дослідження підтверджують їхню ефективність у спрощенні процесу правової допомоги, зменшенні витрат часу та ресурсів, а також у забезпеченні доступу до базових юридичних консультацій для широких верств населення.

Однак ці технології мають обмеження, коли йдеться про випадки, що потребують глибокого юридичного аналізу або індивідуального підходу. Розвиток наукових досліджень і технологій у сфері штучного інтелекту відкриває перспективи для вдосконалення юридичних чат-ботів, підвищуючи їхню функціональність і здатність відповідати на сучасні виклики.

Застосування штучного інтелекту в правовій галузі стає важливим інструментом для фахівців, надаючи нові можливості

та перспективи. Важливою складовою є його роль у навчанні майбутніх юристів: штучний інтелект виступає ефективним засобом для ознайомлення студентів з інноваціями та адаптації до передових практик у правовій сфері.

Аналіз правових кейсів та прецедентів: системи штучного інтелекту мають здатність аналізувати великі обсяги правових документів та рішень, що допомагає юристам швидше та ефективніше вирішувати справи [3].

Штучний інтелект значно покращує роботу юристів завдяки швидкому аналізу великих обсягів правової інформації, забезпечуючи доступ до неї в найкоротші строки. Він також дозволяє прогнозувати судові рішення шляхом аналізу попередніх справ, допомагаючи визначити можливість результатів нових процесів. Крім того, автоматизація управління документами за допомогою ШІ прискорює розпізнавання, обробку та організацію документів. Ці можливості свідчать про інтеграцію штучного інтелекту в юридичну систему, створюючи його важливою частиною робочого процесу та сприяючи оптимізації роботи фахівців.

Штучний інтелект стає ключовим елементом сучасної юридичної системи, сприяючи її розвитку та ефективності. Він відкриває нові перспективи для юристів, студентів і всієї правової сфери, забезпечуючи швидкий доступ до інформації та її глибокий аналіз, що дозволяє ухвалити обґрунтовані рішення в короткі строки. Можливість прогнозування судових рішень стає корисним інструментом у стратегічному плануванні справ. Штучний інтелект також відіграє важливу роль у підготовці майбутніх юристів, знайомлячи їх із сучасними технологіями та інноваційними підходами. Таким чином, штучний інтелект інтегрується в юридичну систему, збагачуючи її новими можливостями, підвищуючи доступність і якість правових послуг, а також сприяючи прогресуванню [4].

Право на отримання правової допомоги є одним з основоположних конституційних прав громадян, що змінює важливу роль у забезпеченні інших прав. Завдяки доступності та здатності працювати в межах формалізованого процесуального законодавства України юридичні чат-боти залишаються дієвим інструментом.

У ст. 10 проєкту Закону України «Про правову допомогу» вказуються такі види правової допомоги: консультації

та роз'яснення з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру; правовий висновок; медіація; представництво; виконання обов'язків захисника у процесі дізнання, досудового слідства та розгляду кримінальної справи у суді; виконання обов'язків захисника при провадженні у справах про адміністративні правопорушення; виконання обов'язків захисника при провадженні у справах про застосування заходів примусу; інші послуги правового характеру, які не заборонені законом [4].

Безоплатна первинна правова допомога має на меті інформування громадян про їхні права та порядок їх реалізації, сприяння судовому врегулюванню правових спорів, а також мінімізацію необґрунтованих часових і фінансових витрат на звернення до адвоката. Держава зобов'язана організувати надання такої допомоги всім громадянам.

Правова допомога, як правило, надається за бюджетні кошти кожному без винятку та без урахування його майнового стану. Іншою проблемою є неможливість заміни адвоката безоплатної правової допомоги в певних випадках і подальше затягування кримінального провадження. Одна з найголовніших проблем безоплатної правової допомоги останнім часом – це надходження численних повідомлень про осіб, які постраждали від корупційних практик нинішньої системи безоплатної правової допомоги. Для адвокатів системи безоплатної правової допомоги також існує потенційна загроза незалежності у зв'язку з оплатою їхньої праці, оскільки оплата праці таких адвокатів наразі знизилася порівняно з тим, якою вона була на початку, та загалом є дуже невеликою, особливо після вирахування всіх податків [5].

Право на правову допомогу є основоположним конституційним правом, яке успішно виконує ключову роль у забезпеченні реалізації інших прав громадян. Методом безоплатної первинної правової допомоги є підвищення правової обізнаності населення, зменшення витрат на адвокатські послуги та сприяння судам.

Попри це, система стикається з низькими викликами, серед яких корупційні ризики, низька оплата праці адвокатів, що впливає на їхню незалежність, та проблеми із заміною адвокатів, які можуть затягувати судові процеси. Для підвищення ефективності системи необхідно збільшити фінансування, вдосконалити

організацію надання правової допомоги та забезпечити ефективний контроль за якістю послуг. Це сприяти зміцненню довіри громадян до правосуддя та забезпечити належну реалізацію.

Використання штучного інтелекту в правовій сфері має значний потенціал для покращення доступу до правової допомоги та підвищення ефективності юридичних установ. Таким чином, чат-боти здатні швидко надавати базові юридичні консультації, зменшуючи витрати часу та ресурсів і роблячи послуги більш доступними. Проте такі технології мають обмеження: вони не можуть виконати глибокий юридичний аналіз або виконати конкретну складну справу.

Покращення системи безоплатної правової допомоги можливо підвищити через фінансування, вдосконалення процесів надання послуг та посилення контролю за їхньою якістю. Інтеграція сучасних технологій, таких як штучний інтелект, відкриває нові перспективи для розвитку правової сфери, зменшуючи бар'єри доступу щодо допомоги та підвищення ефективності.

Список використаних джерел

1. Курилець О. С. Чат-боти як нове покоління каналів комунікації. *Маркетингова освіта в Україні* : тези IV міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 берез. 2018 р., м. Київ). Київ : КНЕУ, 2018. С. 52–54.

2. Білан І. Глобальні ризики використання чат-ботів, керованих штучним інтелектом. *Інформація і право.* 2024. URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3(50).311717.

3. Камишанська Д. Р. Роль штучного інтелекту в юридичній системі. 2023. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/46901/1/Zbirka_Aktualni_pytannya_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2023_232-234.pdf.

4. Юшкевич О. Г. Надання правової допомоги як вид соціальних послуг. *Право і Безпека.* 2009.

5. Іщенко А. А. Проблемні питання функціонуванняінституту безоплатної правової допомоги. 2020. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/7418/1/21.pdf.

Максим Салай,
аспірант 4 курсу
Пенітенціарної академії України

ВІДКРИТТЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ІЗ ВЧИНЕННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ НОТАРІУСА НА ЦІЙ СТАДІЇ

Доктриною нотаріального права розроблені такі три обов'язкові стадії нотаріального провадження, як відкриття нотаріального провадження, підготовка до його вчинення, розгляд нотаріальної справи, що закінчується безпосереднім вчиненням нотаріальної дії та видачею нотаріального акта [1, с. 85; 7, с. 227]. Відкриття нотаріального провадження із вчинення виконавчого напису пов'язане з юридичним фактом звернення кредитора (стягувача) до нотаріуса із заявою та необхідними документами, що підтверджують безспірність заборгованості. Зміст цієї стадії становлять окремі процесуальні дії нотаріуса зі встановлення особи стягувача та перевірки поданої ним заяви на відповідність формальним вимогам.

Встановлення особи відбувається згідно із загальними правилами, визначеними статтями 43–44 Закону України «Про нотаріат». Так, встановлення стягувача, який звернувся за вчиненням виконавчого напису, здійснюється за такими документами: паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення водія, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення особи з інвалідністю чи учасника Другої світової війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи. За вищезазначеними документами та на підставі проведеної розмови нотаріус визначає і обсяг цивільної дієздатності стягувача – фізичної особи. Якщо стягувачем є юридична особа, то нотаріус при перевірці обсягу її цивільної правоздатності та дієздатності на відповідність вчинюваного виконавчого напису повинен ознайомитись з установчими документами такої юридичної особи, а також інформацією про неї за Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. При зверненні за вчиненням цієї нотаріальної дії уповноваженого пред-

ставника юридичної особи нотаріус додатково встановлює його особу за правилами встановлення фізичних осіб та перевіряє обсяг його повноважень, для чого представником подається довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження [2; 4].

На стадії відкриття нотаріального провадження нотаріус може стикнутися з практичними труднощами, які полягають у дійсній перевірці дієздатності фізичної особи, усвідомлення нею значення цієї нотаріальної дії та її наслідків, відсутності застосування до неї насильства. Аналіз пунктів 1 та 2 глави 4 розділу І Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України свідчить, що дієздатність особи перевіряється на підставі наданих документів, що підтверджують вік, та на підставі переконаності нотаріуса в результаті проведеної розмови. Нотаріус має роз'яснити наслідки вчинення нотаріальної дії та переконатися у здатності особи усвідомлювати значення цієї нотаріальної дії, її наслідки та зміст роз'яснень нотаріуса [2]. Насправді визначення нотаріусом цивільної дієздатності здійснюється візуально та на підставі власного досвіду, який формується в процесі нотаріальної діяльності. Спілкування з різними заінтересованими особами дає можливість нотаріусу виробити власні уявлення про дієздатність фізичної особи та критерії для визначення цього, зокрема характер та зміст відповідей на питання, відсутність чи наявність нервування, манери поведінки, погляд, рухливість тощо. Як справедливо зазначає Є. Фурса, при перевірці дієздатності особи здійснюється значна та кропітка розумова праця на предмет встановлення такої юридичної обставини, як стан особи, розуміння значення своїх дій та можливість керування ними, що потребує постійного вдосконалення навичок і вмінь, зокрема професійного спілкування, щоб не образити людину [6].

Що стосується виникнення в нотаріуса під час спілкування сумнівів у дії особи під впливом насильства, то в такому випадку практичних механізмів перевірки відсутності насильницького впливу на особу є ще менше, аніж перевірки дієздатності. Знов-таки лише правильно побудована бесіда та послідовність і чіткість відповідей особи на поставлені запитання нададуть змогу впевнитись, що вона не діє під впливом насильств. Вважаємо, що в цьому питанні нотаріус передусім має керуватись інтересами особами, яка звернулась за вчиненням нотаріальної дії. На-

приклад, бажання посвідчити правочин, який явно не відповідатиме її інтересам та поставить у вкрай невигідні умови, може свідчити про потенційний насильницький вплив на таку особу. Однак у нотаріальному провадженні із вчинення виконавчого напису стягувач насамперед бажає захистити своє суб'єктивне цивільне право, яке порушено боржником, а тому його дії під впливом насильства є малоймовірними.

Виконавши дії зі встановлення особи стягувача, нотаріус переходить до перевірки поданої ним заяви, яка має обов'язково містити визначені в підпункті 2.1 пункту 2 глави 16 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України відомості [2]. Разом із заявою про вчинення виконавчого напису стягувач подає документи, що підтверджують безспірність заборгованості. Хоча перевірка таких документів на відповідність законодавчому переліку не може здійснюватися на стадії відкриття нотаріального провадження, оскільки за своїм змістом належить до другої стадії, проте нотаріусу для створення необхідних передумов подальшої підготовки до вчинення виконавчого напису доцільно саме на першій стадії визначити відповідність поданих документів загальним вимогам, що ставляться до них у статті 47 Закону України «Про нотаріат» та главі 8 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Якщо подані документи не відповідають вимогам законодавства (наприклад, не прошиті у разі їх викладення на двох і більше аркушах, а аркуші не пронумеровані) або містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію особи, чи мають інші недоліки (пошкодження, що унеможливлюють прочитати текст, підчистки, дописки, закреслені слова, незастережні виправлення тощо), нотаріус не приймає їх для вчинення виконавчого напису, тим самим відмовляючи з формальних підстав у порушенні нотаріального провадження [2; 4].

Розглядаючи стадію відкриття нотаріального провадження із вчинення виконавчого напису, А. Г. Серветник вважає, що предметом нотаріальної діяльності на цій стадії є не лише встановлення особи стягувача та перевірка відповідності заяви вимогам законодавства, а також перевірка дотримання правил нотаріальної підвідомчості [5, с. 148]. На нашу думку, в теперішній редакції Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України

встановлення нотаріусом підвідомчості у провадженнях із вчинення виконавчого напису не здійснюється, оскільки виконавчі написи вчинюються незалежно від місця виконання вимоги, місцезнаходження боржника або стягувача [2]. Тобто заявник вправі звернутися до будь-якого нотаріуса на території України та останній вчинить виконавчий напис у разі наявності для того підстав. Проте вважаємо вказане правило несправедливим стосовно сторони боржника, оскільки його присутність під час вчинення виконавчого напису не передбачається. Тому встановлення в законодавстві такої своєрідної територіальної підвідомчості має компенсувати його відсутність. Також закріплення відповідного положення слугуватиме гарантією захисту його інтересів на випадок, якщо виконавчий напис було вчинено незаконно, зокрема підвищить оперативність розгляду справ про визнання виконавчих написів такими, що не підлягають виконанню [5, с. 144].

Окремо слід зазначити про проблему законодавчого закріплення місця вчинення виконавчого напису лише в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а не в Законі України «Про нотаріат». Необхідність правового регулювання місця вчинення виконавчого в останньому пояснюється тим, що визначення підвідомчості стосується саме особи стягувача, який обирає, до якого нотаріуса звернутися. У зв'язку з чим йому легше віднайти відповідні положення в законі, як у регуляторі найважливіших суспільних відносин, ніж у підзаконному акті, який приймається на виконання першого та має відповідати йому, а також спрямований на конкретизацію діяльності уповноважених осіб (у цьому випадку нотаріусів). Тому вважаємо, що положення про місце вчинення виконавчого напису має відображатись саме в статті 88 Закону України «Про нотаріат».

З огляду на вищезазначене зазначимо, що логічним завершенням першої стадії є або відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії з формальних причин, або прийняття ним заяви, що відповідно до пункту 8.10 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України № 3253/5 від 22 грудня 2010 року, оформлюється проставленням реєстраційного штампу [3]. Надалі, встановивши особу заявника та перевіривши подану ним заяву на відповідність формальним вимогам, нотаріус переходить до наступної стадії: підготовки до вчинення виконавчого напису.

Список використаних джерел

1. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні : підручник. Харків : Право, 2011. 384 с.

2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5.

3. Правила ведення нотаріального діловодства : наказ Міністерства юстиції України від 22.10.2010 р. № 3253/5.

4. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 39. С. 383.

5. Серветник А. Г. Виконавчий напис нотаріуса як спосіб реалізації нотаріальної форм захисту цивільних прав : дис. … д-ра філософії. Київ, 2020. 242 с.

6. Фурса Є. Визначення консулом обсягу цивільної дієздатності українських та іноземних фізичних та юридичних осіб при вчиненні нотаріальних дій: актуальні питання законодавства та практики. *Юридичний вісник.* 2022. № 2. С. 85–92.

7. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Бордюг Т. О., Фурса Є. Є. Нотаріальний процес. Інтерактивний курс (з практикумом) : підручник. Київ : Алерта, 2021. 480 с.

Анастасія Смалько,
здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Іван Осипенко,
старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 110 КК УКРАЇНИ

Сучасні трансформації в Україні стимулюють значне переосмислення державної політики у сфері національної безпеки країни. Інтеграційний шлях та пріоритет прав у міжнародних відносинах мав би еволюціонувати в напрямку пошуку способів мирного співіснування соціально-політичних систем. Але російська агресія проти нашої країни змусила зосередитись на безпековій політиці. Тому це дослідження зумовлене сучасним станом справ у забезпеченні основ національної безпеки щодо захисту цілісності і недоторканності державної території. Проблема забезпечення національної безпеки України є актуальною завжди, зважаючи на соціальні та політичні виклики сьогодення. Особливо це питання активізувалося внаслідок російської збройної агресії на території

Донеччини і Луганщини, яка бере свій початок ще з 2014 року і набула широкого поширення по всій території України з 24 лютого 2022 року.

Загалом у науковій літературі немає єдиного визначення поняття об'єкта складу злочину, передбаченого цією статтею. Деякі науковці стверджують, що об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, виступає національна безпека в політичній сфері [3, с. 27]. Інші впевнені, що об'єктом складу злочину є відносини щодо забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України в межах встановлених кордонів [4, с. 20]. І також є ще і третя група науковців, на думку яких, об'єктом складу злочину є безпека держави в політичній та воєнній сферах, тобто захист і забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності і недоторканності України [2, с. 254]. Охарактеризувати об'єктивну сторону цього злочину можна як суспільно небезпечні дії, а відсутність такої форми діяння як бездіяльність пов'язана з тим, що бездіяльність не може призвести до зміни меж території. Загалом у диспозиції ст. 110 КК України зазначено чотири форми діяння: 1) дії, вчинені з метою зміни меж території України на порушення порядку, установленого Конституцією України; 2) дії, вчинені з метою зміни державного кордону на порушення порядку, установленого Конституцією України; 3) публічні заклики до вчинення таких дій; 4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій [1].

Поведінка людини, що має велике кримінально-правове значення, завжди керується психічними властивостями суб'єкта, тобто його волею. Суб'єктивна сторона створює, спрямовує і регулює об'єктивну сторону злочину, а отже, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за вчинене діяння лише в межах, що охоплює суб'єктивна сторона. Під суб'єктивною стороною злочину розуміють психологічну діяльність злочинця при вчиненні злочину, яка виявляється у вині, мотиві та меті кримінального правопорушення, а в окремих кримінальних справах – і в емоційному стані.

Метою злочину слід вважати уявлення про суспільну небезпечність результату, якого прагне досягти особа під час вчинення таких дій. Через своє правове значення мета в першій та другій формах учинення злочину, передбаченого ст. 110 КК України значно відрізняється від інших складів злочинів, у яких мета є

обов’язковою ознакою суб’єктивної сторони злочину, тим, що вона ще й визначає зміст об’єктивної сторони дій та об’єкта злочину [6, ст. 173]. Для публічних закликів до вчинення дій, спрямованих на зміну меж державної території України, і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій зазначена мета не є обов'язковою ознакою складу. Відповідальність за ці дії має нести й особа, яка особисто не має такої мети [5, ст. 12]. Мотиви можуть бути різними і мають кримінально-правове значення тільки як обставини, які пом’якшують чи обтяжують покарання.

Останнім елементом складу кримінального правопорушення виступає суб’єкт. Питання щодо суб’єкта злочину «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» стосується того, хто вчинив дії, передбачені ст. 110 КК України, підлягає кримінальній відповідальності. Відповідно до ст. 18 КК України суб’єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність [1].

У ч. 1 ст. 110 КК України передбачений простий склад кримінального правопорушення, що є базою для інших частин цієї статті. Для того, щоб кримінально протиправні дії особи були кваліфіковані за ч. 2 ст. 110 Кримінального кодексу України, необхідно, щоб був встановлений склад злочину, передбачений ч. 1 цієї статті, та принаймні одна з кваліфікаційних ознак, що обтяжують відповідальність за порушення територіальної цілісності і недоторканності України. Ця стаття передбачає п’ять кваліфікаційних ознак: дії, вчинені представником влади; дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групи осіб; дії поєднані з розпалюванням релігійної чи національної ворожнечі; дії, які призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Отже, з огляду на сьогодення Україна є тією країною, яка стрімко прямує шляхом європейського зразка, аби покращити соціальні, політичні і економічні стандарти. Події 2014 року на Сході нашої держави і поширення воєнних дій по всій території України у 2022 році значно збільшили потребу у правильній кримінально-правовій характеристиці діянь, пов’язаних з територіальною цілісністю і недоторканністю.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Бантишев О. Ф., Картавцев В. С. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Суми : Університетська книга, 2015. 1222 с.

3. Буряк М. В. Злочини проти основ національної безпеки України у політичній сфері. *Наше право*. 2019. № 1. С. 27–31.

4. Кримінальне право України. Особлива частина / В.В. Сухонос та ін. ; за ред. В. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2020. 672 с.

5. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій. Чернівці, 2022. 319 с.

6. Рубащенко М. А. Кримінальна відповідальність на посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія. Харків : Право, 2016. 288 с.

Марія Татарінова,
слухачка магістратури
Пенітенціарної академії України;
Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ВПЛИВ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Сьогодні Україна переживає період випробувань демократією. В сучасних умовах, коли збройна агресія потребує абсолютного єднання громадян і держави, а питання ефективності публічного управління в умовах воєнних дій стають усе більш актуальним, проблеми впливу сучасної політичної філософії на реалізацію публічної влади та функціонування громадянського суспільства, яке є головним провайдером формування ефективно працюючої системи публічного управління в Україні, виходять на перший план та потребують ретельного дослідження. Рецепція ідей філософа, зокрема, відкриває можливість для уточнення усталеного погляду на співвідношення політики і управління як явищ, що фундаментально пов’язані з публічністю, виростають з неї.

Публічна влада – це «безпосередньо суспільна влада, яку здійснюють в підвладних інтересах органи чи організації, що уособлюють суспільну владу, уповноважені останніми на реалізацію соціального управління» [3]. У цьому аспекті саме політична філософія має дати відповіді на таке запитання, як: «Чи можна розбудовувати та зберегти демократію в державі, де відсутня реальна відкритість і публічність влади?». Філософсько-політичний дискурс, який спрямований на розбудову демократичного суспільства, має враховувати національну специфіку, в іншому випадку, на жаль, це може виявитися імітацією чи симулякром української демократії. Демократія – це складна система взаємодії політичної, економічної і юридичної підсистем, яка обумовлюється не ситуаційними потребами та інтересами, якими б важливими вони не здавалися, а загальними універсальними принципами, в основі яких лежать ґрунтовні знання про закони, закономірності, універсальні принципи політичної теорії.

Політична філософія намагається відшукати відповідь на запитання «Чому так відбувається?» для того, щоб дати поради «Як цього уникнути». Так, Ю. Рубан вказує, що в політичній філософії Ханни Арендт політика – це комунікативне формування нових зв'язків / відносин у суспільстві, це динамічна зміна потенціалу довіри до влади на основі приходу в публічний простір нових людей, здатних до починань, до розрізнення і судження. Влада несе відповідальність за організацію спільного світу людей, при цьому вона спирається на авторитет, який не є владою. Альтернативою є розділення людей (їхня ізоляція в кінцевому підсумку) та організація життя завдяки насильству, тобто занепад влади і загроза розпаду спільноти. Все це демонструє «перспективи нової ролі публічного управління та адміністрування у збереженні публічного простору як простору свободи» [4, с. 45].

Для публічного управління та адміністрування порядок панування означає розмивання межі між політикою і політиками, внаслідок чого «органи» порядку не лише «тлумачать і виконують», а й стають для панівних груп постачальниками знання про управління речами і людьми на основі принципу необхідності. Спільність принципу цілераціональності для сфер політики та адміністрування сприяє їхньому зрощенню. А відтак заохочується те знання про цілі і засоби, яке може бути використане в інтере-

сах найвпливовішої політичної групи. Саме в рамках такого бачення В. Козаков зазначає, що в сучасних умовах потребує кардинального перегляду чинна модель публічних комунікацій між публічною владою та громадськістю, зокрема такі її складові, як соціальний діалог, надання соціальним партнерам на місцевому рівні інструментарію для ефективних публічних комунікацій, а також досягнення спільних шляхів розв'язання проблем соціально-економічного розвитку територій. Чинна національна модель соціального діалогу не відповідає викликам часу та не виконує поставлені перед нею завдання. Причинами такої ситуації є, зокрема, його формалізація з боку публічної влади. У цьому зв'язку вкрай актуальним є посилення публічного та відкритого соціального діалогу між урядом, соціальними партнерами і громадянським суспільством (зацікавлених громадських ініціативних груп, незалежних експертів, органів місцевої влади та громадських активістів на місцях) на усіх його рівнях щодо обговорення проблем та спільних дій у частині покращення його організації та управління [1, с. 51].

Корощенко М. констатує, що в умовах воєнних дій процеси формування громадянського суспільства ускладнені намаганням органів публічної влади вийти з-під контролю громадськості для підвищення ефективності і оперативності ухвалених рішень. Але, як показує практика, ігнорування громадської думки, відхід від принципів громадського контролю сприяє підвищенню рівня громадського невдоволення діями влади, порушень єдності держави та суспільства, що в умовах війни є неприпустимим. Відповідно, важливим висновком є необхідність подальшого нарощування комунікації між суспільством та державою, використовуючи відомі механізми, що довели свою ефективність в країнах ЄС, створивши передумови для формування в цих країнах ефективно функціонуючого громадянського суспільства, яке спонукає державу до демократизації та підвищення управлінської ефективності [2, с. 234].

Публічна влада має потенціал для збереження фактичності в публічному просторі, що слугує необхідною умовою для дійсності і судження про неї. Чітке розділення фактів та інтерпретацій, а тим більше не-фактів з простору цілей і засобів допомагає свободі судження. Комунікативна залученість органів публічного

управління може допомогти цьому розділенню, якщо правильно сформулювати завдання і процедури. Так само виправданим є пошук можливостей для створення чи підтримки авторитету. Взаємодія політичних структур, публічного управління та адміністрування з громадянським суспільством набуває нового важливого змісту. Йдеться про створення потенціалу авторитетності для певних інституцій.

Отже, відзначаючи вплив сучасної політичної філософії на реалізацію публічної влади в Україні, треба вказати таке. Враховуючи, що публічна влада – «це вид політичної влади у країнах з демократичним режимом, сутність якої полягає в можливості та здатності визначати поведінку підвладних суб'єктів на підставі відповідних правових норм» [3], то рефлексія над питаннями покращення її функціонування та взаємодії з громадянським суспільством, яку здійснюють політичні філософи, дає практично однозначну відповідь щодо сконцентрованості на комунікаціях і збільшення обсягу довіри до влади через залучення до публічного простору нових людей, здатних до креативного мислення та інновацій, до розрізнення і судження.

Список використаних джерел

1. Козаков В. Суспільно-владна взаємодія як стратегічний напрямок формування дієвого публічного управління України. *Публічно-управлінські та цифрові практики.* 2024. Вип. 2. С. 46–53.

2. Корощенко М. Проблеми взаємодії публічної влади та громадянського суспільства в Україні та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід.* 2024. № 4. С. 229–234.

3. Мельник Ю. До питання про визначення сутності та ознак публічної влади. *Вісник післядипломної освіти. Серія. Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування*. 2024. Вип. 28 (57). С. 219–231.

4. Рубан Ю. Влада і авторитет: зміни в публічному управлінні та адмініструванні з погляду політичної філософії Ханни Арендт. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління.* 2019. Вип. 2. С. 39–49.

Богдана Тимошенко,
слухачка магістратури
Пенітенціарної академії України;
Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ПУБЛІЧНА ВЛАДА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах глобалізації відбувається посилення взаємозалежності між державами, це зумовлює необхідність адаптації національної системи влади до нових можливостей та викликів. Так, глобалізація сприяє поширенню стандартів управління, новітніх технологій, моделей державної політики, що потребує від українських органів влади постійного вдосконалення підходів і методів до управління. Проте разом з позитивними аспектами глобалізації, такими як доступ до ресурсів та міжнародного досвіду, існують і значні виклики. Глобалізаційні процеси спричиняють підвищену конкуренцію за ресурси, потребують адаптації до швидкозмінних економічних умов та сприяють виникненню нових соціальних проблем, таких як соціальна нестабільність і нерівність.

Сьогодні існує низка проблем, які обмежують ефективність влади в Україні в умовах глобалізації. Серед яких недостатня інтеграція сучасних технологій управління, низький рівень довіри населення до влади, обмежена прозорість та підзвітність державних органів, а також проблеми корупції й бюрократії. Тому значна частина досліджень присвячена аналізу впливу глобалізаційних процесів на реформування системи публічної влади в Україні. Так, у роботах С. Корнієвського та І. Шкурат досліджуються питання адаптації та інтеграції української системи влади до стандартів Європейського Союзу. Автори виявляють важливість інтеграції міжнародних управлінських практик для підвищення ефективності державного влади. Науковці наголошують, що для забезпечення відкритості й прозорості управлінських процесів необхідно впровадити сучасні інформаційні технології [1].

Глобалізація як процес інтеграції та взаємозалежності національних політичних систем, економік, суспільств і культур значно впливає на національні системи управління. Вона призводить до суттєвих змін

у функціонуванні державних інститутів, створює можливості та нові виклики для країн, що беруть участь у глобальних процесах [2].

Глобалізація створює як виклики, так і надає певні можливості для формування відкритості та сучасності публічної влади в Україні. Від успішного подолання викликів і використання можливостей залежить ефективність державного управління та розвиток країни. Це потребує від уряду та інших державних інституцій активної участі в міжнародних процесах, адаптації національної політики до глобальних змін та впровадження сучасних управлінських практик і технологій [3]. Відкрита збройна агресія рф поставила низку питань щодо посилення міжнародної співпраці України в галузі військово-оборонного сектору, банківського та фінансового сектору та надала можливість отримувати доступ до інновацій, інвестицій і передових технологій. Посилюється взаємодія з міжнародними організаціями, що сприяють активізації громадського сектору та підвищують роль громад та їх впливу на покращення якості державного управління через обмін досвідом та впровадження найкращих практик. Глобалізація зумовлює й появу низки викликів, зокрема підвищення конкуренції на світовому ринку, зростання залежності від зовнішніх факторів та ризики економічної нестабільності.

На сьогодні для української публічної влади важливо розробити ефективні стратегії, що дозволять після встановлення миру швидко відновитися державі та водночас знизити негативні наслідки глобалізаційних процесів і максимально використовувати їхні переваги. Пріоритетними напрямами мають стати підвищення ефективності державних інституцій, створення умов для активної участі громадян у процесі ухвалення рішень, а також забезпечення прозорості та підзвітності публічної влади на місцевому і загальнодержавному рівнях.

Список використаних джерел

1. Корнієвський С. Врахування впливу глобалізаційних процесів в ході прийняття стратегічних рішень з регіонального розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 9 (3). С. 53–63.

2. Шкурат І. В. Трансформаційний розвиток і державне управління в умовах глобалізації. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 15. С. 22–25.

3. Киш Л. М. Сучасний стан та перспективи розвитку влади в умовах глобалізаційних процесів. *East European Scientific Journal*. 2020. Т. 1. № 3 (55). С. 9–16.

Олександр Тимощук,
інструктор центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Денис Льоренс,
старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

В умовах сучасних викликів і загроз, які постають перед Україною, впровадження інноваційних технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), стає необхідним елементом забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Швидкий розвиток технологій ШІ відкриває нові можливості для ефективного управління ресурсами, аналізу даних, автоматизації процесів, прогнозування та ухвалення стратегічних рішень у військовій та оборонній сферах.

На фоні агресії з боку російської федерації та складної геополітичної ситуації технології ШІ можуть значно підвищити ефективність українських Збройних Сил, оптимізувати військові операції, забезпечити більш точне прогнозування загроз і покращити кіберзахист. Крім того, ШІ є важливим інструментом для аналізу розвідданих, координації між різними структурами безпеки та створення систем раннього попередження про потенційні ризики.

Отже, дослідження та впровадження технологій штучного інтелекту в оборонний сектор України є не лише стратегічною потребою, а й невід'ємною складовою національної безпеки, що дозволяє країні ефективно протидіяти сучасним викликам, зберігати суверенітет і забезпечувати стабільність у країні.

Під штучним інтелектом прийнято розуміти «комплекс технологічних рішень, що дозволяє імітувати когнітивні функції людини та отримувати при виконанні конкретних завдань результати, що дорівнюють результатам інтелектуальної діяльності людини» [1]. Штучний інтелект є результатом людської діяльності, який здатний до логічного мислення, навчання, управління своїми діями, обґрунтування своїх рішень. У сфері національної безпеки і, особливо її окремого виду – інформаційної безпеки,

застосування штучного інтелекту розпочалось ще на початку 2000-х років з достатньо простих речей. А саме, «побудови систем, що полегшують роботу спеціалістів певного профілю, зокрема вірусних аналітиків. До певного часу кількість зразків шкідливих файлів стала настільки великою, що ручним або простим автоматизованим аналізом уже було не обійтися. Це були системи, які виявляють патерни в шкідливому коді та дозволяють проводити хоча б мінімальну атрибуцію» [2, с. 133].

На сьогодні наша держава із врахуванням міжнародного досвіду ухвалила шість довгострокових документів, які безпосередньо або опосередковано стосуються питань національної безпеки та обороноздатності України й певним чином торкаються проблем використання як ШІ, так й інших сучасних інформаційних технологій. Зокрема, це:

1. Стратегія національної безпеки України, згідно з положеннями якої «поточними та прогнозованими загрозами національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних і внутрішніх умов є стрімкі технологічні зміни, насамперед в енергетиці та біотехнологіях, розробки у сфері штучного інтелекту, які докорінно трансформують економіку й суспільство загалом; розроблення системи озброєнь на основі нових фізичних принципів з використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів» [3].

2. Стратегія інформаційної безпеки [4], що визначає «основними напрямами забезпечення інформаційної безпеки України протидію дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора».

3. Стратегія кібербезпеки» [5] передбачає, що «забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України, визначено, що реалізація зазначеного пріоритету буде здійснюватися шляхом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі».

4. Стратегія забезпечення державної безпеки [6].

5. Стратегія воєнної безпеки України [7].

6. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України [8].

Попри наведені нормативно-правові акти, у цій галузі існує чимало проблем, які залишаються невирішеними та потребують додаткової уваги і комплексного підходу для їх розв'язання, оскільки зазначені акти не повністю охоплюють питання регулювання застосування технологій ШІ в оборонному секторі. Крім того, виникають етичні дилеми щодо використання автономних систем у бойових діях.

Варто констатувати недостатнє фінансування, оскільки розроблення та впровадження технологій ШІ потребують значних інвестицій. В умовах обмеженого бюджету України на оборонний сектор фінансування досліджень та інновацій у сфері ШІ часто залишається недостатнім.

Окремої уваги заслуговує питання кваліфікованих кадрів, оскільки створення та впровадження технологій ШІ потребує висококваліфікованих фахівців у цій сфері. Україна значною мірою залежить від імпорту програмного забезпечення, обладнання та технологій, що створює ризики у випадку санкцій, обмежень на експорт або інших геополітичних ускладнень.

Оскільки штучний інтелект залежить від великих обсягів даних, недостатній рівень кіберзахисту критичних баз даних та систем може призвести до витоку конфіденційної інформації або втручання противника.

Подолання наведених проблем потребує комплексного підходу, що містить державну підтримку, міжнародну співпрацю, залучення приватного сектору та розвиток наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Гбур З. В. Використання штучного інтелекту в інформаційній безпеці України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2601.

2. Павленко Т. А. Технології штучного інтелекту у забезпеченні інформаційної безпеки України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 11 трав. 2023 р.) / редкол.: Л. М. Демидова (голов. ред.), Н. В. Шульженко та ін. Харків : Право, 2023. С. 132–137.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки безпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки України» : Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/ 562022-41377.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 372/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 372/2021#Text.

Олександр Ткаченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування
та розвитку професійної компетентності
персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;
Наталія Разумейко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України;
Павло Лілікович,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

ПЕРЕПОНИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТНИХ ПРАВИЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ В РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі правова і соціальна держава є основою для побудови справедливого та стабільного суспільства. Їх ключові принципи – це верховенство права, захист прав і свобод людини, забезпечення соціальної справедливості та гуманізація державної політики. Особливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні стандарти, зокрема Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями, відомі як Правила Мандели.

Ці правила закладають універсальні підходи до дотримання прав людини в умовах позбавлення волі, сприяючи забезпеченню людської гідності та ресоціалізації засуджених. Вони не лише орієнтовані на гуманізацію пенітенціарної системи, а й сприяють утвердженню принципів правової держави та зміцненню соціального добробуту суспільства [1, с. 48].

Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями, Правила Мандели, є універсальним інструментом для гуманізації системи виконання покарань та забезпечення прав людини в місцях позбавлення волі. Впроваджені Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році, вони відображають міжнародний кон-

сенсус щодо того, як слід поводитися з особами, які перебувають під вартою, забезпечуючи їм права та гідні умови утримання.

Кожна особа, позбавлена волі, має право на гуманне поводження, незалежно від її статусу, злочину чи соціального становища. Це підкреслює, що навіть у місцях позбавлення волі особа залишається суб'єктом прав. Правила наголошують на рівному ставленні до всіх в'язнів, незалежно від їхньої раси, статі, релігії чи інших ознак. Це сприяє зміцненню принципу рівності, який є наріжним каменем правової держави. В'язні мають право на медичну допомогу, доступ до освіти, праці та можливостей для соціальної реабілітації. Це гарантує виконання соціальної функції держави. Покарання повинно бути спрямоване на підготовку в'язнів до повернення у суспільство. Гуманний підхід сприяє зменшенню рецидиву злочинів та посиленню соціальної стабільності. Неприпустимість фізичних і психологічних знущань над в'язнями відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини та підтримує ідею верховенства права.

Впровадження Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями (Правил Мандели) в національну систему держав є важливим, але водночас складним завданням [2, с. 125]. Цей процес потребує значних законодавчих, адміністративних, соціальних та фінансових змін. Нижче розглянуто основні проблеми, з якими стикаються держави на шляху імплементації цих правил.

Правила Мандели встановлюють високі стандарти гуманного поводження з в'язнями, які іноді суттєво відрізняються від наявних норм у національному законодавстві. Проблеми можуть містити: відсутність чітко визначених прав в'язнів у законодавстві; відсутність механізмів контролю за дотриманням цих прав; застаріле законодавство, що не враховує сучасних підходів до виконання покарань.

Впровадження Правил Мандели потребує значних фінансових витрат на: поліпшення умов утримання в'язнів (ремонт будівель, покращення харчування, медичних послуг); навчання персоналу пенітенціарної системи; впровадження програм реабілітації та ресоціалізації. Нестача коштів часто призводить до того, що навіть базові стандарти залишаються недосягнутими.

Ефективне впровадження Правил Мандели неможливе без висококваліфікованого персоналу, який має розуміння: принци-

пів гуманного поводження; методів розв'язання конфліктів та запобігання насильству; основ психологічної підтримки в'язнів. На жаль, інколи бракує системних програм навчання, а низька заробітна плата демотивує працівників.

Також у деяких верствах населення існує упереджене ставлення до в'язнів, що ускладнює впровадження принципів реінтеграції. Громадська думка може сприймати гуманізацію умов утримання як «надмірне послаблення» покарань.

Таким чином, до основних шляхів подолання зазначених проблем належать: законодавчі зміни, а саме адаптація національного законодавства до стандартів Правил Мандели; фінансова підтримка та залучення міжнародної допомоги і перегляд бюджетних пріоритетів; зменшення кількості в'язнів, а саме впровадження альтернативних форм покарання, таких як пробація; беззаперечно навчання персоналу, створення навчальних програм для співробітників пенітенціарних установ; просвітницька робота та зміна громадської думки щодо ролі ресоціалізації в'язнів.

Розв'язання цих проблем є ключовим для забезпечення ефективної реалізації Правил Мандели, що сприяє утвердженню правової держави та гуманізації пенітенціарної системи.

Список використаних джерел

1. Керівництво із застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. ОБСЄ, 2018. 198 с.

2. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель ; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого ; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ – Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.

Анжеліка Толкач,
старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Олександр Ющенко,
здобувач вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСНОВНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВДУ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Перехідне правосуддя і такий його аспект як «право знати правду» завжди були актуальними для України з огляду на її тривале існування спочатку у складі Російської імперії, а потім Радянського Союзу, для яких були характерними репресії інакодумців. Події ж останніх років значно актуалізували потреби українців у належній реалізації механізмів перехідного правосуддя.

У Керівній записці Генерального секретаря «Підхід ООН до перехідного правосуддя» вказується, що перехідне правосуддя складається як із судових, так і з позасудових процесів і механізмів, зокрема ініціативи прокуратури, сприяння ініціативам щодо права на правду, відшкодування збитків, інституційну реформу та національні консультації. Дійсно, право на правду посідає чільне місце серед складових перехідного правосуддя як такого і також випливає із зобов'язань держави поважати права людини.

Зокрема, право на правду для родичів зниклих безвісти осіб, у тому числі жертв насильницького зникнення, чітко визначене в міжнародному гуманітарному праві у статті 32 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року. Цьому праву кореспондується обов'язок уряду повідомити всю можливу інформацію щодо долі особи її рідним. Коло «рідних» чи «родини» цією нормою не окреслюється – кожна держава користується свободою розсуду у цьому питанні. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) дійшов висновку, що право на правду є нормою звичаєвого міжнародного права, яка застосовується як у міжнародному, так і в неміжнародному збройному конфлікті, згідно з якою «кожна сторона конфлікту повинна вжити всіх можливих заходів, щоб з'ясувати долю осіб, які вважаються зниклими безвісти внаслідок збройного конфлікту, і надати членам своїх сімей будь-яку інформацію про їхню долю».

У 70-тих роках XX століття право на правду набуло ще більшого значення, отримуючи реалізацію завдяки діяльності робочої групи з прав людини ad hoc в Чилі, Робочої групи з примусових зникнень та Міжамериканського суду з прав людини. Так, Комітет з прав людини ООН та наглядові органи, створені відповідно до Американської конвенції з прав людини, визнали, що страждання, які люди відчувають у результаті невизначеності щодо долі близьких родичів, які є безпосередніми жертвами насильницького зникнення, самі по собі є жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням. З цього випливає, що державні органи повинні розслідувати, що сталося з жертвами, та повідомити про їхню долю родичів. Європейський суд з прав людини також неодноразово визнавав, що ненадання урядом інформації про жертв насильницького зникнення само по собі може вважатися порушенням статті 3 Європейської конвенції з прав людини.

Прикладом європейського досвіду у цій сфері можуть слугувати також справи, які стосуються колишньої Югославії. Зокрема, досліджуючи різанину 1995 року в боснійському місті Сребрениця, Палата з прав людини Боснії та Герцеговини встановила, що нездатність влади Республіки Сербської «інформувати заявників про правду щодо долі та місцезнаходження їх зниклих безвісти близьких», у тому числі їх неспроможність провести «змістовне та ефективне розслідування різанини», порушили зобов'язання Сербії щодо прав людини. Наприклад, у справі CH/01/8365, Ferida Selimović et al Палата встановила: «12 голосами проти 2, що нездатність Республіки Сербської повідомити заявників про правду про долю та місцезнаходження їхніх зниклих безвісти близьких, включно з проведенням змістовного та ефективного розслідування різанини в Сребрениці в липні 1995 року, є порушенням їх права бути вільними від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, що гарантується статтею 3 Європейської конвенції, тим самим Республіка Сербська порушує статтю I [Дейтонської] Угоди».

Результатом певної кодифікації міжнародного досвіду у цій сфері став Доповнений набір принципів для захисту та промоції прав людини за допомогою дій з подолання безкарності, ухвалений у 2005 році. Ним визначено як право на правду, так і основні

засади функціонування «комісій правди». Зокрема, принцип 2 визначає, що «кожен народ має невід'ємне право знати правду про минулі події, що стосуються вчинення жахливих злочинів, а також про обставини та причини, які через масові чи систематичні порушення призвели до вчинення цих злочинів. Повне та ефективне здійснення права на правду забезпечує життєво важливий захист від повторення порушень [прав людини]».

Принцип 6 передбачає, що за можливості, рішення про створення комісії правди, визначення її компетенції та складу мають ґрунтуватися на широких громадських консультаціях, під час яких особливо враховуються точки зору жертв і постраждалих. Комісії мають створюватись за допомогою процедур, які забезпечують їх незалежність, неупередженість та компетентність, а саме: 1) формуватися відповідно до критеріїв, які дають зрозуміти громадськості компетентність та неупередженість їхніх членів, зокрема їх досвід у сфері прав людини та, якщо доречно, гуманітарного права; 2) їхні члени мають користуватись будь-якими привілеями та імунітетами, необхідними для їхнього захисту, в тому числі в період після виконання їхньої місії; 3) при визначенні членства необхідно докладати спільних зусиль для забезпечення належного представництва жінок, а також інших відповідних груп, члени яких були особливо вразливими до порушень прав людини (принцип 7); 4) повноваження комісії мають бути чітко визначені та відповідати принципу, згідно з яким комісії не мають діяти як заміна цивільних, адміністративних чи кримінальних судів (принцип 8); 5) комісія повинна мати у своєму розпорядженні всі необхідні для її діяльності ресурси (принцип 11). Зазвичай мандат комісії правди ґрунтується на певному національному акті, покликаному встановити нові правила співжиття у суспільстві. Наприклад, у Сальвадорі на закінчення громадянської війни було підписано Чапультепекську мирну угоду, стаття 2 якої визначала мандат і сферу діяльності Комісії таким чином: «Комісія має завдання розслідувати серйозні акти насильства, які мали місце з 1980 року і вплив яких на суспільство настійно вимагає, щоб громадськість знала правду». Так само створена у 2016 році відповідно до Мирних угод у Колумбії Комісія правди, співіснування та неповторення має на меті: 1) дослідити та пояснити збройний конфлікт, а також сприяти його розумінню,

підкреслюючи його найменш відомі аспекти; 2) сприяти визнанню індивідуальних і колективних жертв, а також добровільному визнанню відповідальності на підтримку неповторення; 3) пропагувати толерантне, шанобливе і демократичне співіснування на територіях країни на основі гідності та прав жертв.

Підсумовуючи, зауважимо, що право на правду є спеціальним правом, яке виникає у людей, які пережили випадки масштабних і систематичних порушень прав людини (наприклад, внаслідок міжнародного збройного конфлікту чи громадянської війни). Тим не менш, воно тісно пов'язане з основними правами людини, такими як право на приватність та свобода від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. На сьогодні міжнародне співтовариство вже сформулювало низку принципів, пов'язаних з реалізацією цього права, зокрема спрямованих на належне функціонування «комісій правди». Досвід кількох досліджених нами держав (Південноафриканська республіка, Колумбія та Сальвадор) показує, що саме цими принципами вони переважно послуговувались під час створення своїх «комісій правди». Загалом вбачається, що цей досвід також має бути врахований Україною під час створення власних механізмів реалізації права на правду.

Лілія Шестак,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету
Пенітенціарної академії України;
Олександр Ворушило,
слухач 352 навчальної групи
Пенітенціарної академії України

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНУ ПРАКТИКУ

Запровадження медіації в адміністративне судочинство успішно проявило себе в багатьох європейських державах. Важливо розуміти, що європейські підходи до медіації не є універсальними та не можуть бути безпосередньо перенесені на українську практику.

Натомість вони можуть слугувати концептуальними орієнтирами для вдосконалення механізмів вирішення адміністративних спорів у нашій країні. Традиції альтернативного врегулювання таких спорів мають глибоке коріння у Великій Британії, Ірландії, Німеччині, Франції, Нідерландах, Норвегії та низці інших європейських країн, де ці методи активно застосовуються на практиці.

Позитивний законодавчий досвід застосування медіації існує в Ірландії. Відповідно до Закону про медіацію від 2017 р. на юристів-практиків (соліситор і баристер) покладаються певні обов'язки у цій сфері. Юристи-практики, перш ніж розпочати розгляд справи від імені клієнта, повинні порадити йому обрати медіацію як засіб вирішення спору, надати інформацію щодо послуг посередництва, включно з іменами та адресами медіаторів, повідомити про переваги медіації та її добровільний характер. У цьому законі також чітко врегульована процедура медіації у судовому процесі. Певні обов'язки щодо застосування медіації в Ірландії покладаються і на суддів. Зокрема суд може за клопотанням сторони, яка бере участь у справі, або з власної ініціативи, якщо він вважає за доцільне з огляду на всі обставини справи: а) запропонувати сторонам провадження розглядати медіацію як засіб вирішення спору, який є предметом провадження; б) надати сторонам процесу інформацію про переваги медіації для врегулювання спору, який є предметом розгляду [1].

У Німеччині після успішного завершення пілотного проєкту впровадження медіації в судову практику було ухвалено перший законодавчий акт у цій сфері – «Закон про сприяння медіації та іншим позасудовим способам врегулювання спорів». Документ набрав чинності 26 липня 2012 року. У ньому медіацію визначено як структурований процес, у якому сторони, за участю одного або кількох медіаторів, добровільно та самостійно шукають спосіб досягнення взаємного порозуміння. Дослідники виділяють три основні форми застосування медіації в Німеччині: класичну позасудову медіацію, позасудову медіацію, що рекомендується судом, та медіацію, яка проводиться під час судового примирення сторін.

Натомість активно застосовується адміністративна медіація у Чорногорії, Албанії. Наприклад, у 2016 році у Чорногорії було проведено понад 9 000 процесів адміністративного посередництва, в Албанії – 861 процес адміністративної медіації [2, с. 24].

Узагальнення практики медіації у європейських країнах дає можливість дійти висновків, що в більшості держав розвиваються три моделі медіації: зовнішня, судова та присудова. У контексті вирішення публічно-правових спорів вбачається, що зовнішня модель медіації не є найкращим варіантом для її застосування, оскільки «суб'єкти владних повноважень не можуть та не схильні витрачати державні кошти на послуги приватних медіаторів» [3].

Судова медіація використовується для врегулювання конфліктів, що вже перебувають на розгляді суду, і проводиться за участі судді, який виконує роль медіатора. Такий підхід активно застосовується в країнах, як-от Німеччина, Нідерланди, Фінляндія та інших. Наприклад, згідно із Законом Фінляндії «Про медіацію» суддею-медіатором може бути лише суддя того суду, де справа була порушена. Водночас цей суддя після завершення медіації втрачає право брати участь у розгляді цієї справи в судовому засіданні.

В Україні впровадження такої моделі медіації здійснювалося через пілотні проєкти. Перший з них було реалізовано Вінницьким окружним адміністративним судом у рамках спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи у 2010–2011 роках. У межах проєкту судді-медіатори провели 31 процедуру медіації, з яких 20 завершилися успішно, результатом чого стало підписання угод між сторонами.

Однією з переваг судової медіації є високий авторитет судді, що сприяє дисципліні сторін і стимулює участь суб'єкта владних повноважень у процедурі. Проте цей підхід не дозволяє істотно знизити навантаження на суддів через велику кількість справ. Альтернативою є присудова модель, яка передбачає створення спеціальних центрів медіації, де б працювали акредитовані судом зовнішні медіатори. Така концепція функціонує за принципом «будинку правосуддя з багатьма дверима», забезпечуючи ефективний розподіл справ і залучення спеціалістів.

Отже, європейський досвід демонструє ефективність використання медіації в адміністративному судочинстві. Її результативність залежить від особливостей правової системи кожної країни, структури публічного управління та практик вирішення публічно-правових спорів.

В Україні нормативне підґрунтя для застосування медіації створено завдяки Кодексу адміністративного судочинства та За-

кону України «Про медіацію». Водночас ключовим викликом залишається готовність і бажання суб'єктів владних повноважень брати участь у процесі медіації. Деякі категорії публічно-правових спорів мають потенціал для вирішення через медіацію, але для цього необхідне формування більш стабільної практики та чітке розмежування дискреційних повноважень відповідних органів.

Список використаних джерел

1. Мельничук О. Ф. Медіація в адміністративному судочинстві: європейський досвід для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. № 72. Ч. 2. С. 77–81.

2. Комплексний аналіз поточного контексту, бар'єрів та можливостей для розвитку медіації з рекомендаціями щодо розвитку та впровадження медіації в Україні. Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» (New Justice). 2019. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2019/11/NewJustice_Comprehensive_Analyses_on_Mediation_for_Ukraine_Ales_Zalar_UKR.pdf.

3. Сергеєва А., Городничий О., Рищенко А. Медіація в адміністративних справах. URL: http://surl.li/uddpaq.

Олександр Шипілов,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ПОВ'ЯЗАНІ З РАТИФІКАЦІЄЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Законом України «Про ратифікацію статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» ухвалено ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (Римський статут), учинений 17 липня 1998 року в м. Римі, який набирає чинності для України в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційної грамоти, з низкою заяв до Статуту, які повинні узгоджуватися з Кримінальним та Кримінально-процесуальним кодексом України.

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут) надала змогу Україні доповнити національну систему правосуддя інститутом міжнародного кримінального правосуддя та більш ефективно налагодити взаємодію

між ними у сфері розкриття міжнародних злочинів, таких як геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності; факти агресії.

Було доповнено та внесено низку змін щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти людяності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (09 жовтня 2024 року № 4012-IX).

Зокрема, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено новою статтею 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників»; посилено кримінальну відповідальність за злочин агресії (ст. 437 КК України); у диспозиції ч. 1 ст. 442 КК України передбачено, що кримінально караним є також заподіяння психічного розладу з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи; встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти людяності (нова стаття 442-1 КК України); встановлено, що досудове розслідування кримінального правопорушення, передбаченого новою ст. 442-1 КК України, мають здійснювати слідчі органів безпеки тощо.

Водночас виникає низка актуальних питань, які пов'язані з відповідністю норм чинного законодавства України Римському статуту.

Зміна назв ст. 437 «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» КК України на «Злочин агресії» і ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» КК України на «Воєнні злочини» не повною мірою узгоджується з положеннями Римського статуту.

Згідно з положеннями Римського статуту для встановлення державами-учасницями кримінальної відповідальності за воєнні злочини є стаття 8 Римського статуту, яка зазначає, що Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

Також «воєнні злочини» означають, і порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року зокрема, катування або нелюдське поводження; широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликано військовою необхідністю і вчинено неза-

конно та безглуздо; умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд тощо.

Таким чином, стаття 8 Римського статуту передбачає фактично всі різновиди воєнних злочинів, які є уособленням останніх напрацювань міжнародного права в частині кримінального переслідування за відповідні міжнародні злочини.

Разом з тим ст. 438 КК України, в якій лише змінено назву, потребує суттєвого коригування її змісту, оскільки вказана норма не характеризується ознакою серйозного порушення законів та звичаїв війни, вчиненням відповідних воєнних злочинів у рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного їх скоєння.

Суттєвих змін у міжнародному праві зазнало і поняття агресії, яке викладене та закріплене у статті 8 bis Римського статуту.

Зокрема, положення статті 8 bis Римського статуту визначає «злочин агресії» як планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Також дається визначення поняття «акт агресії», що означає «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Будь-який з таких актів кваліфікується відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії.

Водночас чинними нормами КК України не вирішується питання приведення складу злочину агресії, який є більш вузьким, у відповідність до вказаних норм Римського статуту.

Отже, злочин агресії у чинному національному кримінальному законодавстві залишається не гармонізованим з міжнародним правом.

Окремо слід додати, що до цього часу розглядається питання приведення до вимог законодавства і положень ст. 111-2 КК України та ефективності правозастосування цієї норми кримінального закону через механізм доповнення її приміткою з розкриттям ключових понять для такого складу злочину.

Такі зміни розроблені в проєкті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору» № 11525 від 28.08.2024 року.

Цей законопроєкт передбачає запровадження на рівні кримінального закону такі поняття, як передача матеріальних ресурсів, представник держави-агресора.

Внесення чіткості у визначення вказаних термінів нині є актуальним для системи кримінально-правової відповідальності в Україні.

На сьогодні залишаються неузгодженими і положення чинних КК України і КПК України із Законом України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» в частині покарання осіб, які вчиняють міжнародні злочини.

З метою приведення національного кримінального законодавства у повну відповідність до вимог Римського статуту для забезпечення справедливого і невідворотного покарання осіб, які вчиняють міжнародні злочини, розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини» від 02.09.2024 № 11539.

Список використаних джерел

1. Задоя К. П. Проблеми гармонізації та застосування положень Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2013. № 3. С. 56–73.

2. Карпенко М. І. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні. *Юридична наука.* 2013. № 8. С. 56–68.

3. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 №3909-IX. *Голос України.* 2024. № 110. С. 3–5.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. *Офіційний вісник України.* 2024. № 97. Ст. 6192. С. 10–22.

Олена Шумар,
слухачка магістратури
Пенітенціарної академії України;
Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД НА СУД ЯК ВЛАДНУ ІНСТАНЦІЮ

Як нам відомо, суд є органом держави, що відповідає за здійснення правосуддя; це інституція, яка представляє окрему сферу державної діяльності, реалізуючи судочинство згідно з принципами справедливості та забезпечуючи ефективне поновлення порушених прав. З точки зору філософії права тільки в разі здійснення правосуддя спеціалізований орган держави може бути визнаний судом. Він виступає як «цивілізована форма врегулювання конфліктів» (П. Рікер). Іноді термін «суд» розглядається як процес судочинства, тобто як «суд над...», «чинити суд». Прийнято вважати, що суд з'явився одночасно з виникненням держави, є її важливою складовою, виконуючи її функції. Однак термін «суд» може також вживатися для позначення недержавних інститутів, які мають схожі функції (наприклад, церковний чи товариський суд). У цьому контексті «суд» як орган державної влади є протилежним самосуду [1, с. 132].

Філософсько-правовий погляд на суд як владну інституцію охоплює кілька важливих аспектів, пов'язаних із природою судової влади, її функціями, зв'язком з іншими гілками влади та концепцією справедливості і правового порядку в державі. Суд є однією з основних гілок влади поряд із законодавчою та виконавчою. Згідно з теорією поділу влади Шарля Луї Монтеск'є судова влада має бути незалежною від інших гілок влади, адже тільки так можна гарантувати справедливість і захист прав громадян від можливих зловживань з боку держави [2]. Монтеск'є вважав, що саме суди виконують роль гарантів свободи і прав людини, утримуючи баланс сил у державі.

Важливе місце в сучасній філософії права посідає концепція суду як інструменту справедливості [3]. Філософи, такі як Платон і Аристотель, вважали справедливість головною метою судової

діяльності. Платон у своїй «Державі» зазначав, що правосуддя – це дотримання правильного порядку в суспільстві, де кожен має виконувати свою роль. Аристотель підкреслював, що суди повинні не лише карати правопорушників, а й відновлювати рівність у суспільстві. Відповідно до цих поглядів роль суду полягає не лише у розв'язанні індивідуальних конфліктів, а й у забезпеченні загального добробуту та гармонії в державі.

У контексті сучасного правового мислення судова влада є ключовим механізмом для захисту індивідуальних прав і свобод. Відповідно до теорії природного права люди мають невід'ємні права, які не можуть бути порушені державою чи іншими особами. Суд виступає як гарант цих прав, забезпечуючи їх охорону навіть у випадках, коли чинні закони не повністю відображають вимоги справедливості. У цій площині особливу роль відіграє захист прав людини, який є одним з основних завдань сучасних судів [4].

Ідеї Канта про автономію і гідність особи підкреслюють важливість судової інституції як механізму реалізації особистих прав у правовій державі. Судова влада має не лише карати за порушення закону, але й активно захищати права громадян, забезпечуючи рівність перед законом та справедливість у процесі судочинства. Окрім того, судові органи виконують важливу функцію соціального контролю і стабільності. У теоретичному контексті суди розглядаються як інструменти забезпечення порядку в суспільстві, здатні запобігати правопорушенням і сприяти соціальній гармонії. Вони виконують свою роль у відновленні справедливості, вирішуючи спори між індивідами і державою чи між самими громадянами. Крім того, через створення прецедентів та застосування судових рішень формуються певні моральні й етичні стандарти в суспільстві.

У філософсько-правовому контексті судова влада також зазнає критики, особливо в питаннях незалежності суддів та справедливості законів, що застосовуються. Існує критика стосовно того, що судова влада може стати інструментом політичного чи економічного впливу, це підриває її нейтральність і справедливість [3]. Теоретики, зокрема Карл Шмітт, попереджали про ризики, пов'язані з узурпацією суддівської влади політичними силами або великими корпораціями [4]. Тому одним з важливих завдань є постійне вдосконалення судової системи через рефор-

ми, забезпечення прозорості та доступності правосуддя для всіх громадян. Відкрите, чесне судочинство і захист прав людини є запорукою того, що судова влада сприятиме розвитку правової держави та забезпеченню соціальної справедливості. Загалом суд як владна інституція є не лише органом для вирішення юридичних суперечок, а й важливим механізмом для підтримання соціального порядку, захисту прав особи і забезпечення справедливості в суспільстві.

Отже, філософсько-правовий погляд на суд як владну інституцію дозволяє глибше зрозуміти роль суду в системі державної влади та його взаємодію з іншими гілками влади. Суд не лише виконує функцію правосуддя, а й є важливим механізмом для забезпечення справедливості, охорони прав і свобод громадян та підтримання соціального порядку. У цьому контексті суд розглядається як інструмент реалізації принципів правової держави, що сприяє досягненню балансу між індивідуальними правами та загальними інтересами суспільства. Судова влада, на думку філософів, має бути незалежною та діяти на основі принципів справедливості, що стосується не лише каральної функції, а й активного відновлення рівності та гармонії в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бігун В. С. Основи правосуддя. Термінологія. Філософія. Практика. Київ : Інтерсервіс, 2020. 200 с.

2. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів : хрестоматія. Київ, 2008. URL: http://pid.atwebpages.com/ geopolitika-hrestomatiya-burlakov.html.

3. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. Харків : Право, 2009. 208 с.

4. Schmitt C. State, Movement, People. The Question of Legality / Simona Draghici, trans. Plutarch Press, 2001. 85 p. URL: https://anarch.cc/uploads/carl-schmitt/state-movement-people.pdf.

Наталія Щербина,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних
дисциплін Пенітенціарної академії України

САМООЦІНЮВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ ЯК РУШІЙ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сучасні реалії поставили перед освітньою системою низку викликів: в умовах, спричинених поширенням COVID-19, навчальні заклади мали в короткий термін запровадити дистанційну форму освіти, за кілька років новим випробовуванням стало широкомасштабне вторгнення рф. Попри це, освітній процес у закладах усіх рівнів триває. Нині більшість навчальних закладів, зокрема й вищих, мають здійснювати освітній процес в умовах відсутності світла, перебоїв з інтернетом та кількагодинними тривогами. Ці виклики також впливають і на роботу педагогічних працівників Пенітенціарної академії України. Безсумнівно, науково-педагогічна діяльність у таких умовах вже є показником фаховості освітян, але й за таких обставин викладачі мають приділяти значну увагу своєму саморозвитку й удосконаленню на професійній ниві, одним із засобів чого, на нашу думку, є самооцінювання.

Нині в педагогічній літературі поняття самооцінювання найчастіше застосовується щодо середньої ланки освіти, де воно пов’язане здебільшого з процесом сертифікації. Зокрема, наказом Державної служби оцінювання якості освіти України затверджені рекомендації щодо заповнення учасником сертифікації анкет із самооцінювання власної педагогічної майстерності, де вказується таке: «Метою самооцінювання є оцінка … власної професійної діяльності, виявлення її сильних та слабких сторін, осмислення досягнутого та проєктування подальшого професійного розвитку [1].

Оскільки питання самооцінювання викладачів закладів вищої освіти в науковій літературі висвітлено менше, вважаємо за доцільне визначити основні форми і критерії здійснення самооцінювання для викладачів Пенітенціарної академії України.

У Пенітенціарній академії України налагоджена система внутрішнього контролю за якістю викладання, зокрема регулярно

здійснюється взаємовідвідування навчальних занять педагогічними працівниками, проводяться показові заняття, щороку здобувачі освіти оцінюють якість викладання, проте, на нашу думку, головним рушієм аналізу своєї професійної діяльності має стати сам викладач. Тому самооцінювання є невід'ємною складовою діяльності сучасного освітянина, особистим прагненням до вдосконалення своєї фахової компетентності.

Науковиця О. Столярчук акцентує, що специфікою фахової самооцінки викладача закладу вищої освіти є те, що вона має інтегрований характер, оскільки поширюється на три аспекти його діяльності: науковий, методичний і власне педагогічний (освітньо-виховна взаємодія зі здобувачами вищої освіти). У загальних рисах самооцінка викладача збігається зі структурою самосвідомості й містить поєднання трьох підструктур, зокрема когнітивного компонента (професійний Я-образ), афективно-оцінного компонента (професійна самооцінка) та поведінкового компонента (набір професійно спрямованих дій) [3, с. 29].

Вагому роль у формуванні самооцінки викладача посідає його самосвідомість, важливим компонентом якої є професійна рефлексія. М. В. Роганова, С. С. Рашидова та М. М. Роганов зазначають, що психолого-педагогічна наука виокремлює різні види рефлексії викладача закладу вищої освіти:

– методологічна, що характеризується своєю спрямованістю на методологічні аспекти розвитку професійної культури, пізнання сутності явищ професійно-педагогічної діяльності викладачів закладів вищої освіти;

– методична, що розвивається в єдиній системі методичної роботи освітніх закладів, яка тісно пов'язана з професійно-педагогічною діяльністю викладача ЗВО та спрямована на процеси розвитку особистості майбутнього спеціаліста, керівництво цією активністю; сформованість методичної рефлексії ґрунтується на самооцінці процесу навчання (самоспостереженні, самоконтролі та власне самооцінці), самоаналізі ретроспективи та проєктуванні майбутнього навчання, що виявляється у самовизначенні, самозвіті, самозобов'язаннях;

– технологічна рефлексія забезпечує пізнання сутності та змісту технологічних процесів в організації навчання і виховання, самовизначення, рівня їх сформованості, творчого застосування

інноваційних форм і методів навчання; технологія розвитку професійної рефлексії передбачає усвідомлений аналіз навчальної діяльності на основі мотивів та диспозицій, відкритість професійним новаціям і творчості з метою самовдосконалення, прагнення до активності в самореалізації своїх цілей тощо [2, с. 145].

Таким чином, поняття самооцінки викладача закладу вищої освіти містить глибинний і різноаспектиний аналіз своєї професійної діяльності.

На нашу думку, критерії для самооцінки викладачів, зокрема й Пенітенціарної академії України, доцільно структурувати за такими сферами:

– психологічна (ставлення до роботи, власний психоемоційний стан, відчуття задоволеності результатами своєї праці);

– освітня (навчальні результати здобувачів освіти, їх відповідність очікуваним результатам навчальної діяльності, задоволення і якість власної наукової та методичної роботи);

– особистісна (взаємодія з колегами, здобувачами освіти).

Щодо методів самооцінювання, на нашу думку, це може бути самоспостереження, відстеження показників власної наукової діяльності, анкетування своїх здобувачів освіти після проходження кожної навчальної дисципліни, ініційоване самим викладачем. Це опитування може проводитися, наприклад, за допомогою гугл-форм, що дозволить забезпечити його анонімність, полегшить процес обробки інформації і слугуватиме ефективним засобом зворотного зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу. Отримавши таку інформацію, викладач матиме змогу проаналізувати досягнення і недоліки своєї роботи з майбутніми пенітенціаріями й удосконалити свою фахову діяльність. Таким чином, самооцінювання для викладачів відіграє вагому роль у професійному зростанні. О. Столярчук виділяє такі функції самооцінки: контрольна –зіставлення власного професіоналізму з наявним еталоном ідеального викладача; коригувальна – активація прагнення до усунення наявних недоліків професійної підготовки; стимулювальна – діяльність щодо фахового розвитку і вдосконалення [3].

Отже, самооцінювання викладачів Пенітенціарної академії України є невід'ємною складовою їхньої професійної діяльності, яке забезпечує постійне професійне зростання й підвищення якості освіт-

нього процесу, що позитивно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо заповнення учасником сертифікації анкети самооцінювання власної педагогічної майстерності : наказ Державної служби оцінювання якості освіти України від 01.08.2022 № 01-10/73. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Fayl-2.pdf (дата звернення: 08.12.2024).

2. Роганова М. В., Рашидова С. С., Роганов М. М. Професійна рефлексія викладача закладу вищої освіти як умова його педагогічної культури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 1 (105). С. 141–151.

3. Столярчук О. А. Професійна самооцінка як чинник і ознака професіоналізму викладача ВНЗ. *Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя :* матеріали XXVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 7–11 квітня 2014 року). Запоріжжя, 2014. Т. 1. С. 29–31. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3614/1/O_Stoliarchuk_IPSN_IL.pdf (дата звернення: 07.12.2024).

Oksana Bykonia,
Doctor of Sciences (Pedagogics), Professor,
Professor of the Department of Foreign Languages,
Penitentiary Academy of Ukraine;
Anastasiia Riabchun,
6th-year student,
Penitentiary Academy of Ukraine

LAW ENFORCEMENT SYSTEM OF GREAT BRITAIN AND REGULATORY AND LEGAL BASIS OF ITS ACTIVITIES

Although Ukraine has long been reforming its law enforcement system, particularly its police force, its legislators have yet to decide what model to build their system of police organization. For the first 30 years of independence, there has been a need for the police to develop a reasonable and practical system for fighting crime and protecting the rights and freedoms of citizens. Ukraine's current law, "On State Police," legally establishes the principles to be followed in determining all forms of police organization activity [5]. We have analyzed the activities of the British police to determine the most effective forms and techniques in their activities.

We analyzed the activities of the British police to determine the most effective forms and techniques that can be used in the contemporary Ukrainian context.

The British police system belongs to the so-called semi-centralized system, in which the authority over the territorial police organization is limited by the appointment of leading officials and their control over the partial system. The authority of the state authority over the organization of territorial police is limited by the appointment of leading officials and their partial control over the system. In this semi-centralized system, the authority of state agencies over police management is limited by their control over the appointment of leading officials, their partial institutions, and their budgets. The budget is determined exclusively by the general rules of organization and duties. The budget is determined solely by British police, which are formally subordinated to a large number of representatives of the government of the United Kingdom.

One of the characteristics of the British police system is the existence of a territorial police organization management structure in police administration. This is the management structure of the regional police organization in the police administration. Each region (county and city) in England and Wales has police authority. This is a democratic form of participation to protect public safety at the local level. Two-thirds of the members of the police authority are representatives of the municipal councils or county councils. In addition, one-third are elected public representatives of the municipalities in their police districts [1].

The police authorities, with the approval of the Minister of Internal Affairs and Communications, appoint executives to the positions of Chief of Police, Deputy Chief of Police, and Assistant Chief of Police. In principle, this structure gives the police administration many options. The police authority bears the cost of maintaining the police force, partly covered by a subsidy from the central government (the MIC) (51 %). However, the subsidy of the London Metropolitan Police Department reaches 52 %, as it is additionally allocated according to the needs of the police) [4]. The local authorities of the police jurisdiction will bear all other costs. At the same time, local governments receive additional amounts from the central government to cover the costs of police services that address

national issues (general police services). The subsidy amount depends on several factors, including tax and fee revenues. In practice, the central government's total cost to ensure public order protection is actually about 80%, not 51 % [1].

The Police Advisory Council plays a vital role at the national level in the administration of the police system in the United Kingdom. The Home Secretary chairs this council. The General Police Services Committee includes representatives from the Home Office, local authorities, consultants, and researchers from the Association of Senior Police Officers. It brings together the staff (the advisory council) and makes financial decisions. The General Police Services Committee will bring together representatives of the Ministry of Internal Affairs, local authorities, the Senior Police Officers Association, consultants, and researchers (advisory body of staff) to determine the funds to be allocated to the General Police Services.

According to the law, police formations must create advisory service centers for the public and individual citizens. These centers should represent public information about the difficulties that the police face in performing their duties to protect public order.

In practice, police organizations in England and Wales cooperate with local institutions in social security, housing, community services, public education, and planning. Such cooperation contributes to developing strategic lines in the fight against crime and specific projects for their implementation [4].

The main functions of the UK police are:

General protection of public order and security.

– Investigation of crimes.
– Identification and detention of criminals.
– Protection of life and property of citizens.
– Detection of stolen property.
– Regulation and control of street traffic.
– Participation in the organization of civil defense.
– Preventing and stopping crimes.
– Control over foreigners.

It is not appropriate to use the experience of building and operating the British police system in Ukraine. The system of police

agencies in the UK is not so good compared to the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which is perfect as a national one. In addition, there is no established system of management and financing of police agencies; the funds allocated to police activities should be built based on central management, which will also ensure the management of their costs [2].

As we can see Ukraine has been reforming its law enforcement system, particularly its police force, but has not yet decided on an optimal model for organizing the police. Over the first 30 years of independence, there has been a need for a practical and effective system to fight crime and protect citizens' rights. The current Ukrainian law "On State Police" outlines the principles for police organization and activity [5]. The research examines the British police system to identify effective practices that could be applied in Ukraine.

The British police operate within a semi-centralized system, where state authority over territorial police organizations is limited to appointing key officials and controlling their partial systems and budgets. Each region in England and Wales has local police authorities, with two-thirds of members elected from local councils. Local authorities manage the police budget, with central government subsidies covering part of the costs.

The Police Advisory Council, chaired by the Home Secretary, plays a key role in national police administration, making financial decisions in collaboration with local authorities and police officers. British police also work closely with local institutions in various sectors to combat crime and develop specific projects.

The main functions of the UK police include maintaining public order, investigating crimes, protecting citizens' lives and property, regulating traffic, preventing crimes, and controlling foreigners. However, the British police system is not directly applicable to Ukraine, as the UK system lacks the centralized management and financing structure necessary for Ukraine's national police agency. The Ukrainian Ministry of Internal Affairs offers a more suitable model for police management and funding.

References

1. "Legislation of the United Kingdom on Law Enforcement and Policing", *Official Website of the UK Government,* available at: www.mod.uk.

2. Shablystyi V. V. (2016), "Improvement of Criminal Law Support for Police Activities in Ukraine", *Bulletin of Criminal Justice,* No. 3, pp. 112–115.

3. "Alin-Andrei Tudorică. Modern Aspects of Crime Prevention" (2021), *Philosophy, Economics and Law Review,* Vol. 1, pp. 134–139.

4. Law Enforcement Statistics, U.S. Department of Justice, available at: http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/lawenf.htm.

5. "Nauka i pravookhorona: Legal and Organizational Support of Law Enforcement Activities", *Liha-Pres,* available at: http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/10.36059.

Наукове видання

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Матеріали
XIV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 13 грудня 2024 року)

Відповідальні за випуск	Квітка А. С., Кисельов Д. В., Нестеренко С. А.
Редактори літературні	Сила Л. М., Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Сила Л. М.

Підписано до друку 30.12.2024 р. Формат 60×84/16.
Друк різографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 12,09.
Тираж 50 пр. Зам. № 133/25.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.